

Jog

történeti szemle

2008
3. szám

BUDAPEST · GYŐR · MISKOLC

A TARTALOMBÓL

Magyarország és Rothenburg
ob der Tauber – Történelmi
kapcsolatok tablója

A vád hatóságai
1861–1871-ben

Gróf Batthyány Lajos
és a szabad királyi városok
ügye az 1843/44. évi
országgyűlésen

Az 1921-es román föld-
törvényre adott jogalkotási
válasz Észak-Erdélyben

A hátrányos
megkülönböztetés tilalmának
megjelenése az Emberi Jogok
Európai Egyezményében

Kéri József,
Győr-Sopron megyei ügyész

TARTALOM

TANULMÁNYOK

- BORCHARDT, Karl: Magyarország és Rothenburg ob der Tauber. Történelmi kapcsolatok tablója 1
VARGA Norbert: Gróf Batthyány Lajos és a szabad királyi városok ügye az 1843/44. évi országgyűlésen 7

MŰHELY

- HÓRCSIK Lajos Kálmán: Az 1921-es román földtörvényre adott jogalkotási válasz Észak-Erdélyben 15
NÁNÁSI László: A vád hatóságai 1861–1871-ben 21
SZEMESI Sándor: A hátrányos megkülönböztetés tilalmának megjelenése az Emberi Jogok Európai Egyezményében 31

ARCKÉPCSARNOK

- SZENDREI Géza: Kéri József, Győr-Sopron megyei ügyész 36

KÖNYVEKRŐL

- A kiadott forrás (Jogtörténeti könyvek az Antiquarium Hungaricum 22. árverésén) – MEZEY Barna 46
A törvényfogalom jelentéstörténetéről – KARÁCSONY András 47
Tanulmánykötet az első magyar miniszterelnökről – FREY Dóra 49
A Beneš-dekrétumok – dokumentumok és tanulmányok – KÉPESSY Imre 51
Definiálható-e a közérdek? – KISS Bernadett 53
Egy jogtörténész Európából – VÁRSZEGI Zsófia 55
A salzburgi historiográfia kezdetei – Nótári Tamás könyvéről – GALÁNTAI Erzsébet 57

SZEMLE

- Habsburg-monarchia a jogállamiság útján? Nemzetközi konferencia Bécsben, 2008. május 5-6-án – OGRIS, Werner .. 59
A jénai Friedrich Schiller Egyetem alapításának 450. évfordulója – CSOÓR Dorothea 60
Völgyesi Levente PhD-értekezésének vitája – GOSZTONYI Gergely 64
Parlamentarizmus a kisállamokban – parlamentarizmus és monarchia. Alkotmánytörténeti konferencia
Liechtensteinben – SZABÓ István 66
Vásárok Világa Konferencia Szekszárdon – F. D. 66
SIGNA IVRIS. Egy új periodika születése – FÜLÖP Anna 67
Középkori udvarház a Gerecsében – Egy nemesi kúria története és rekonstrukciója –
jogtörténeti vonatkozásokkal – BARNA Attila 68

BÚCSÚZUNK

- In memoriam Tóth Árpád (1927–2008) – BALOGH Elemér, RUSZOLY József 69

HÍREK

- E számunk szerzői 70

Magyar Tudományos Akadémia – Eötvös Loránd Tudományegyetem Jogtörténeti Kutatócsoport

A címlapon:

Edvi Illés Károly

(1842. június 26. Somogyuszil – 1919. április 6. Budapest):

ügyész, ügyvéd, jogi író, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja (1895). Büntetőjoggal és büntetőeljárás-joggal foglalkozott. Fő művei: A bűnvádi perrendtartás magyarázata. I–IV. kötet (Budapest–Pécs–Arad, 1898–1900); A büntettekről és vétségekről szóló magyar büntető törvények magyarázata. I–II. kötet (Budapest, 1905)

Jog

történeti szemle

Nemzetközi szerkesztőbizottság:

Dr. Wilhelm Brauner (Bécs), Dr. Izsák Lajos (a szerkesztőbizottság elnöke), Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn),
Dr. Günter Jerouschek (Jéna), Dr. Srđan Šarkić (Újvidék), Dr. Kurt Seelmann (Bázel), Dr. Erik Štenpien (Kassa)

Szerkesztőség: Dr. Máthé Gábor, Dr. Mezey Barna, Dr. Révész T. Mihály, Dr. Stipta István

Szerkesztő: Élesztős László

Szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3. II. em. 211. Tel./Fax: 411-6518
ISSN 0237-7284

Kiadja az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszéke, a Széchenyi István Egyetem Jogtörténeti Tanszéke
és a Miskolci Egyetem Jogtörténeti Tanszéke

Felelős kiadó: Dr. Mezey Barna

Karl Borchardt

Magyarország és Rothenburg ob der Tauber – Történelmi kapcsolatok tablója

mak földrajzi mobilitása a középkori közlekedési viszonyok ellenére is igen figyelemre méltó volt. Az

Rothenburg ob der Tauber – Városkapu

emberek utaztak, kereskedőként, kézművesként, zarándokként gyakran hosszú utat tettek meg; mindenekelőtt a Duna kötötte össze Dél-Németországot és Magyarországot. Demográfiai, gazdasági, vallási és kulturális területen azonban számos kapcsolat létezett Dél-Németország és Szent István koronájának országai között. Rothenburgot elsődlegesen ilyen, nem politikai szálak fűzték Magyarországhoz, hasonlóan Csehországhoz vagy Vencel koronájának országaihoz.³

Demográfia

Másodlagos források alapján nem ismertek olyan rothenburgi személyek, akiket Magyarországon nyilvántartásba vettek. Természetesen lehetnek elszórt források, azonban ezek értékelését még senki sem végezte el, így emiatt ezen adatok nincsenek is rendszerbe foglalva. Következésképpen a feladat nem túl egyszerű: mintha tút keresne az ember a szénakazalban. Számos rothenburgi diák iratkozott be a bécsi egyetemre, s néhányan Budára vagy Pécsre is továbbköltöztek. Besztercebánya, Kassa, valamint Kolozsvár és Nagyszében környékén, a német származású kereskedők és bányászok között biztosan voltak rothenburgiak is. Az alábbiakban csak Rothenburg archívumának hagyatékát értékelhetjük ki, amely utalásokat tartalmaz azon személyekkel kapcsolatban, akik Magyarországra mentek, vagy onnan érkeztek.

Immáron kilencedik alkalommal üléseznek Magyarországról érkezett jogtörténészek Rothenburg ob der Tauberben.¹ Ez szorosan összefügg a rothenburgi Kriminalmuseum regionális szintet meghaladó jelentőségével, valamint a nemzetközi kapcsolatok terén megmutatózó törekvéseivel. Azon tény, hogy magyar jogtörténészek már tizennyolc éve Rothenburgban találkoznak, a jövőben említésre méltó körülmény lesz Rothenburg város Magyarországhoz fűződő történelmi kapcsolatainál, és ez felveti a kérdést, hogy Magyarország és Rothenburg között korábban létezett-e történelmi viszony. A történet-tudomány hajlandó lenne erre a kérdésre egyszerűen nemmel felelni, hiszen ahhoz, hogy saját, közvetlen, Magyarországhoz fűződő politikai viszonyról lehessen szót ejteni, Rothenburg birodalmi város – közel 5000 lakosa és pontosan 400 m³ területe ellenére – túlságosan kicsi és jelentéktelen volt, eltérően Regensburg, Nürnberg, Augsburg vagy Ulm birodalmi városoktól.

Rothenburg csak ritkán adott helyt birodalmi gyűléseknek; például a III. Frigyes császár által 1474-ben összehívott és Rothenburgban tartott birodalmi gyűlésen neveztek ki Dánia királyát, Christiant Holstein hercegévé. Ekkor bizonyára szóba került a Hunyadi Mátyás, Ulászló cseh király és a Habsburg-ház közötti konfliktus is; ez azonban, mivel a birodalmi politika körébe tartozott, nem volt releváns Rothenburg szempontjából. A

városi misszilisek, amelyek Rothenburg kimenő levelezését tartalmazzák, a városházát sújtó, 1501-ben bekövetkező tűz miatt elpusztultak, ezáltal a késő középkori iratok nem állnak rendelkezésre, eltérően Nürnberg vagy Nördlingen városától. 1501-től a misszilisek semmiféle közvetlen politikai kapcsolatot nem tartalmaznak Rothenburg és Magyarország viszonyára vonatkozóan, kizárólag csak azon tényről említik, hogy a császár háborúkat folytatott Magyarország ellen, és a birodalmi városoknak ezekhez természetesen hozzá kellett járulniuk. I. Miksa (Maximilian) uralkodása alatt az 1507. évi konstanzi birodalmi gyűlésen, valamint 1508-ban, egy schweinfurti városnapon is a háború költségeihez való hozzájárulásról tanácskoztak: Rothenburgnak 620 gulddal kellett a magyarországi hadjáratot támogatnia, és testvérvárosát, Schwäbisch Hall birodalmi várost is értesítenie kellett erről.²

Politikai-történelmi szempontból valójában nem lehet semminemű kapcsolatot felfedezni Rothenburg és Magyarország között. Azonban a régi európai társadal-

Az 1480-tól vezetett városi regiszter adatai 1630 és 1763 között hat olyan polgárról tesznek említést, akik Szent István koronájának országaiból származtak; elsőként említi az 1630. június 22-én Székesfehérvárról érkezett, borbély foglalkozású Hieronymus Schlangenhaufot, aki a hanau gróf uralta elzászi Brumathban született, azaz jelen esetben egy Magyarországról elvándorolt, hazájába

újra visszatérő német polgárról tanúskodik a nyilvántartás. Második alkalommal a rothenburgi Szent Jakab-templom anyakönyvének 1628. szeptember 1-jei bejegyzése utal a „koronázófehérvári” – ahogy Székesfehérvárt, a magyar királyok koronázó városát másképpen nevezték – Hieronymus Schlagenhauf házasságára.⁴ Hasonlóképpen Székesfehérvárról érkezett 1633. február 3-án a kádárme-

A rothenburgi városháza

terséggel foglalkozó Hans Friedrich Morgenstern.⁵ 1673. január 27-én a bádógos Heinrich Tannerről tartalmaz adatot az archívum, aki pozsonyi polgár volt, azonban protestáns vallása miatt onnan elköltözni kényszerült.⁶ A Kremnitzből (Chemnitz) Magyarországra elszármazott esztergályos, Johann Peter Scheib 1716. október 2-án Rothenburgban házasodott össze az esküdként is tevékenykedő esztergályosmester, Michael Schneeberger Anna Magdalena nevű lányával; Johann Peter édesapja, Johann Georg Scheib nehézlóvasként szolgált a császári hadseregben Dünenwaldtnál.⁷ A regiszter szerint 1751. január 20-án a soproni Gottlieb Tomas Veit Scheu fésűkészítő mester és rothenburgi polgár özvegyét, Maria Margarethét vette el,⁸ továbbá 1763. április 9-én a lakatosmester foglalkozású Johann Lorenz Schlechtwagner, aki Andreas Schlechtwagner soproni halász-fia volt, Johann Joachim Friedrich Dames lakatosmester özvegyét vette feleségül Rothenburgban.⁹ Mindegyikük egyszerű ember, kézműves volt, neveik korábban Magyarországra bevándorolt német családokra utalnak, sőt, a fennmaradt iratok Hieronymus Schlagenhauf esetében egy „visszavándorlóról” tanúskodnak. A visszavándorlás indokát, Magyarország vallási helyzetét később részletesebben is elemzem.

A Rothenburg város által kiállított születési és tanlevelek is bizonyítékot szolgáltatnak a Magyarországra vándoroltakra. Rothenburg városa 1606-ban születési levelet bocsátott ki Georg Beheim számára, aki akkor már tizenegy éve Magyarországon élt, és ott is házasodott meg. Georg fivére, Hans Beheim cserzővarga rothenburgi polgár volt. Szüleik, Veit Beheim dombühi hivatalnok és Martha Weiß ekkor már nem éltek.¹⁰

1640-ben az oberstetteni, pékként tevékenykedő Hans Starck igazolási levélért folyamodott, mivel Magyarországra akart kivándorolni;¹¹ ezt a harmincéves háború veszélyeire tekintettel többen is igényelték. 1648-ban kapott születési és tanlevelet a Weiler Birkach nevű faluból származó Michel Seuffert.¹² 1671-ben adtak ki a szíjgyártó Johann Philipp Braunwald számára tanle-

velet, aki akkoriban Besztercebányán tartózkodott; édesapja a wiesbronni Wolfgang Braunwald lelkész volt.¹³ 1700-ban bocsátottak ki születési és tanlevelet a magyarországi Oesing településen élő és ácsmesterséget űző Hans Simon Hochhäusernek, aki 1666. szeptember 30-án született a Rothenburg melletti Wettlingenben. Apja Hans Hochhäuser ác, anyja Susanna, Bartel Grabmann molnár lánya volt.¹⁴ 1714-ben kapott

születési és tanlevelet az eszei bográr és császári fegyvermester, Michael Knöspel, aki 1665. szeptember 3-án látta meg a napvilágot a bográr foglalkozású rothenburgi Georg Adam Knöspel fiaként.¹⁵

Hasonlóképpen a hagyaték és örökrész rendezésénél is előfordult, hogy Magyarországra utazó vagy onnan kivándorolt személyek kerültek ilyen jogviszonyokba. 1535-ben a pozsonyi Hans Hermann a gyámság alatt álló lánytestvérének halálakor 60 aranyforintot kapott annak apai örökségéből. Ezen kívül Hans Hermann fivérével közösen 130 aranyforintért megvásárolt egy rothenburgi házat, valamint 15 aranyforintot hagyományozott Hans Ruprecht rothenburgi polgárra.¹⁶ 1561-ben rendezte Hans Wurm rothenburgi polgár és hitvese, Anna Dümler bátyjának és Hans Wurm sógorának, Georg Dümlernek, valamint feleségének, Anna Mecklernek 48 aranyforintnyi örökségét, mivel azok régen Magyarországra költöztek.¹⁷ 1585-ben Pankraz Balkenbeck von Waytzendorf Pozsonyban 23 aranyforint hagyaték után számított adót fizetett meg, mivel felesége Ulrich Hoffmann feleségétől – akit Detwangban Mergel anyónak neveztek – örökölt.¹⁸ 1592-ben a Zendiiből [a horvátországi Zengg?] származó Georg Hofmann asztalosinas édesapja 65 aranyforint értékű ruckertshofeni hagyatéka miatti élt panasszal.¹⁹ A rothenburgi kántor, Sebastian Styx 1640-ben közbenjáró levéllel fordult Pozsony városához, ahol Culenbacher – feleségének egy közeli rokona – meghalt, és annak hagyatékáról kívánt érdeklődni.²⁰ Amikor 1640-ben Leonhard Dümmler Bécsből Pozsonyba utazott azon célból, hogy követeléseit behajtsa, a rothenburgi tanács számára intercessiót állított ki.²¹ 1654-ben a soproni Georg Kühlmann, a rothenburgi Anna Maria

Vogtmann vője tartott igényt a hölgy hátrahagyott javainak egy részére.²² Mivel a győri bognár, Georg Kümmel meghalt, bátyja, a steigerbachi Valentin Kümmel kérésére 1689-ben a bognár Heinrich Georg, az ugyancsak bognár foglalkozású rothenburgi Johann Georg fia igazolta a halálesetet. Mivel Heinrich Georg két évvel korábban Hans Georg Kümmel mellett dolgozott Győrben, így igazolni tudta a láz és elgyengülés miatt bekövetkezett halált.²³

Mikor 1704-ben a rothenburgi Susanna Barbara Götz rövid ideig tartó bécsi szolgálata után Pozsonyban szeretett volna férjhez menni, kért és kapott is egy olyan, a rothenburgi tanács által kiállított okiratot, hogy 1674-ben a rothenburgi polgár és pék Georg Götznek és windsheimi származású feleségének, Anna Margarethe

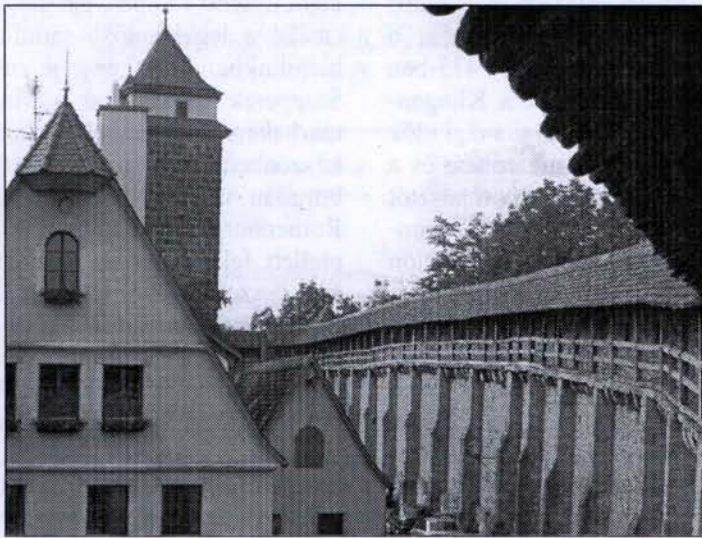
Müllernek törvényes gyermeke.²⁴ Az egyedülálló Elisabeth Fehler Pozsonyban bekövetkező haláláról unokafivére, Andreas Reiberwein, nürnbergi polgár és cipész tett közzé értesítést. Elisabeth testvére, a Tauberscheckenbachban lakó, 72 éves özvegy, Eva Reiberwein, valamint fia, Stephan Reiberwein állapotos felesége miatt maga nem kívánt elutazni, ezért 1705-ben felhatalmazták a nürnbergi Andreas Reiberweint, hogy a hagyatékról érdeklődjön.²⁵

1582-ben egy Magyarországról származó bakó 1 lb 9B juttatást kapott.²⁶ A székesfehérvári Hans Georg Hermann 1661-ben városi szolgának jelentkezett.²⁷

További magyarországi személyekről tesznek említést a bírósági iratok; így például a volt polgármester háza, valamint egy városi tanácstag háza előtt történt zavargás és garázdaság miatt említik az iratok a szepességi szabót, Paul Schmidet és egy városi szolgát. Néhány pfennig megszerzése érdekében még az ajtócsengőt is kitépték, és beszakították az ajtót.²⁸ Már 1410-ben állt bíróság előtt magyar vádlott, Klaus Kursners szolgája, Stephan Goppolt, aki egy határ menti magyar településről származott.²⁹ A kézművesek és egyszerű emberek elvándorlása a késő középkorban egyáltalán nem volt szokatlan jelenség, azonban magasabb társadalmi csoportoknál, így nemesek és kereskedők esetében ez csupán igen ritka kivételként mondható el.

Végezetül a fennmaradt iratok tanúskodnak városi alamizsna adományozásáról is, amelyet alkalmanként veszélyben lévő magyar polgárok kaptak meg. Számadatok 1630–1631-től állnak rendelkezésre:³⁰ *Item 5 lb 1 d an einem halben reichßdalern geben auß bevelch des herrn burgermeisters im ampt Sebastian Kamhoffern von Glickhnitz aus Österreich und Johan*

Zablonszki aus Crabatan, als zweien vom Türcken gefangenen männern, laut ihrer urkundt und büchleins 12. Maii [1630].³¹ [...] Item 5 lb 18 d Jacob Lutha von der Wallerthey, so auch vom Türcken gefangen und ranzionirt worden, laut gleichfaß kayß. und anderen urkunden eodem die [14. September 1630]³² 3 fl 36 kr aus bevelch der herren alten burgermeister dem wolge-

A városfal részlete

bornen herrn Georg Felix freyherren von Hohenstein aus Ungarn, auf derer beeden städt Türnaw und zue St. Georgen vorgewiesene attestata, daß seine güeter in anno 1663, nebenst seines herren vatters und frauen mütter ermordung, von den Türcken totaliter ruinirt und verbrandt weren, zur beysteuere geben den 25. Augusti anno 1664.³³ 1 fl 6 kr seind auf des herren amptsburgermeisters befelch zweien französischen

leutenandten, welche bey dem treffen in Ungarn von den Türcken geschossen worden, und sich in Österreich curiren laßen, in dem ruckweeg wegen der gebetteten ritterzehung verehret worden, den 17. Aprilis anno 1665.³⁴ [...] 48 kr sind ex iussu herrn amtsburgermeister Staudtens, Johann Georg Pirnern, eremiten aus Ungarn, gesteuert worden, den 25. Februarii 84.³⁵ 36 kr sind in abwesenheit des herrn mittlern allmosenpflegers einem ungarischen exulanten namens Matthaues Albinus, so einem wohledlen rath ein acrosstichon praesentirt, verehrt worden, den 28. Maii 84.³⁶ [...] zwey reichsthaler ainem sclavonischen exulanten namens Carl Zaruta Lybiezby, welcher ein gemahlt glaß mit ainem sonnenzaiger Einem Woledlen Rath praesentirt, [...] den 23. Martii 1685.³⁷ Ezek csupán a kezdeti évből, valamint az 1670–1680-as évek nagy harcainak idejéből származó bejegyzések, amelyek során számos menekülttel kellett számolni. A számadások bejegyzéseinek rendszerezett kiértékelése és kiadása érdekes bepillantást nyújthatna a gyökereiket vesztett emberek mindennapjaiba, azonban a letelepedett polgárokhoz és parasztokhoz képest a mozgó népesség tanulmányozása kevésbé megragadható.

Gazdaság

Közvetlen kereskedelmi kapcsolat Rothenburg és Magyarország között éppoly kevés fedezhető fel, mint politikai kapcsolat. Magyarországról jövő vagy ott tevékenykedő kereskedők Rothenburgban máig nem igazolhatók. Rothenburg a délnémet távolsági kereskedelemben nem játszott kiemelkedő szerepet, s nem

hasonlítható össze az északibb városok, így Regensburg vagy később Nürnberg és Augsburg vásárait. A rothenburgi éves vásár kizárólag regionális szükségleteket elégített ki, valamint a Tauber menti város környékének ellátásáról gondoskodott. Szülő a Tauber völgyének hegyoldalain csak csekély mennyiségben és minőségben termelt, ezért ez nem tartozott a kiviteli termékek közé. A 15–16. században jelentős juhtenyésztés nyomai még ma is felfedezhetők; a hagyományként továbbélő juhásztánc és az 1475-ben felépített „juhások temploma”, valamint a Klingentornál található Szt. Wolfgang-templom őrzi a régi idők emlékét. A gyapjút Rothenburgból Lombardiába és a Sváb Hercegségbe exportálták, az ott előállított posztót pedig többek között Magyarországra szállították, azonban Rothenburg és Magyarország között ezen reláción kívül nem volt kapcsolat.

Magyar vonatkozásokat tekintve nem hagyhatók figyelmen kívül a Kárpátok bányászati termékei és az Alföldről származó ökrök sem. A bányászat iránt elsődlegesen nürnbergi és augsburgi polgárok érdeklődtek, ezek közé tartozott a Fugger család is, azonban meg kell jegyezni, hogy bányászattal egy rothenburgi polgár sem foglalkozott. Olyan rothenburgi fémfeldolgozó, aki nyersanyagot távolról szerzett volna be, és kizárólag kivitelre termelt volna, nem ismert. A magyar ökröket vágómarhaként nagy számban terelték Észak-Itáliába és Dél-Németországba; a hús akkoriban a legértékesebb élelmiszernek számított. Hercegek, nemesek és polgárok tekintélyüket, gazdagságukat nem utolsósorban ünnepélyes lakomákkal láttatták, ahol magyar ökröket szolgáltak fel és fogyasztottak. Észak-Itália irányában, Stájerországban, Karintiában és Krajnában ökörhajtó utak, csapások, legelők jöttek létre, ahol az állatokkal kereskedők saját kápolnákat is létrehoztak, így például a stájerországi Radkersburgnál. A délnémetországi ökörhajtó utak kevésbé ismertek.³⁸ Alkalmanként a rothenburgi tanács mészárosot küldött, hogy az ökrökről tájékoztatást adjon.³⁹ Amikor a rothenburgi mészáros ökröket hozatott, így például 1555-ben tizenhét darabot, akkor a városi tanácstól költségeinek fedezése céljából hozzájárulást kapott.⁴⁰ Ezen kapcsolatokat legtöbbször Nürnbergben keresztül bonyolították, így nem tisztázott, hogy lengyel vagy magyar ökrök érkeztek-e ily módon Rothenburgba. Ennek ellenére a magyar marhabőr és magyar szíj, így például a csengő nyakba akasztásához használt szíj Rothenburgban fogalom volt.⁴¹ Georg Wüstnek, a mészárosok rothenburgi „felesketett mesterének” 1558-ban 80 lb büntetést kellett fizetnie, mivel egy magyar marhakereskedővel, aki magyar ökröt kínált a helyi mészárosoknak, egyedül kereskedett, és hosszú ideig egy ökröt sem vágott le.⁴² A harmincéves háború idején, 1640-ben a helyi mészárosoknak nyereségük után magas adót kellett fizetniük jó minőségű magyar marhahúsban.⁴³ Három Rothenburg melletti kis falu, Habelsee, Ohrenbach és Steinsfeld parasztjai levágtak 1563-ban egy magyar ökröt, amely egy idegen mészárosé volt⁴⁴ és elszabadult.

Egy Johann Stupper nevű salzburgi férfi 1040 guldent hagyományozott Rothenburg városára, amelyet a tanács a spielbachi Szt. Eucharius-kápolna felépítésére fordított. Johann Stupper nem volt Rothenburg városának polgára, azonban esetében szoros kereskedelmi kapcsolatokról beszélhetünk, amely alapjául szolgálhatott ily nagy összeg vallási célra történő adományozásának. Salzburgban a Stupper család a legelőkelőbb famíliák egyikének számított, birtokukban volt egy jelentős patríciusház is. A Stupperék vagyontukát a Magyarországgal folytatott marhakereskedelemnek, valamint bőráru árusításának köszönhették, az azonban bizonytalan, hogy Rothenburgban milyen módon tevékenykedtek. Spielbach Rothenburgtól északnyugatra, egy jelentős távolsági út mellett fekszik, amely a Rajna–Majna-vidékre vezet, így összeköttetést jelentett Frankfurttal, Mainzsal, Wormsszal, Speyerrel, illetve Heidelberggel. Lehetséges, hogy Johann Stupper a magyar ökröket a népes Rajna–Majna-vidéken értékesítette? A fenti állítás sajnos nem igazolható, különösen azon ok folytán, hogy nemcsak a misszilis, hanem számos bírósági irat is megsemmisült a rothenburgi városháza 1501-ben bekövetkezett leégésekor. Azon körülmény, hogy a városi tanács a hagyományt Spielbachra fordította, nem zárható összefüggésbe a falu fekvésével vagy Johann Stupper ügyleteivel; inkább az szolgálhatott a döntés alapjául, hogy Spielbach a leuzenbronni plébániához tartozott, s a gazdag hagyománynak köszönhetően a tanács egy új plébániát hozhatott létre, amelynek lelkészét maga választhatta meg, nem pedig a neumünsteri apátság jelölte ki.⁴⁵

Vallás

Magyar szentek, például Imre herceg vagy Kálmán tisztelete Rothenburgban nem mutatható ki. Templom, kápolna, oltár, valamint szobor vagy festmény elnevezése sem utal magyar szentekre. Azon tény, hogy a Rothenburg melletti schweindorfi Tilman szíjgyártó műhelyből egy Madonnát 1894-ben Magyarországról vásároltak meg, és ma Budapest egyik múzeumában⁴⁶ tekinthető meg, a nemzetközi műkincs-kereskedelemmel hozható összefüggésbe, és nem bír történelmi jelentőséggel.

Ezzel szemben kimutatható a pálos rend (Ordo sancti Pauli primi eremitaie) jelenléte. Kérdésként merül fel, hogy a pálos rend a 14. században Lengyelországon (Częstochowa) kívül miért éppen Dél-Németországban, különösen pedig a Sváb Hercegségben vetette meg a lábát, erre azonban a mai napig nem derült fény. A Habsburgokkal való kapcsolatáról – akiknek származása a Sváb Hercegség területére vezethető vissza, és Elő-Ausztriát a 18. század végéig uralták – a késő középkor kevésbé tanúskodik; csak a Habsburgok és az Anjouk, valamint magyarországi trónkövetők közötti feszült viszony említhető meg. Valószínűbb, hogy a sváb-frank területek lovagjainak vallásos köre

az idegen és szigorú rendet részesítette előnyben, mivel a remetéktől különösen hatékony „közbenjárású imákat” reméltek. Ezen okból támogatták a késő középkorban a kicsi, ám mégis erős rendeket, amelyek nézetei még nem sérültek úgy, mint a nagyobb társaságokéi, így például a bencésekén át a ciszterciek, domonkosok, ferencesek eszméi; a pálosokhoz hasonló példaként hozható fel a karthauziak, vagy a cölesztinusok itáliai vagy franciaországi elterjedése.⁴⁷ Kraft von Hohenlohe özvegye, Anna von Leuchtenberg, akinek családja korábban birodalmi zálogként a rothenburgi helyi bíróságot birtokolta, 1382-ben egy pálos rendi kolostort hozott létre a Waldenburg melletti Goldbachban. Onnan helyezte át 1403-ban Hermann von Hornburg – szülei: Barbara von Merkingen és Konrad von Bebenburg – a pálos szerzeteseket a Crailsheimtől nem messze található anhauseni remetelakba; ez a kolostor számos szállal kötődött Rothenburghoz, így többek között bretteimi földbirtoka végett Rothenburg védelméhez is hozzá kellett járulnia. A reformáció folyamán mindkét konvent elpusztult; Goldbach a Hohenlohe család, míg Anhausen az örgróf birtoka lett.⁴⁸

Rothenburg birodalmi városában 1544-ben kezdődött a reformáció, s attól kezdve alkalmanként adománnyal támogatta a magyarországi evangélikus intézményeket. Néhány 17. századi példa is ezt támasztja alá: *2 fl 24 kr seind aus E. E. E. Rath's befelch zue dem evangelischen kirchen-, pfarr- und schulhaus gebäuen zue Pilsen, einem dem Türcken gehuldigten marckflecken zwischen Grain und Offen gelegen, welches die Tartaren in anno 1663 hinweggebrandt haben, zur beysteuere gegeben worden, den 25. Julii anno [16]65.*⁴⁹ 1667-ben 9 aranyforintot küldtek Eperjes városának gimnáziuma számára,⁵⁰ 1679-ben 30 birodalmi tallért a soproni evangélikus templom részére.⁵¹ Sopronnal kapcsolatban megemlítendő az 1555 és 1562 között Rothenburgban szuperintendensként tevékenykedő, Észak-Ausztriából származó Simon Gerengel, akit Burgbernheimban, majd 1562-től 1570-ben (1571?) bekövetkező haláláig Sopronban volt lelkész.⁵² Simon Gerengel utasítására kérte Rothenburg bécsi követe 1666-ban, hogy Bécs városa, mások példáját követve, adományozzon a soproni könyvtár javára.⁵³ Rothenburg adományaival segítette a törökök okozta károk helyreállítását, így két birodalmi tallért juttattak a dél-magyarországi Alten-Thurn városának, amelyet a törökök égettek fel.⁵⁴ Adományaival Rothenburg nemcsak menekülteket és rokon felekezeteket támogatott, hanem Magyarország újjáépítését is segítette.

Kultúra

Arról a tényről, hogy rothenburgiak Magyarországon tanultak, már fentebb említést tettem. Magyarország a latin-nyugati világnak nemcsak egyházi, hanem szellemi-kulturális szempontból is része volt; a magyar szerzők műveit és a magyar nyomdai kiadványokat be-

lehetett szerezni, meg lehetett találni, így a rothenburgi könyvgyűjteményekben is fellelhetők ilyen jellegű példányok. Rothenburg a 16. század óta tart fenn tanács- és konzisztoriális könyvtárat a Szt. Jakab-temető melletti Mihály-kápolnában. Ezen könyvtár magyar szövegei között legrégebbi a *Quadragesimale Gemma fidei intitulatum der fratres Hungari ordinis Minorum de observantia* (Hagenau, 1507), amelyet ma a városi archívumban őriznek.⁵⁵ A Magyarországról szóló legjelentékenyebb humanista történelmi munkát, Antonio Bonfini *Rerum Ungaricarum decades quattuor cum dimidia* (Frankfurt/Main 1581) című művét Rothenburgban is be lehetett szerezni.⁵⁶

A magyar politikai-jogi viszonyok is figyelmet kaptak: Leonhard Wurflein munkája, a *Vier unterschiedliche Relationes, wie der gegenwärtige Kaiser, auch König zu Ungarn, zu Land und Leuten gekommen ist* (Nürnberg 1636) is fellelhető Rothenburgban.⁵⁷ A *Decretum Latino-Hungaricum iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae et Transylvaniae* (Lőcse, 1637) című, latin–magyar kétnyelvű kiadványt, az első könyvtábla hátoldalán található bejegyzés szerint, 1770. június 15-én ajándékozták Georg Christian Hellenen keresztül a Mihály-kápolna melletti könyvtárnak.⁵⁸ A megjelenési és megszerzési idő közötti eltérés jelzi, hogy Rothenburg gyarapítási politikáját nem csupán az állomány száma alapján kell megítélni.

A 17. század második felének török háborúi révén megnőtt a Magyarország iránti érdeklődés, ezt mutatják a megjelent könyvek is, így C. Minsicht *Neue und kurze Beschreibung des Königreichs Ungarn* (Nürnberg 1664),⁵⁹ Edward Brown *Reisen durch Niederland, Deutschland, Ungarn, Serbien usw.* (Nürnberg 1686),⁶⁰ Christoph Riegel *Das ehemals gedrückte Königreich Ungarn* (Frankfurt 1688),⁶¹ valamint a *Staat von Österreich, Ungarn usw.* (o. O. u. J. [1700 körül]) c. műve is.⁶² A rothenburgi lutheránusok szolidárisak voltak a magyar lutheránusok vonatkozásában: megszerezték és megőrizték többek között Luther *Katechismus, Gebeten, Liber hymnorum, Praedicationes*, valamint *Psalmi Davidis* (1732/33) című műveinek Johann Sartorius által magyar nyelvre lefordított kiadásait.⁶³

A 18. században a felvilágosodás magával hozta a természettudományos érdeklődés felélékülését is; Michel Klein *Sammlung merkwürdiger Naturseltenheiten des Königreichs Ungarn* (Pozsony és Lipcse 1778) című könyve tanúskodik erről.⁶⁴

A Habsburg–porosz rivalizálás – amelyet Rothenburgban is figyelemmel kísértek, és amelynek Magyarország is részese volt a Habsburg-uralom révén – adja Ritter von Zimmermann *Über Friedrich von Großen und meine Unterredungen mit ihm kurz vor seinem Tod* (Bécs és Buda, 1788) című könyvének témáját.⁶⁵ Komolyabb munka Ludwig Posselt *Bellum populi Gallici adversus Hungariae Borussiaeque reges eorumque socios* (Göttingen 1793) című könyve.⁶⁶

A történelmi kapcsolatok áttekintését összefoglalva elmondható, hogy közvetlen kapcsolatok nem voltak felfedezhetők, leginkább a kevésbé jelentős szociális

okok által indokolt vándorlás és a marhakereskedelem miatti földrajzi mobilitás volt domináns Rothenburg és Magyarország viszonylatában. Az adományok, valamint a tanácsi- és konzisztoriális könyvtár szerzeményei jelzik még a Magyarország felé irányuló érdeklődést. Az eltérő vonatkozások alapján összegyűjtött, meglehetősen különböző adatok gyűjteménye nem

szolgálhat több eredménnyel a választott téma szempontjából. Azonban ha a 21. században illusztris vendégek érkeznek Magyarországról Rothenburgba, akkor az ilyen történelmi visszatekintés segíthet üdvözlésükben és abban, hogy otthon érezzék magukat...

Fordította: Lenkovics Judit

Jegyzetek

- ¹ A 2007. július 5-én, a rothenburgi Kriminalmuseumban elhangzott előadás kismértékben átdolgozott változata. Külön köszönet illeti elődömet, Dr. Ludwig Schnurrert a források használatának nagyvonalú engedélyezéséért. Jelen tanulmány a *Rechtsgeschichtliche Vorträge* című kiadványsorozat 51. tagjaként is megjelent német nyelven (Budapest, 2008).
- ² StaR = [Stadtarchiv Rothenburg] B 217 fol. 37v–38v Nr. 85, 1508. január 21.; uo. fol. 39r Nr. 87 Jakob birodalmi kincstárnoknál, o. D.
- ³ Borchardt, Karl: *Migranten aus Schlesien und anderen böhmischen Kronländern in der Reichstadt Rothenburg ob der Tauber 1499–1786* (Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität [Breslau], 45/46, 2004. 05., 55–86. p.)
- ⁴ StaR B 42 fol. 79r. 4 fl. illeték
- ⁵ StaR B 42 fol. 82v. 4 fl. illeték
- ⁶ StaR B 42 fol. 148v. 9 fl. illeték. Felvétele érdekében Heinrich Tanner bemutatta születési és tanlevelét is.
- ⁷ StaR B 42 pag. 237. 12 fl. illeték
- ⁸ StaR B 43 pag. 19. polgári kötelezettsége január 21-én keletkezett, 12 fl. illeték
- ⁹ StaR B 43 pag. 79. 12 fl. illeték Dames: StaR B 42 fol. 319r.
- ¹⁰ StaR B 520 fol. 142v Nr. 452.
- ¹¹ StaR B 194 fol. 171v.
- ¹² StaR B 522 fol. 109r Nr. 264.
- ¹³ StaR B 523 fol. 4v Nr. 8.
- ¹⁴ StaR B 523 fol. 121r Nr. 286.
- ¹⁵ StaR B 523 fol. 183v Nr. 446.
- ¹⁶ StaR B 307 pag. 72f., 75.79.; StaR R 524 fol. 105 r
- ¹⁷ StaR B 309 fol. 475r–76v városi bírósági könyv
- ¹⁸ StaR R 526 fol. 34r.
- ¹⁹ StaR B 1177 fol. 2r Nr. 4 városi könyv
- ²⁰ StaR B 194 fol. 167r Styrzel
- ²¹ StaR B 194 fol. 382v, 385r.
- ²² StaR B 197 pag. 269 Styrzel
- ²³ StaR A 1575 fol. 248 Nr. 188.
- ²⁴ StaR A 1574 fol. 463 Nr. 264
- ²⁵ StaR A 1575 fol. 490 Nr. 351.
- ²⁶ StaR R 525a fol. 401v.
- ²⁷ StaR B 198/I. pag. 192, 194.
- ²⁸ StaR A 844 fol. 173v/174v
- ²⁹ StAN RA 86 fol. 141r/3.
- ³⁰ Borchardt, Migranten 81. p. StaR R 473–477 (1630–1631-től a 18. századig)
- ³¹ StaR R 473 fol. 10r.
- ³² uo. 12r.
- ³³ uo. 1664/65.
- ³⁴ uo.
- ³⁵ uo. Még fólia nélkül (1683/84).
- ³⁶ uo. Még fólia nélkül (1684/85).
- ³⁷ uo.
- ³⁸ Kreitmaier, Reinhard: *Transkontinentaler Ochsenhandel durch das Amperland: Zur Geschichte des Ochsenhandels aus Ungarn im 16. Jahrhundert* (Amperland. Heimatkundliche Vierteljahresschrift für die Kreise Dachau, Freising und Fürstenfeldbruck 39, 2003, 183–187. p.); Friedrich, Werner: *Anmerkungen zur 'Ochsenstraße' bei Straubing: Von Straubinger Viehkaufleuten im 14. und 15. Jahrhundert* (Jahresbericht des Historischen Vereins für Straubing und Umgebung, 97, 1995, 57–61. p.; Matschinegg, Ingrid: *Internationaler und regionaler Ochsenhandel im 15. Jahrhundert*. In: *Ut populus ad historiam trahatur. Festgabe für Herwig Ebner zum 60. Geburtstag*. Hrsg.: Dienes, Gerhard Michael–Jaritz, Gerhard–Herbert, Ingo. (Graz, 1988, 173–190. p.).
- ³⁹ 7 lb 4 B-t fizettek Andreas Metzlernek, hogy ökröt keressen, és arról jelentést tegyen: StaR R 524 fol. 58r.
- ⁴⁰ 12,75 aranyforint 1555-ben, 0,75 aranyforint ökrönként. StaR R 525 fol. 111r.; 2 aranyforint a nürnbergi ökrörért. Uo. 187r.
- ⁴¹ 1500-ban 5 lb áron készítettek ki, cserezték egy magyar marhabőrt. StaR R 4 fol. 28r.
- ⁴² Albrecht, Annalen, StaR B 27 ad 1558. Ezen kívül Wüst a tanoncait sem hagyta, hogy azok a szokásos kötelezettségeiket teljesítsék.
- ⁴³ StaR B 194 fol. 134v.
- ⁴⁴ StaR R 525 fol. 298v.
- ⁴⁵ Borchardt, Karl: *Die geistlichen Institutionen in der Reichstadt Rothenburg ob der Tauber und dem zugehörigen Landgebiet von den Anfängen bis zur Reformation*. 2Tle. In: *Veröffentlichungen der Gesellschaft für fränkische Geschichte*, IX/37 (Neustadt/Aisch, 1988, 323. p.)
- ⁴⁶ Schmitt, Richard: „Schweinsdorfer Madonna“ nach Rothenburg zurückgekehrt (von Tilman Riemenschneider) (Linde, 74, 1992, 57–64. p.)
- ⁴⁷ Borchardt, Karl: *Die Cölestiner. Eine Mönchsgemeinschaft des späteren Mittelalters*. In: *Historische Studien Ebering* 488 (Husum, 2006).
- ⁴⁸ Borchardt, Karl: *Geistliche Institutionen 409. Württembergisches Klosterbuch: Klöster, Stifte und Ordensgemeinschaften von den Anfängen bis in die Gegenwart*. Hrsg.: Wolfgang Zimmermann, Nicole Priesching (Ostfildern, 2003, 177. p. [Anhausen: Karl Borchardt], 251. p. [Goldbach: Gerhard Thaddey])
- ⁴⁹ uo. Még fólia nélkül (1665/66).
- ⁵⁰ StaR R 530 fol. 583r.
- ⁵¹ StaR R 531 fol. 382v.
- ⁵² Dannheimer, Wilhelm: *Verzeichnis der im Gebiete der freien Reichsstadt Rothenburg o. T. von 1544 bis 1803 wirkenden ev.-luth. Geistlichen* (Einzelarbeiten aus der Kirchengeschichte Bayern, 26, 1952, 61, Nr. 137. Nürnberg)
- ⁵³ 1666. május 12.: StaR B 198/III. 309. o. Styrzel
- ⁵⁴ StaR R 530 fol. 640r; Styrzel StaR B 198/IV. 70. o.
- ⁵⁵ StaR RKB Th 633.
- ⁵⁶ StaR RKB G 437.
- ⁵⁷ StaR RKB G 721.
- ⁵⁸ StaR RKB R 243.
- ⁵⁹ StaR RKB E 255.
- ⁶⁰ StaR RKB E 210.
- ⁶¹ StaR RKB E 269.
- ⁶² StaR RKB 6 689.
- ⁶³ StaR RKB Th 660, 661.
- ⁶⁴ StaR RKB E 233.
- ⁶⁵ StaR RKB G 724.
- ⁶⁶ StaR RKB G 634.

A reformkorban elérkezettnek látták a honatyák, hogy a szabad királyi városok sorsát rendezzék. Nem lehetett tovább fenntartani a rendi korszakra jellemző városszervezeti struktúrát, és a törvényhozásbeli részvételükön is változtatni kellett volna. Ez azonban nem volt egyszerű feladat, mivel a konzervatív politikusok nem támogatták a reformokat. A liberális ellenzék azonban érezte a reformok szükségességét, s támogatta a karok és rendek törekvéseit. Leginkább a városok törvényhozásbeli joga, a főfelügyelet kérdése és a középszintű közigazgatás racionalizálása foglalkoztatta őket. Ezért merült fel a kérdés, hogy miért volt szükség a reformokra? Milyen okok vezettek ahhoz, hogy az 1843/44. évi országgyűlésen már törvényjavaslat formájában vitatták meg a kérdést?

A reformkori előzményeket tekintve az országgyűlésen a vármegyék követői külön-külön, míg a szabad királyi városok küldöttei összesen egy szavazattal rendelkeztek. Ezen jelentős fölényük miatt nevezték a régi vármegyéket „az alkotmány őrei és védbástyái”-nak, hiszen követek jelentősen befolyásolták az ország politikáját.¹ A szabad királyi városok 1848 előtt az uralkodó eszközei voltak, mint a „autonóm megyék partnerei”.²

Az 1848-as állapotot megelőzően a szabad királyi városok közvetlenül a Helytartótanács felügyelete alatt álltak. Jegyzőkönyveiket és költségvetésüket ide küldték meg jóváhagyás végett. A városok valódi gyámügyi helyzetben voltak, ellentétben a megyékkel.³ Minde mellett érvényesült a Magyar Kamara felügyelete a gazdasági, különösen pedig a pénzügyi intézkedések tekintetében.

A közigazgatás szabályozatlansága eredményezte azt, hogy minél hamarabb racionalizálni kellett volna a városok szervezetét és eljárását. Ezt azonban a dikasztériális rendszer nehezítette. A szabad királyi városok reformja politikailag kockázatosnak tűnt. Ezt az a tény is nehezítette, hogy a városok vezető rétege sem sürgette a reformokat. „Bizonyos mértékben joggal gondolhatták, hogy a rendi országgyűlésen a városi ügy tárgyalása ’róluk – nélkülük’ történne”.⁴ Ezt az is alátámasztotta, hogy a szabad királyi városoknak csak egy szavazatuk volt a Karok és Rendek Tábláján. Újra kellett volna értelmezni a városok és a kormányzat viszonyát. Ez azt eredményezte, hogy a korábbi joggyakorlat élt tovább, olyannyira, hogy a városi tanács, mint legjelentősebb testületi szerv a dualizmusban is fennmaradt. Az egyes városi tisztségviselők (pl. a polgármester, főjegyző) hatáskörének meghatározása alapjaiban a rendi elemekre támaszkodott.

A reformkorszakban egyre sürgetőbb problémává vált a városok reformja, amelynek következtében az 1843/44. évi országgyűlésen már törvényjavaslat formájában merült fel a kérdés rendezése. Úgy kellett szabályozni a városok szervezetét, hogy védelemben részesítsék „őket a megyék jogbitorlása ellen.”⁵ A Szentkirályi Móric nevéhez köthető javaslat legfontosabb rendelkezései a következők voltak. A városi statutumokat fel kellett volna terjeszteni a Helytar-

Varga Norbert

Gróf Batthyány Lajos és a szabad királyi városok ügye az 1843/44. évi országgyűlésen

tótanácshoz. Pontosán meghatározta a szabályrendelet fogalmát és tárgyát; ez felügyeletet jelentett a városok tekintetében.⁶ A városlakók jelentős része rendelkezett volna polgárjoggal. A javaslat pontosan meghatározta a letelepedés feltételeit. Szólt a városban levő idegegnokról. Rendezte a városi szervek hatáskörét is büntetőjogi, magánjogi és közigazgatási értelemben.⁷ A javaslat igen széles körben határozta meg a közgyűlés feladatkörét. Bizonyos feladatok ellátására bizottságokat állíthatott fel. A mindennapi ügyek elintézésében a kisgyűlés intézményét akarta meghonosítani, amelyben a tisztségviselők mellett helyet kaphattak volna képviselők is. Független polgári őrség felállítását is javasolta. Szakítani akart a kormánybiztosok intézményével, mert a felügyeletet a Helytartótanács látta volna el.⁸

A polgárjog megadásához magas vagyoni cenzust szerettek volna elfogadtatni. A főfelügyelő intézményének bevezetését is tervezték a törvényjavaslatban. A városok nem akarták elfogadni a kormány befolyását a városok irányítására. Törekvésük az volt, hogy felszabaduljanak a gyámkodása alól, és lehetővé tegyék azt, „hogy magyar életet éljenek saját önkormányzatuk keretén belül.”⁹

Az önkormányzat által hozott és jóváhagyásra felterjesztendő rendelkezések körét pedig bővíteni szerették volna, ezzel viszont a szabad királyi városok autonómiáját szűkítették a javaslat szerint.

A főfelügyelő jogköre hasonlított volna a dualizmus időszakában bevezetett városi főispáni hatáskörhöz, aki elnöke lett volna a közgyűlésnek és a tisztújító ülésnek, felelősségre vonhatta volna a hanyag tisztségviselőket, és utólag megvizsgálhatta volna a képviselőválasztások törvényességét.¹⁰

Teljesen egyet lehet érteni Kajtár István azon megállapításával, hogy „a városi önkormányzat törvényi szabályozásánál a jogi megoldásokat konkrét hatalompolitikai megfontolások” befolyásolták.¹¹ Véleményem szerint ez jellemző lesz a későbbi, szabad királyi városokat érintő törvényjavaslatok országgyűlési vitájára is, amely legkiélezettebben a köztörvényhatósági törvény kapcsán jelentkezett.¹²

A szabad királyi városok rendezése olyan jelentős kérdések mellett merült fel a reformországgyűléseken, mint például a vallásügy, a magyar nyelv ügye, a nem

nemesek birtokbírhatási, hivatalviselési joga és a vámuigy. A királyi udvar a városok országgyűlési jelentőségét szerette volna növelni a méltányosság elvére való hivatkozással, azzal a mögöttes céllal, hogy saját hatalmi bázisát biztosítsa. A liberális ellenzéki elképzelések szerint azonban a városok reformjának meg kellett volna előznie szavazati joguk rendezését, „hiszen a városok arisztokratikus felépítésük, kamarai kötődésük, kormánypárti orientációjuk, s persze etnikai összetételük miatt nehezen voltak megnyerhetők az átalakulás haladó, nemzeti és ellenzéki célkitűzéseinek.”¹³ Bárány Eötvös József szerint is a nemzet képviselőinek megfelelően kellett volna átalakítani a törvényhozást.¹⁴ Egy másik nagy reformpolitikus, Kossuth Lajos is ismertette nézeteit a városok reformjával kapcsolatban a *Pesti Hírlap* hasábjain. Külön kitért a városok szavazati jogának szabályozására.¹⁵ Szinte vitaindító kérdésként vetette fel, hogy szavazatot kellene adni a szabad királyi városoknak. Véleménye szerint a „kérdést mindenki kerüli; pedig csak egyszer belé kell az almába harapni, ha még oly savanyú legyen is.”¹⁶

A reformországgyűlésen igen heves vita bontakozott ki a városokkal kapcsolatban, amelybe gróf Batthyány Lajos, mint a főrendi ellenzék vezetője is bekapcsolódott. Az országgyűlés megnyitását követően a gróf azonnal részt vett az ellenzék munkájában, a mágnáskaszinó mellett létrehozta a kis-kaszinót, amely a fiatal főrendi ellenzéki erőket fogta össze. A vezető szerepet Batthyány játszotta; az ellenzék vezetését azért vállalta el, hogy a reformoknak érvényt szerezzen. A jelenlévőkkel megbeszéltek minden fontosabb lépést, pontosan kiosztva az egyes utasításokat.¹⁷

Batthyány nem mindenben értett egyet a másik nagy reformpolitikus, gróf Széchenyi István tevékenységével. Hibáztatta, hogy nem szervezett meg egy egységes pártot. Rendkívül fontosnak tartotta a főrendi ellenzéki párt megalakítását. A Kossuth Lajos által továbbfejlesztett reformokhoz való csatlakozását Gergely András szerint feltehetően Széchenyi akadémiai beszéde eredményezte.¹⁸ Ezt követően végérvényesen szakított Széchenyivel. Ezt támasztja alá az is, hogy az országgyűlés elején egy kodifikációs vitában taktikai győzelmet aratott Széchenyi felett, aki azt javasolta, hogy a törvényjavaslatokat a két tábla tagjaiból megválasztott közös bizottságok dolgozzák ki.¹⁹ Széchenyi az egész reformellenzékét bírálta. Batthyány azonban egyre aktívabban kapcsolódott be a Kossuth Lajos által kezdeményezett Iparegyesület munkájába.²⁰

Megfogalmazta azokat az alapvető princípiumokat, amelyeket „elvrokonai” körének ajánlott, és amelyek figyelembevételével alakulhatott meg a párt. Ezek között szerepelt, hogy a „politikai jogok, minden személyes kiváltságok lassankint történendő eltörlésével, azontul bizonyos cenzus arányában gyakoroltassanak.”²¹

Az 1843/44. évi országgyűlésen több mint kétszáz alkalommal szólalt fel. A legjelentősebb beszédek – báró Eötvös József és Teleki László mellett – Batthyány tartotta.²²

Lényeges volt ez a törvényjavaslat, mert nem csupán közigazgatási reformot jelentett, hanem a szabad királyi városok országgyűlési szavazati jogának megváltoztatására irányuló gyökeres átalakítási törekvést is.²³

Ebben a harcban az alkotmányosság és az abszolutista törekvések kerültek egymással szembe, hiszen a szavazati arányok eltolódásával jelentősen befolyásolni lehetett volna a politikai közéletet. A „kormány” a korabeli követválasztási rendszert szerette volna fenntartani, de nem zárkózott el a városi követek számának növelésétől sem. A Karok és Rendek Táblája meg szerette volna valósítani a városok szavazati reformját.²⁴ Az ellenzék javasolta, hogy az egész városi lakosság kvalifikáció nélkül vehessen részt a választásokon, közvetlenül válassza meg a tisztviselőit és az országgyűlési követeket.²⁵ A felügyeleti jogot is meg szerették volna reformálni. Ennek következtében a városok – az 52 vármegyei szavazattal szemben – 16 vokssal rendelkeztek volna a Karok és Rendek ülésén.²⁶

Batthyány az ellenzék támogatásától nem várt el, amelynek következtében állandóan összetűzésbe került a főrendek többségével, akik közvetett választásokat akartak, és egy korlátlan hatalmú főfelügyelő bevezetésére törekedtek. „Így a városi önkormányzatok a kormány pusztá végrehajtó szervévé degradálódtak volna.”²⁷

Batthyány a vita alkalmával kérdésként fogalmazta meg, hogy a szabad királyi városok rendezését kapcsolatba lehet-e vagy kell-e hozni az országgyűlési szavazati jog reformjának problémájával. Nem tartotta elképzelhetőnek, hogy „egy oly többségtől lehessen egy sajnálandó koordinációt várni, mely ezen feltételes kapcsolatot tagadja, és el nem ismeri.”²⁸ Itt nem arról volt szó, hogy megtárgyalják-e egyáltalán a karok és rendek üzenetét, hanem arról, hogy negatívan befolyásolta volna az egész városi átalakulás sorsát, ha a főrendek a reformok elhalasztást támogatták volna.²⁹

Már ekkor jelentkezett a közigazgatás egyik legnagyobb problémája, a „miniszteri felelősség” és a szabad királyi városok összeegyeztetésének kérdése, amelynek kapcsán Batthyány is felszólt. Véleménye szerint a fejlődés indukálta a „pozitív ellenőrködés” felállítását.³⁰ Ezért alapjában véve támogatta Liptó vármegye főispánjának (Majthényi Antalnak) indítványát, amelyben kijelentette, hogy a városok által hozott szabályokat csak felsőbb jóváhagyás után lehetne végrehajtani. Támogatta báró Eötvös József e tárgyban benyújtott javaslatát is.³¹ Batthyány helyesnek és elfogadhatónak vélte, mert ez egyben garanciát jelenthetett volna az ellenőrzés tekintetében. Szerinte „nem képes a hatalomnak csak mechanicus fölosztása a közállományt megóvni a nemzet lelkesedése nélkül”, amelyből nem következett volna az, hogy „ezen oknál fogva kelljen hagyni ezen egyensúlynak hatalomnak felosztásának behozatalával, mert csakugyan igaz az is, hogy a nemzet lelkesedése sem elégséges arra, hogy a szabadság minden statuselv garantiáját nélkülözhesse.”³² Véleménye szerint a nemzetnek arra kellett volna törekedni, hogy ezt az egyensúlyt megvalósítsa és kialakítsa,

ahol pedig nem létezik, ott beilleszse „historiájába” és „tradíciójába”.³³ A lipói főispán a miniszteri felelősséget tisztán elméletnek tartotta.

Batthyány ezt követően arra kereste a választ, hogy létezik-e miniszteri felelősség, amelyre igennel válaszolt, nyilatkozatát Anglia és Franciaország példájával támasztva alá. Külön kiemelte, hogy a francia politikust, Jules Armand Polignac-ot csak a forradalom következtében lehetett bezárni, ami szerinte azt bizonyítja, hogy a „forradalom következménye annak, hogy X. Károly megvetette a felelősség eszméjét; mint másrészről szintúgy X. Károly elűzetése bizonyítja, miként megvetette a francia nemzet részéről a közvetett minisztérium felelősségének eszméjét.”³⁴

A kettős vagy közvetett választást nem tartotta elfogadhatónak. Ellenezte, hogy a tanácsülésen a tagok egynegyedének kérésére titkos szavazást rendeljenek el, ami a nyilvánosság és a hozzászólások kizárását jelentette volna. E tekintetben azt javasolta, hogy a többség döntsön a titkosságról, amelyre akkor kerülhetett volna sor, ha a tanácskozás az érdemi munkát már befejezte. Szerinte a nyilvánosság nem csak azok számára fontos, akik közvetlenül vagy közvetve részt vesznek a vitában, hanem azoknak a személyeknek is, akikről a vita szól. Ezért a teljes nyilvánosság elfogadását támogatta.

A szavazati jog reformja kapcsán Batthyány kifejtette, hogy a polgárságot úgy fogja fel, mint egy választótestületet. Elfogadhatónak tartotta volna egy magas cenzus bevezetését. A választás ezen módját nem támogatta, mert nem felelt volna meg a városi reformtörekvéseknek. Hasonló véleményen volt báró Vay Miklós is.³⁵ Véleménye szerint segíteni kellett volna a polgári öntudat és önbecsülés fejlődését. Batthyány úgy gondolta, hogy ez a közvetett választás mellett nem fog teljesülni, akárhogy bizonyítják a főrendek az ellenkezőjét. „A polgárok nem fogják elhinni azt, hogy van neki jussa, befolyása” a választásokra.³⁶ A jelölés egyben azt is jelentette volna, hogy „candidatusokat” küldtek volna a városok a rendi országgyűlésbe. Ez a rendszer a polgárok jogainak csorbítását jelentette volna az „egyenes választás” bevezetéséig.³⁷ Véleménye szerint a nemesi követek megválasztásánál senki sem ügyelt arra, hogy függetlenek legyenek, és megfelelő képzettséggel rendelkezzenek. A főrendek azonban olyan magas cenzust akartak felállítani, hogy ezek a feltételek teljesülhessenek. Batthyány úgy gondolta, hogy a legnagyobb gondot az okozza, hogy a főrendek féltek a polgárok döntésétől, amelynek következtében nem akarták őket széles követválasztási joggal felruházni. Szerinte így e jog alá lett volna „rendelve egy politikai szabálynak: ez nagy administrationalis tehetségre, de nagy bizalomra az executívához nem mutat”.³⁸ Nem tartotta elfogadhatónak és támogatandónak ezt a szabályozási elvet, hiszen a városi követválasztás tekintetében fontosnak vélte, hogy a karok és rendek véleményét támogassák a főurak. Erre a korabeli politikai viszonyok között nem sok lehetőséget látott.

A közvetett választásokkal járó veszélyekre hívta fel a figyelmet a *Pesti Híradó* is, külön kiemelve a főrendi tudósítások keretében a választási agitációt, a korteskedést, az alkalmatlanságot és a közbizalom hiányát.³⁹

Nem támogatta Batthyány a követutasítás rendszerét sem. Ebben hasonló véleményen volt, mint báró Eötvös József.⁴⁰ Ezt azonban a megyék nem helyeselték, mert az biztosítékot és garanciát jelentett az országgyűlési döntések kapcsán, ezért Batthyány még nem látta elérkezettnek az időt, hogy e témát megvitassák.

A gróf véleménye szerint csak az adhatott volna utasítást, aki részt vesz a választásokon. Támogatta Eötvös indítványát, és javasolta a törvényjavaslat 249. §-ának kihagyását, amely tartalmazta, hogy a városi közgyűlés feladata lenne az országgyűlési követeknek adandó utasítás kidolgozása.

Gróf Desseffy Emil konzervatív főúr javaslatára megjegyezte, hogy „capacitacionak alkotmányos országokban sincsen más a 'capacitaciona' organuma, mint a szabad sajtó”.⁴¹ Véleménye szerint azonban a korabeli sajtó meglehetősen egyoldalú volt.

A választójoggal kapcsolatban azt kellett megvizsgálni, hogy megvalósulhatott volna-e a szabad választás elve? Batthyány a városi választásokat a vármegyékben lezajló eljárásokhoz hasonlította. A főfelügyelő vagy a főispán azt fogja jelölni (candálni), aki nézete és álláspontja szerint a közvélemény képviselője lenne. Ezt ellenőrizte volna a tisztviselők vagy követek jelölését megelőző, a jelöltekről tanácskozó, szűkebb körű értekezlet (conferentia). Ebben az esetben sok múlt volna azon, hogy miképpen alakították volna meg e testületet. Szerinte más lett volna a helyzet akkor, ha a követeket csak azon három-négy személy közül lehetett volna megválasztani, akiket a főfelügyelő jelölt. Nem biztos azonban, hogy a főfelügyelő figyelembe vette volna a közvéleményt. Batthyány kérdésként tette fel, hogy be lehet-e vezetni egyáltalán a szabad választás elvét, vagy el lehet-e fogadni, hogy csak annyiban legyen szabad, amennyiben a főfelügyelő a jelöltjei közül egyiket vagy másikat preferálja.

A liberális főrendi képviselőnek, báró Wenckheim Bélának a konferencia megtartásával kapcsolatos felvetésére Batthyány kijelentette, hogy ha ezt a főrendek el is fogadják, akkor azt „általában [...] helytelenek és szükségtelenek” véli.⁴² Szerinte ilyen testületnek semmi értelme nem lett volna, mert „oly conferentia soha nem fog megállapítani, melyből valami hasznot és biztosítékot reményelni lehetne”.⁴³ Ezért támogatta Eötvös felszólalását, hogy ne jelöljenek olyan személyeket, akiket nem tartanak érdemesnek a hivatásra. Az volt a cél, hogy elérjék a választott tisztviselők újrjelölését.

A főfelügyelő hatáskörével kapcsolatban kijelentette, hogy nem szeretné, ha a jelölési jog megsemmisítené a szabad választást.⁴⁴ Azt szerette volna elérni, hogy a főfelügyelő csak olyan személyeket jelöljön, akik élvezik a választópolgárok bizalmát. E méltóság tisztviselő-ellenőrzési jogát korlátozni akarta úgy, hogy csak rövid időre függeszthette volna fel a hanyag

hivatalnokot. Az eljárás alatt lévő személy végleges eltávolításáról a polgárok gyűlése határozott volna. Ez nem zárta volna ki a választók akaratát. Érvényesült volna az az elv, hogy a tisztviselőket csak az mozdíthatja el hivatalából, aki megválasztotta. Az új intézmény-nyel szembeni teljes bizalmatlanság jutott kifejezésre abban, hogy nem szerette volna olyan széles hatáskörrel felruházni, amelyet az politikai célok megvalósítására használhatna fel. Befolyást gyakorolt volna a választásokra és a követutasítások megfogalmazására. Közvetett módon érvényesíteni tudta volna akaratát, közvetíteni a központi hatalom célkitűzéseit, elnyomva ezzel a szabad városi gondolkodás és véleménynyilvánítás lehetőségét. Szerinte egy ilyen széles hatalmi jogosítványokkal felruházott személy könnyedén visszaélhetett volna pozíciójával.

Az ellenzék vezetőjeként Batthyány visszautasította a városi szavazatok leszűkítésére vonatkozó tervet. Nem támogatta a közvetett választást és a főfelügyelő jogkörének kiterjesztését sem. Ha ez megvalósult volna, akkor a városi követek „nem volnának képviselői a város egészének, márpedig a város egészét képviselő követnek lehet joga és törvénykezési befolyása”.⁴⁵ Ezzel az egész alkotmányos életet tették volna tönkre a főrendek. Szerinte a városi követek ilyen szabályozás mellett a végrehajtó hatalom eszközei lettek volna.

Batthyány leszögezte, hogy egy hivatalnokot csak az a személy mozdíthat el, menthet föl állásából, aki kinevezte vagy megválasztotta. Erre a közgyűlés hatalmazta volna fel az illetékes személyt. Helyeselte, hogy a főfelügyelőnek közvetlen befolyása legyen az adminisztrációra, ezért támogatta, hogy a hanyag tisztviselőt meghatározott időre felfüggesztesse. Véleménye szerint az időtartamot pontosan meg kellett volna határozni. Ezt a főfelügyelő tehetné meg, minden jóváhagyás nélkül. Ebben az esetben az ügyet fel kellett volna terjeszteni a közgyűléshez, amely dönthetett volna a felfüggesztés helybenhagyásáról vagy megszüntetéséről. Az utóbbi esetben vissza is helyezhette volna a tisztviselőt hivatalába. Batthyány azt szerette volna elérni, hogy a „főfelügyelő kénytelen legyen polgárgyűlést hívni össze, és az esetet elibe terjeszteni, és megbírálna alá bízni, vajon a felfüggesztésében megelégszik-e vagy sem?”⁴⁶ Ebben a formában a felügyelő hatásköre méltányolva lett volna a választók akaratának érvényesülése mellett. Ezért nem akart attól az elvtől eltérni, hogy a tisztviselőt hivatalából csak az mozdíthassa el, aki kinevezte vagy megválasztotta.

Az „ideiglenes felfüggesztést” elfogadhatónak vélte a hivatali megfosztással szemben. Véleménye szerint ez utóbbi csak bírói úton lett volna lehetséges. Ha a „főfelügyelő vádolja a tisztet, helyesnek tartom, miképp azon testület, mely a tisztet megválasztotta, vele egyetértsen, mielőtt azon egyén a bírónak átadatott volna.”⁴⁷ Batthyány nem hangsúlyozta olyan erőteljesen, hogy a főfelügyelő jogkörét szűkebben határozzák meg, ha csak „adminisztrátora” lett volna a városoknak. A főfelügyelőnek jelölési és utasításadási joga révén jelentős befolyása lett volna a városi életre. Hatalmát

politikai céloknak alárendelve is felhasználhatta volna, melynek érdekében bármit megtehetett volna. Ezért Batthyány nem akart a főfelügyelőnek olyan hatalmat adni, hogy azzal esetleg visszaéljen.

Nem a tisztséget vitatta, hanem a vele járó jogkör terjedelmét. Ezért elengedhetetlennek tartotta, hogy bizonyos garanciális rendelkezéseket rögzítsenek. „Ha a méltóságos főrendek a főfelügyelőnek állását úgy fogják elintézni, miképp neki semmi befolyása ne legyen a politikába”, akkor támogatta volna, hogy e tekintetben engedékenyebb legyen a törvényhozás.⁴⁸ Ezt azonban a főrendek törekvései miatt nem látta megvalósíthatónak.

Néhányan félremagyarázták Batthyány szavait.⁴⁹ Kijelentették, hogy ebben az esetben a felügyelőnek csak annak a személynek kellene beszámolnia cselekedetéről, aki kinevezte. A főfelügyelő ilyen értelemben csak az uralkodónak tartozott volna felelősséggel. Batthyány szerint a probléma ilyen irányú félremagyarázása nem helyes, mert „valahányszor kérdés vagy vita forog fenn két egyén között, kiknek egyike őfelsége által van kinevezve, másik a közgyűlés által, hogy melyik törvényszék alá tartozik?”⁵⁰ A válasz erre a kérdésre csak úgy adható meg, hogy a király által kinevezett személy az uralkodónak, míg a választott tisztviselő a polgároknak lenne felelős. Batthyány Lajos szerint ez az elv csak a „vádlottra” lett volna alkalmazható, nem pedig a „vádlóra”, „mert itt anyaga az ügynek azon tett, azon cselekvés és beszámítás, melynek következtében valaki vádoltatik, mert a vád maga, mely felügyelők részéről tétetik, még anyagot nem képez”.⁵¹

A főfelügyelő politikai hatalmával szemben az adminisztráció befolyását hozták fel a főrendek. Batthyány szerint ez a két állítás nem egyenlő. Szerinte a közgyűlés érdekelt lett volna a közigazgatás megfelelő működésében, míg a tagok abban, hogy a színvonalas közigazgatást ne áldozzák fel politikai érdek miatt. A főfelügyelő tekintetében ez nem jelentett volna garanciát, „mert a főfelügyelőt privát érdeke talán éppen arra serkenti, hogy inkább politikai tervét mozdítsa elő, mintsem, hogy szorosan jó adminisztrációra ügyeljen”.⁵²

Nem értett egyet gróf Dessewffy Emil nézeteivel, mert szerinte a főfelügyelő csak rövid időre függeszthette volna fel a tisztviselőket állásukból. Ebben az esetben közkeresetnek lett volna helye, és a közgyűlés tárgyalta volna meg az ügyet. Ez egyúttal e testületi szerv döntési befolyását biztosította volna. Dessewffy jogokat szeretett volna biztosítani a közgyűlésnek az elmozdítás terén. Batthyány szerint elég lett volna azt leszögezni, hogy a főfelügyelőnek joga lett volna a felfüggesztésnél további követeléseket előadni. Abban az esetben, ha ez nem lenne megfelelő, és el kellene a tisztviselőt mozdítani, akkor azt csak bírói úton tehetné meg. Szerinte csak az ideiglenes felfüggesztést kellett volna megengedni a főfelügyelőnek. Nem értett egyet Dessewffy azon véleményével sem, hogy ez a megoldás jobb a jelenlegi szabályozásnál, mert így a városok előnyösebb helyzetbe kerültek volna. A kora-

beli helyzetet „inpopulárisnak” tartotta, mert a városok politikai jogokkal alig rendelkeztek, ha a „városoknak a megyékkel aránylagos politikai jogot akarnak engedni, szükséges, hogy függetlenséget is ruházzunk rájuk és tegyük őket a megyékkel egyenlő helyzetbe”.⁵³ Szerinte a konzervatív politikus nézete ettől messze áll. Batthyány csak úgy vélte a javaslatot elfogadhatónak, hogy támogatta a lipóti főispán indítványát, kihagyva Dessewffy javaslatát a közigazgatás érdekében.

Batthyány szerint a jogok kiterjesztése automatikusan magával hozza, hogy bizonyos személyek jogait némileg megnyirbálják. „Így korlátoztatik a nemesség joga azáltal, hogy a városok törvényhozási befolyásuk nagyobbíttatik”.⁵⁴ Egyes rendek jogainak bővítése más rendek jogainak respectív korlátozásával járt volna együtt. Azt is elismerte, hogy a városi díj megszüntetése a királyi jogának korlátozását jelenti.⁵⁵ Batthyány úgy vélte, hogy a királyi hozzá fog járulni ehhez a megszorításhoz, „mint mi, kik sok tekintetben készségeinket mutattuk – quod uni justum, alteri aequum esse debet”.⁵⁶ Ezért támogatta gróf Pálffy József indítványát, aki szerint meg kell szüntetni a királyi díjat, nehogy a felemelésével még inkább függő helyzetbe hozzák a városokat. Szerinte legalább arról biztosítani kellene a karokat és rendeket, hogy e díjat nem fogják felemelni, „de míg nem lesznek biztosítva aziránt, egyszerű logikánál fogva következtetni lehet, miként ezen díjnak felemelhetése által a városok a kamarának mancipiumai lehetnének”.⁵⁷

A fiúmei kormányzó, Kiss Pál indítványára a királyi díjjal kapcsolatban a következőket jegyezte meg Batthyány. Véleménye szerint a királyi díjat azért nem lehet támogatni, mert azt az uralkodó önkényesen felemelheti. A karok és rendek is ezen az állásponton voltak.

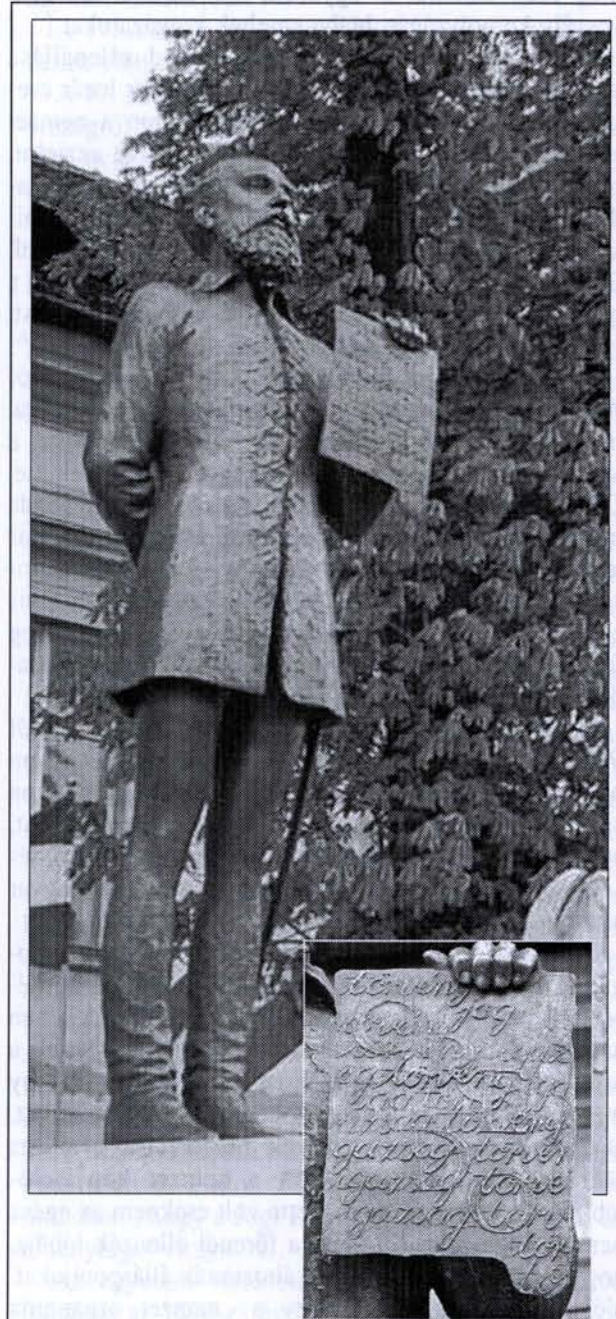
A főrendek annyira megnövelték volna a polgári kvalifikációt, hogy az már az angol megoldáshoz hasonlított. Politikai jogaitól megfosztották a városokat, egyedül a követválasztás jogát hagyták meg.⁵⁸ Batthyány szerint nagyon fontos részét képezte a javaslatnak, hogy a „képviselők száma igen meg van szorítva, mégis a tanácskozó test nem alkottatik a képviselőtestületből, hanem az ő functioját egyedül megbízottaknak választására szorították”.⁵⁹ A követek javasolták, hogy a megbízottak kétharmad része legyen a tanács, így e testület tanácskozási és ellenőrzési jogát jelentősen korlátozni lehetett.

A tanács a főfelügyelő jelölése révén függő helyzetbe került, sőt, ha elfogadták volna Dessewffy javaslatát, akkor az önállóságát is megszüntették volna. Végezetül Batthyány kiemelte, hogy a királyi díj megtartása is ezt a törekvést támasztja alá. Véleménye szerint „ily coordinatio mellett a városi követek nem volnának képviselői a civum universitasnak”.⁶⁰

Batthyány elismerte, hogy kell egy „parancsoló hatalom” a városokban, de remélte, hogy ezt analógiával nem fogják kiterjeszteni a törvényhozásra. Szerinte ilyen szabályozás mellett a „városi követek nem viselnek képet a városoknak, s nem volnának eyebek, mint

kormányának szolgálói és a hatalomnak eszközei, s a önkénynek csupa automatjai”.⁶¹ Ezért nem támogatta azt a javaslatot, hogy 16 szavazatot adjanak a városoknak a Karok és Rendek Tábláján, amivel a „kormány” helyzetét akarták erősíteni.⁶² A szabad királyi városok számát 48-ról 47-re csökkentették volna. Pestnek egy, a listában következő 14 városnak hét, míg az utolsó 32 városnak összesen nyolc darab szavazata lett volna.⁶³

Az ötödik üzenetváltás után Batthyány kijelentette az egész főrendi ellenzék nevében, hogy minden további tárgyalást feleslegesnek tart a városok reformjával kapcsolatban. Értelmetlennek tartotta, hogy a konzer-

Gróf Batthyány Lajos mártír miniszterelnök szobra, amelyet születésének 200. évfordulója tiszteletére, 2008 áprilisában állítottak fel Budapesten, az I. kerületi Batthyány téren.

vatívak érveinek ismertetésére újra reagáljon. Ezt azért tartotta fontosnak leszögezni, hogy nyoma legyen annak, hogy a főrendek között is voltak olyan személyek, akik a reformok mellett álltak. Ezekre az indulatos felszólalásokra először a nádor, majd gróf Apponyi György próbálta az ellenzékot rendre utasítani. A gróf még azt is felvetette, hogy rendezni kellene a második kamara sorsát, mivel „akkor nem lesz majd módja a kissebségnek a többségi végzések ellen annyit akadékoskodni.”⁶⁴ Batthyány Lajos ezt a tervet a leghatározottabban visszautasította, mert szerinte ez a szólás szabadságot veszélyeztetné. Kijelentette hogy „voltak még ezen táblánál is egyének, kik előrelátván ezen veszély komolyságát, hiába emeltek szavazatokat [...] ha ezen kérdés a másik tábla szilárd ellenállása következtében törvénnyé nem válnék, akkor határ csekély, de mégis némi igazolásul szolgáljon a nemzet előtt ezen tábla némely tagjának véleménye az iránt, hogy e tekintetben a törvény létesülését szilárdan akadályoztuk.”⁶⁵ Szerinte a nemzetet törvénytelenység nélkül is rabbá lehet tenni egy törvényes rendelkezéssel. Batthyány nem tartotta elfogadhatónak azt sem, hogy a nádor több napig nem hívta össze az országgyűlést, ezért kérte, hogy az ülésszüneteket előre jelentse be.⁶⁶

Batthyány egy tanmesével vágott vissza gróf Apponyi Györgynek az előbb említett felszólalására, miszerint egy gazdaasszony szolgálója megölte a kakast, mert minden reggel a kukorékolása keltette. Célját azonban nem érte el, mert ezt követően a gazda még korábban ébresztette fel, mint ahogy azt a kakas tette. Batthyány szerint „lesz annyi józanság a nemzetben, miszerint ő majd szegény kakasának, vagyis egyik kakasának, ha kettő is van, még csak életét meg fogja óvni.”⁶⁷ A gazdaasszony a nemzet „fontolva haladó” részét, míg a kakas az „oppositio”-t jelentette.⁶⁸

Politikai téren Batthyány általában osztotta gróf Pálffy József és gróf Széchenyi István nézetét. Nem hagyhatta figyelmen kívül a „kormány” azon szándékát, hogy „alkotmányunkat, szabadságunkat, egész törvényességünket diplomacice” megrontsa, és „nem egyik vagy másik táblát, hanem az egész magyar alkotmányt egészen nullificálja”.⁶⁹

A főrendi ellenzék a karok és rendek javaslatát támogatta, melynek következtében a szavazati jog kérdésében sem tudtak megegyezni. A reformok érdekében azonban a hetedik üzenetben engedményeket tettek a konzervatívokkal szemben. Erre gróf Apponyi György megjegyezte, hogy a mágnás ellenzék elszigetelődött. Batthyány szerint az ellenzék hozzáállása nem ezt tükrözi, mert „mellette volt a nemzet képviselő-táblájának többsége, és mellette volt csaknem az egész nemzet közakarata.”⁷⁰ Nem a főrendi ellenzék hibája, hogy a karok és rendek megváltoztatták álláspontjukat. Véleménye szerint az, hogy a „nemzet organoma tőlünk elvált, az reánk nézve szomorító lehet ugyan, de bizonyosan nem lealacsonyító, mert akármilyenek legyenek azok az okok, melyek az elpártolást idézték elő a KK és RR tábláján, azok reánk nézve semmi esetre szegényítő hatást nem gyakorolhatnak ezért, hogy mi

elveink mellett állhatatosan és szilárdan megállapodtunk.” Ezért sem a karokat, sem pedig a főrendeket nem támogatta. Kijelentette, hogy „ne sírjatok felettem, hanem önmagatok, s fiaitok felett sírjatok”.⁷¹

Az országgyűlés a városok reformjáról nem tudott dönteni. A két kamara közötti üzenetváltások nem hoztak eredményeket. Az országgyűlés felosztatását követően társadalmi úton kísérelte meg reformtörekvéseinek előmozdítását. Kevés olyan eredménye lett ennek az országgyűlésnek, amelyet törvénybe is iktattak (pl.: 1844:2. tc. A magyar nyelv és nemzetiségről; 1844:4. tc. A nemesi javak bírhatásának nem nemesekre kiterjesztéséről). A reformok bukásának egyik oka a nemesség ellenállása volt. Nem szabad azonban elfeledkezni arról a tényről sem, hogy a Habsburgok sem támogatták a reformelképzeléseket.⁷² Batthyány felfogásának középpontjában „a nemzeti és a polgári törekvések egymást kölcsönösen feltételező összefüggésének hangsúlyozása állt.”⁷³ Azt szerette volna elérni, hogy a Habsburg Birodalmon belül önkormányzatisággal rendelkező Magyar Királyság jöjjön létre. A reformok megvalósulására csak akkor látott lehetőséget, ha ezt Ausztria is támogatta volna. El akarta érni, hogy a két ország viszonylatában perszonáluniós viszony jöjjön létre. Ez egy önálló magyar politikai berendezkedés megvalósítását jelentette volna. Arra törekedett, hogy ezeket a reformokat forradalom nélkül lehessen megvalósítani.⁷⁴

Batthyány érezte a reformok szükségességét, hiszen a városi közigazgatás átalakítása elengedhetetlen volt. Azonban azt is hamar felismerte, hogy a konzervatívokat nem tudja meggyőzni a reformok szükségességéről és halaszthatatlan voltáról. A törvényjavaslat a sorozatos üzenetváltások eredménytelensége miatt nem került az uralkodó elé szentesítésre. A legfontosabb nézeteltérés a két tábla között a polgárjog megadása, különösen az izraelita felekezetűek városi polgárjogának rendezése, a főfelügyelő intézményének bevezetése, a szabályrendeletek jóváhagyása és a városok hatáskörének szabályozása tekintetében jelentkezett. Nem csak a Főrendi Táblának nem tetszett ez a szabadelvű javaslat, hanem a kormánzatnak sem.⁷⁵ A városok szervezetét nem sikerült véglegesen szabályozni, hiszen az országgyűlési követek csak a megoldás „küszöbéig” jutottak el.⁷⁶ Nem jött létre megegyezés, mert a városok szabadulni akartak a függőségi viszonyból.⁷⁷ Az országgyűlés jelentősége mégis nagy volt, hiszen felszínre kerültek a városszervezeti problémák, amelyek előrevetítették, hogy a szabad királyi városok helyzetét rendezni kell.

Nem lehet azt kijelenteni, hogy a jövőre nézve eredménytelen lett volna a vita. Az 1843/44. évi országgyűlésen elkezdett munkálatokat 1848-ban tudták befejezni. Az 1848-ban elfogadott törvény (1848:23. tc.) csak a legfontosabb kérdéseket szabályozta, amelynek következtében keretjellegű maradt. Az 1848:23. tc. nem tudott mindent átvenni a korábbi törvényjavaslatból, a városok életében számos korábbi jellemző továbbra is fennmaradt. 1848-ban csak a modern

városigazgatás megalapozása történt meg. A polgári önkormányzat kiépítése még egy sor gyakorlati és jogi problémát vetett fel. A városok reformja nem csak „keretjellegű” maradt, hanem befejezetlen is. Sok korábbi, rendi jellegű intézmény fennmaradt, amelynek következtében „1848-49-ben egy kiépülőfélben lévő polgári városigazgatással számolhatunk csak, mert az

alapok deklarálásával, a keretek körvonalazásával a városigazgatás tisztán polgári jogi rendje még nem szilárdulhatott meg.”⁷⁸ Ezt a megállapítást támasztja alá, hogy a köztörvényhatósági törvény a városok szervezetét már részletesebben szabályozta, kitöltve azokat a hiányosságokat, amelyeket 1848-ban nem rendeztek.

Jegyzetek

- ¹ Nagy Ernő: *Magyarország közjoga (Államjog)* (Budapest, 1907, 364. p.). Nagy Ernő munkásságáról bővebben: Polner Ödön: *Három magyar közjogász – Nagy Ernő, Ferdinandy Gejza, Réz Mihály* (Budapest, 1941, 3–14. p.). Lásd még: Fónagy Zoltán: *Modernizáció és polgárosodás. Magyarország története 1849–1914* (Debrecen, 2001, 75. p.); Sik Ferenc: *A vármegyei önkormányzat szerepe a dualizmus idején*. In: Csizmadia Andor (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok II. A dualizmus korának állam- és jogtörténeti kérdései* (Budapest, 1968, 139–150. p.).
- ² Gergely András: *Territoriális autonómiák – lokális önkormányzatok a XIX. századi Magyarországon*. In: Gergely Jenő (szerk.): *Autonómiák Magyarországon 1848–1998* (Budapest, 2004, 45. p.).
- ³ Debrecen reformkori történetéhez: Komoróczy György: *A reformkori Debrecen* (Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 6. sz. Debrecen, 1974, 187–341. p.; a továbbiakban: Komoróczy, 1974).
- ⁴ Kajtár István: *A magyar városi önkormányzatok, 1848–1918* (Budapest, 1992, 35. p.; a továbbiakban: Kajtár, 1992).
- ⁵ Csizmadia Andor: *A magyar városi jog. Reformtörvények a magyar városi közigazgatásban* (Kolozsvár, 1941, 135. p.; a továbbiakban: Csizmadia, 1941).
- ⁶ Uo., 142–145. p. Felügyeleti joggal voltak felruházva a királyi biztosok is, akiknek szerepe azóta vált fontossá, hogy 1733-ban a Magyar Kamarán belül megalakult a városi bizottság, amely ellenőrizte a városok gazdálkodását. A politikai ellenőrzési jog 1723-tól kezdve a Helytartótanácsot illette meg. Lásd: Komoróczy, 1974, 251. p. Hasonló véleményen van Antal Tamás is: *A debreceni népképviselői közgyűlés (1848–1867)*. In: *1848:XXIII. tc. végrehajtása Debrecenben* (Acta Juridica et Politica. Tomus LXVII. Fasc. I. Szeged, 2005, 5. p.)-
- ⁷ Csizmadia, 1941, 143–146. p.
- ⁸ A javaslat rendelkezéseinek rövid bemutatását lásd: Antal Tamás: *A közigazgatás és a bírósághoz újjászervezése Debrecenben 1867-ben* (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXVIII. Szerk. Radics Kálmán. Debrecen, 2001, 93–94. p.).
- ⁹ Uo., 153. p. A városi reformtörvényekhez lásd: Pajkossy Gábor: *A reformkor (1830–1848)*. In: *Magyarország története a 19. században*. Szerk. Gergely András (Budapest, 2003, 223–224. p.).
- ¹⁰ A főispáni méltóságról bővebben: Varga Norbert: *A főispáni tisztség bevezetése Debrecen és Szeged szabad királyi városokban a köztörvény-hatósági törvény alapján*. In: *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére*. Szerk. Mezey Barna, Révész T. Mihály (Budapest, 2006, 606–624. p.).
- ¹¹ Kajtár, 1992, 44. p. Ugyanezen a véleményen van Antal Tamás is: *A debreceni közigazgatás és a népképviselői közgyűlés 1848-ban* (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXVI. Szerk. Radics Kálmán (Debrecen, 1999, 63. p.).
- ¹² A köztörvényhatósági törvény parlamenti vitájához lásd: Varga Norbert: *A köztörvényhatósági törvény (1870:XLII. tc.) létrejötte* (Debreceni Jogi Műhely, http://www.law.klte.hu/jogimuhely/01_hun_index.htm)
- ¹³ Velkey Ferenc: *Reformküzdelmek és programviták kora (1840–1848)*. In: Csorba László–Velkey Ferenc: *Reform és forradalom 1790–1848*. (Debrecen, 1998, 161. p.; a továbbiakban: Velkey, 1998). A kamarai felügyelet jelentőségéről lásd: *Pesti Hírlap* (továbbiakban: PH), 1844. április 14, 343. sz., 252–253. p.).
- ¹⁴ *Báró Eötvös József összes munkái. XX. Levelek, életrajz* (Budapest, 1903, 254. p.)
- ¹⁵ *Kossuth Lajos iratai. (1843–1848 okt. 30.-ig megjelent hírlap cikkek)*. XIII. köt. Sajtó alá rend. Kossuth Ferenc (Budapest, 1911). Kossuth *Ismét egy új lépés a városok ügyében* című cikkében (PH, 1843, 220. sz.) nem értett egyet gróf Széchenyi István azon megállapításával, hogy „megcsontosult arisztocratiai formák között létezőnk”. (38. p.).
- ¹⁶ Uo., 42. p. (Kossuth Lajos: *Királyi városi szavazatarány*. PH, 1843, 225. sz.)
- ¹⁷ Urbán Aladár: *Gróf Batthyány Lajos Magyarország első alkotmányos kormányfője* (Budapest, 2007, 20. p.). A Batthyánynál rendszeresen üléselő főrendi követek fokozatosan alakították ki nézeteiket a reformokkal kapcsolatban. Lásd: Gergely András: *Batthyány a reformellenzék élén*. In: *Uő.: Egy nemzet az emberiségnek. Tanulmányok a magyar reformkorról és 1848-ról* (Budapest, 1987, 260. p.; a továbbiakban: Gergely A., 1987)
- ¹⁸ Gergely A., 1987, 269. p. Batthyány Lajos és Kossuth Lajos szorosabb együttműködése az 1843/44. országgyűlést követően indult el (Urbán Aladár: *Batthyány Lajos [1807–1849] első magyar miniszterelnök*. Budapest, 1982, 8. p.; a továbbiakban: Urbán A., 1982). Széchenyi ennek ellenére megpróbálta maga mellé állítani. Közben eljárt az adminisztrátori kinevezésénél és az adóssági ügyének elsimításánál (Hermann Róbert–Molnár András: *Saját utamat jártam. Batthyány Lajos miniszterelnök 1807–1849*. Zalaegerszeg, 2007, 44. p.). E kinevezéssel kapcsolatban Tilcsik György is felhívja a figyelmet arra, hogy Széchenyi jelöltje Batthyány Lajos volt (Tilcsik Gy.: *A liberális és a konzervatív erők küzdelme Vas megyében az 1843/44. évi országgyűlésre szóló követutasítás kidolgozása kapcsán*. In: *Előadások Vas megye történetéből*. Szerk. Tilcsik Gy. Vas megyei levéltári füzetek 3. Szombathely, 1990, 120. p.). Ugyanennek a beszédnek a jelentőségét hangsúlyozza Molnár András is (*Batthyány Lajos gróf és Deák Ferenc kapcsolata a reformkorban*. Századok, 141, 2007, 3. sz., 547. p.). A két reformpolitikus (Batthyány és Széchenyi) kapcsolatát elemzi Velkey Ferenc is *Batthyány Lajos Széchenyi látószögében (I. Közelítések)* című tanulmányában (Századok, 141, 2007, 3. sz. 567–574. p.). Széchenyi, Batthyány és Deák Vas vármegyében tárgyalt a telekdfjéről; erről a beszélgetésről Széchenyi naplójában számol be: lásd: Viszota Gyula: *Gróf Széchenyi István naplói. 6. köt. (1844–1848)* (Budapest, 1939, 52. p.).
- ¹⁹ Gergely A., 1987, 272. p.
- ²⁰ Az országgyűlést követően Batthyány a szociális reformokat segítette, amelyhez Széchenyi nem kapcsolódott. Batthyány az ellenzéki párt elnöke lett, míg Széchenyi a Helytartótanács Közlekedési Bizottságának az elnöke. Gróf Apponyi György főkancellárral kapcsolatos véleményük is eltérő volt (Velkey Ferenc: *Batthyány Lajos és Széchenyi István*. In: *Batthyány Lajos 1807–1849*. Emlékalbum. Szerk. Nagy Mézes Rita. Budapest, 2007, 12–13. p.; lásd még: Urbán A., 1982, 8–9. p.). Erre a viszonyra utalás található Erdődy Gábor–Hermann Róbert: *Batthyány. Szemere* (Budapest, 2002, 39. p.; a továbbiakban Erdődy–Hermann, 2002) című könyvében. A kancellári kinevezése ellen is felemelte a szavát Batthyány (Szabó Géza: *Batthyány Lajos pályafutása a forradalomig*. Acta Academiae Paedagogicae Nyíregyháziensis, 10/B, Nyíregyháza, 1985, 95. p.; a továbbiakban: Szabó G., 1985; lásd még: Spira György: *Négy magyar sors*. Budapest, 1983, 35. p.; a továbbiakban: Spira, 1983). Széchenyi véleménye jelenik meg a városi reformokkal kapcsolatban gróf Apponyi Györgyhez írt levelében is (közl:

- Bártfai Szabó László: *Adatok gróf Széchenyi István és kora történetéhez 1808–1860*. II. köt. Budapest, 1943, 592–592. p.). Széchenyi naplójában is találunk utalásokat a városi reformra vonatkozóan, illetve a Batthyányhoz fűződő viszonyára (Viszota Gy., 1939, 43., 52., 67., 79., 108. p.).
- ²¹ *Gróf Batthyány Lajos az első magyar miniszterelnök élete és halála* (Pest, 1870, 28. p.). Az ellenzéki szervezkedéshez lásd még: Pulszky Ferenc: *Életem és korom* (Budapest, 1880, 240. p.). Kiemelésre kerül, hogy Batthyány vezetése alatt tömörültek a liberális ellenzéki politikusok. Az ellenzéki párt tíz pontból álló programjának jelentőségét hangsúlyozza Tóth Dezső (*A Batthyány-család Dákán*. Veszprém, 1989, 12. p.).
- ²² Teleki reformkori munkásságához lásd: Horváth László: *Teleki László 1810–1867*. I. köt. (Budapest, 1964, passim). Ugyanezen személyek ellenzéki munkásságát emeli ki Beöthy Ákos is (*A magyar államiség fejlődése, küzdelmei. Politikai tanulmány*. II. rész. *Az új Magyarország. Az 1825-iki országgyűléstől az 1848-iki törvények szentesítéséig*. Budapest, s. d., 336. p.). Azt azonban el kell mondani, hogy Batthyány magyarul nem beszélt jól, ami kiderül felszólalásaiból, amelyeknek nagy előnye, hogy a lényegre koncentrálnak (Erdődy–Hermann, 2002, 39. p.) Szabó Géza úgy gondolta, hogy csak Batthyány rendelkezett olyan képességekkel, hogy össze tudta fogni a köznemesi és főrendi ellenzéki erőket (Szabó Géza, 1985, 92. p.). Jelen tanulmány keretében eltekintünk Batthyány Lajos kisebb jelentőségű hozzászólásainak ismertetésétől. Azokat a legfontosabb problémákat kívánjuk elemezni beszédein keresztül, amelyek a reformok kapcsán felmerültek.
- ²³ A városi polgárok szavazati jogának szélesítését javasolta az uralkodó levelében, amelyet gróf Cziráky Antal országbíróhoz írt (Bártfai Szabó László: *Adatok gróf Széchenyi István és kora történetéhez 1808–1860*. I. köt. Budapest, 1943. 330. p.).
- ²⁴ Molnár András: *Batthyány Lajos a reformkorban* (Zalaegerszeg, 1996, 86. p.; a továbbiakban Molnár A., 1996)
- ²⁵ Batthyány Lajos és Széchenyi Antal a kvalifikáció kérdését feszegette. Batthyány külön kitért arra, hogy a Karok és Rendek ragaszkodtak a kis összegben megállapított mértékhez (Felsőes első Ferdinánd ausztriai császár, Magyar- és Csehország e néven ötödik koronás királya által szabad királyi Pozsony városába 1843 május 14-ére rendelt Magyar-országgyűlésen a méltóságos főrendeknél tartott országos ülés naplója. Pozsony, 1844, 5. köt., 271. p.; továbbiakban: FN). A kvalifikációhoz lásd: Viszota Gyula: i. m. 43. p.
- ²⁶ Batthyány nem támogatta ezt a „pseudo” városi követi rendszert (Erdődy–Hermann, 2002, 42. p.)
- ²⁷ Molnár A., 1996, 87. p. A főfelügyelő bevezetéséhez lásd: PH, 1844. április 14., 343. sz., 252–253. pp.
- ²⁸ FN. 3. köt., 178. p. Legjelentősebb országgyűlési beszédeit közli: Molnár András: *Batthyány Lajos reformkori beszédei, levelei, írásai* (Zalaegerszeg, 1998, 84–123. p.; a továbbiakban: Batthyány, 1998). Lásd még: uő.: *Viam meam persequor. Batthyány Lajos gróf útja a miniszterelnökségig* (Budapest, 2007, 172–179. p.).
- ²⁹ FN. 3. köt., 178. p.
- ³⁰ FN. 3. köt., 273. p.
- ³¹ *B. Eötvös József beszédei* (Budapest, 1875, 185–192. p.)
- ³² FN. 3. köt., 273. p.
- ³³ Uo., 273. p.
- ³⁴ Uo., 276. p. A miniszteri felelősség jelentőségét hangsúlyozza Urbán Aladár (Urbán A., 2007, 21. p.). Batthyány ugyanezen beszédét közli: Erdődy Gábor: *Batthyány Lajos* (Budapest, 1998, 80. p.; a továbbiakban Erdődy, 1998). A miniszteri felelősség kérdéséhez: Gergely A., 1987, 274. p.
- ³⁵ FN. 3. köt., 42–43. p. Báró Vay Miklós felszólalásában a közvetett választásról beszélt.
- ³⁶ FN. 4. köt., 43–44. p.
- ³⁷ Uo. 43–44. p. Lásd még: Erdődy, 1998, 80–82. p.
- ³⁸ FN. 4. köt. 43–44. p.
- ³⁹ PH, 1844. április 7., 341. sz., 237–238. p.
- ⁴⁰ *B. Eötvös József beszédei*, 1875, 237–251. p. Beszédében a követutasítások rendszerét ellenezte (FN. 4. köt., 97–99. p.). A követu-
- tasítások elítéléséhez lásd: PH, 1844. április 10., 342. sz., 247. p.
- ⁴¹ FN. 4. köt., 106. p. Dessewffy a követutasítás mellett érvelt, amelyet angol és francia példával támasztott alá (uo., 105–106. p.). A városok korabeli szervezeti és jogi megoldásait ismerteti Lukács Móríc. Külön figyelmet fordít Anglia, Franciaország, Poroszország, Belgium, Svájc, Törökország és az Amerikai Egyesült Államok város szervezeti megoldásainak bemutatására (Lukács Móríc: *Városok szervezete külföldön*. In: Gyulai Pál: *Lukács Móríc munkái*. I. köt. Buda-Pest, 1894, 268–301. p.).
- ⁴² Uo., 148. p.
- ⁴³ Uo., 148. p.
- ⁴⁴ Molnár A., 1996, 87. p. Lásd még: Gergely A., 1987, 274. p.
- ⁴⁵ Molnár A., 1996, 88. p. Lásd még: Gergely A., 1987, 274. p. Molnár András: *Batthyány Lajos életútja*. In: *Batthyányi Lajos gróf első magyar miniszterelnök emlékezete*. Szerk. Körmöczy Katalin (Budapest, 1998, 7–89. p.)
- ⁴⁶ FN, 4. köt., 156. p.
- ⁴⁷ Uo., 157. p.
- ⁴⁸ Uo., 157. p.
- ⁴⁹ Ezek a következő képviselők voltak: Széchenyi Antal, Dessewffy Emil, Apponyi György, Péchy Emánuel. A neveket közli: Molnár A., 1998, 238. p.
- ⁵⁰ FN. 4. köt. 160–161. p.
- ⁵¹ Uo. 160–161. p.
- ⁵² Uo. 160–161. p.
- ⁵³ Uo. 160–161. p.
- ⁵⁴ Uo. 164. p.
- ⁵⁵ Ezt a díjat a szabad királyi városok fizették az uralkodónak, mint földesúrnak (Molnár A, 1998, 239. p.). Ugyanakkor azt is kijelentette Batthyány, hogy városok függetlensége vagy éppen függősége abban áll, hogy a királyi díj felemelhető-e vagy sem (FN, 5. köt., 283. p.). A királyi díj jelentőségéről és szerepéről: PH, 1844. április 14. 343. sz., 252–253. p.
- ⁵⁶ FN, 4. köt., 164. p.
- ⁵⁷ Uo., 174. p.
- ⁵⁸ Kaproncza, Pozsega és Körös „egyesítése” esetén javasolta, hogy az előbb említett sorrendben küldjenek követeket az országgyűlésre (FN. 5. köt., 294. p.)
- ⁵⁹ FN. 4. köt., 174. p.
- ⁶⁰ Uo., 174. p. Lásd még: Erdődy–Hermann, 2002, 42. p.
- ⁶¹ FN. 4. köt., 184–185. p. Lásd még: Gergely A., 1987, 274. p.
- ⁶² Velkey, 1998, 161–162. p. A vármegyei szavazatok megduplázása mellett tervezték bevezetni. A szavazati jog reformját tartalmazta a Jászkun és Hajdú kerületek, a tenger melléki városok, a szeptesi városok és a szabad községek tekintetében megfogalmazott tervezetek is.
- ⁶³ PH, 1844. május 19., 352. sz., 340. p.
- ⁶⁴ Molnár A., 1998, 89. p.
- ⁶⁵ FN. 6. köt., 51. p.
- ⁶⁶ Urbán A., 1982, 21. p.
- ⁶⁷ FN. 6. köt., 63. p.
- ⁶⁸ Spira, 1983, 39. p.
- ⁶⁹ FN. 6. köt., 51. p.
- ⁷⁰ Molnár A., 1996, 90. p.
- ⁷¹ FN. 6. köt., 322. p.
- ⁷² Gergely András: *A magyar történelem nagy alakjai*. 6. rész (Budapest, 1988, 2–3. p.)
- ⁷³ Erdődy–Hermann, 2002, 47. p.
- ⁷⁴ Uo., 48–50. p.
- ⁷⁵ Debrecen kiváltképp ellenezte a zsidók polgárosítását; ezt támogatva szólalt fel Komlós László debreceni követ is, aki a zsidók emancipációja ellen egy 3000 civispolgár aláírásával ellátott folyamodványt nyújtott be (Csizmadia, 1941, 159–160. p.). A főrendek mindenképpen ragaszkodtak volna a kormány erőteljes főfelügyeleti jogához (Kajtár István: *1848–1849 és a XIX. századi modernizációnk*. Jogtudományi Közlöny, 1990. május, 91. p.); lásd még: Kajtár I.: *Szemere Bertalan és a városok reformja*. In: *Szemere Bertalan és kora*. Szerk. Ruzsoly József. I. köt. (Miskolc, 1992, 192. p.). Szemere Bertalan pályafutásáról bővebben: Ruzsoly József: *Három borsodi örökgyógyó: Pálóczy László, Szemere Bertalan, Zsedényi Béla* (Miskolc, 1992,

39–117. p.). A borsodi követutasítások között is megtalálható a városok szervezetére és szervezeti joguk megreformálására vonatkozó rendelkezés (Seresnő Szegőfi Anna: *Borsod vármegye képviselői a reformországgyűléseken. Követutasítások és követi jelentések*. Miskolc, 1987, 236–237. p.).

⁷⁶ Ruszoly József: *A szegedi népképviselői közgyűlés 1848–1871* (Szeged, 1984, 8. p.). Az 1843. évi országgyűlésre küldött debreceni követek utasításairól bővebben: Gazdag István: *Debreceni várospolitikai 1825–1848. Országgyűlési utasítások, tudósítások* (Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai. 20. sz. Debrecen, 1989, 84–95. p.).

⁷⁷ Szabó István: *Debrecen 1848–1849* (Debrecen, 1928, 9. p.).

⁷⁸ Kajtár, 1992, 53. p. Sarlós Béla ezzel szemben az 1848. évi szabályozást már a polgári közigazgatás alapjának tekintette (Sarlós B.: *A közigazgatás polgári jellegéről*. In: *A magyarországi polgári államrendszerek*. Szerk. Pölöskei Ferenc, Ránki György. Budapest, 1981, 279–289. p.). Ugyanezen a véleményen van Kajtár István egy másik tanulmányában is. (*A burzsoá városigazgatás jogi rendjének kialakulása Európában és Magyarországon*. In: *Jogtörténeti előadások*. I. Szerk. Mezey Barna. Budapest, 1990, 92–93. p.). Hasonló sorsra jutott a megyei kihágásokról szóló törvényjavaslat is (Stipta István: *Törekvések a vármegyék polgári átalakítására. Tervezetek, javaslatok, törvények*. Budapest, 1995, 16–17. p.).

Románia két világháború közötti agrárpolitikája

A trianoni békeszerződéssel Romániának juttatott területen nem vezették be azt a magánjogi jogrendet, amely a háború előtti ország területén hatályban volt. A Román Királyság e mellett más részekkel is gyarapodott, ahol hasonlóan alakult a jogi szabályozás.¹ Ennek eredményeként egy időben hat különböző magánjogi jogrend élt egymás mellett. Az alkotmány 137. §-a segítségével úgy rendezték ezt a helyzetet, hogy az ellentmondó szabályokat kivették az „örökölt” normarendszerekből, de az eltérő magánjogok egymás mellett élését meghagyták.²

A második bécsi döntést követően a jogpolitikai rendelkezésekkel kapcsolatos „bonyodalmak” folytatódtak. Ennek oka az volt, hogy új határvonalak születtek, és ismét impériumváltás következett be, merőben ellentétes társadalompolitikai, illetve – ehhez kapcsolódóan – gazdaságpolitikai célokkal. Az észak-erdélyi terület Magyarországhoz visszakerülve mind a gazdaság-, mind a társadalompolitika terén reintegrációs kísérletek terepévé vált, amelyek több-kevesebb sikerrel mentek végbe. E próbálkozások korántsem voltak feszültségmentesek, hiszen a főhatalom számos más eszköz mellett a magánjog szabályozásában rejlő lehetőségeket is kihasználta. Mindezt abból a célból tette, hogy Észak-Erdélyt visszailleszesse a trianoni ország gazdasági és társadalmi vérkeringésébe.

A magánjog számos vizsgálati szemszöveget kínál az említett törekvés megvilágításához a tárgyalt időszakban, de szeretnénk ebből a polgárjog egyik szeletét is tartalmazó, annak természetéből adódóan speciális területét, az agrárjogot kiemelni. Ez szorosan összefügg a gazdaságtörténettel, mivel a gazdaság egyik legfontosabb irányító eszköze az állam részéről éppen a jog. A szakpolitika ezen a „szűrőn” át kristályosítja ki rendezőelvéit, világlátási módját. Különösen nagy jelentőséggel bír mindez Erdély, illetve Észak-Erdély területén, mert a társadalom többségének a megélhetése a mezőgazdaságból származott, így mind a román, mind a magyar kormányzat a prioritások között kezelte ezt a kérdést.

Ennek a meglehetősen bonyolult, etnikai alapú, etatista gazdaságpolitikán nyugvó jogtörténelmi korszak-

MŰHELY

Hörtsik Lajos Kálmán

Az 1921-es román földtörvényre adott jogalkotási válasz Észak-Erdélyben

nak az egyik plasztikus lenyomatát az agráriummal kapcsolatos rendelkezések végigkövetése nyújtja.

Ennek kiindulópontja az, hogy a Román Királyságnak a magánjogi normarendszerek egymás mellett élése miatt nem volt egységes földbirtoktörvénye, területen eltérő tartalmú agrártörvényeket iktattak hatályba.³ A román törvényalkotók tehát a földbirtokrendezéssel alkották meg azt a normarendszert, amely a revíziót követően a magyar jogi szabályozás kiindulópontja lett.

A román törvényalkotó hatalom – területi értelemben vett – „fragmentális” kodifikációjának egyik mozgatórugója az volt, hogy az első világhétség végén az ún.

Kategória (hold) ¹	Összes mezőgazdasági terület (hold)	Az összes mezőgazdasági területből					
		magyar		német		román	
anyanyelvű tulajdonos kezén van							
		%	hold	%	hold	%	hold
5 alatt	1 409 089	23,2	327 039	6,00	84 788	70,8	997 262
5–10	1 191 060	23,0	274 550	8,50	100 936	68,5	815 574
10–50	1 384 860	27,4	379 524	12,2	169 575	60,4	835 761
50–100	52 487	38,5	20 187	15,4	8 075	46,1	24 225
100–200	142 831	70,6	100 812	6,60	9 423	22,8	32 596
200–300	94 826	75,7	71 789	7,50	7 147	16,8	15 890
300–500	130 448	85,1	111 006	4,00	5 376	10,9	14 066
500 felett	204 364	88,0	180 003	3,8	7 725	8,02	16 636
összesen	4 609 965	31,8	1 464 910	8,5	393 045	59,7	2 752 010

A földtulajdon és a nemzetiségek (1916)⁵

Ókirályság olyan országrészekkel bővült, amelyeknek a társadalmi, gazdasági fejlettsége eltérő volt.

Másodsorban, a különböző fejlettség mellett, az újonnan csatlakozott Erdélyben⁶ a nem román etnikumú tulajdonosi réteg birtoknagysága is eltérő volt a román nemzetiséghez tartozóéktól. A román tulajdonosi réteg 100 hold birtoknagyságig a földek 66,2%-át tulajdonolta, míg a magyarok és a németek 24,8, illetve 9%-át. Ez az arány teljesen más a 100 hold feletti földrészekre: 13,8 – 81 – 5,2%. Számarányukhoz mérten felülreprezentáltak voltak az egykori bevett nemzetek tagjai 100 hold felett, mert közel 86%-ban ők bírták azokat.⁷ Mindazonáltal emellett igaz az is, hogy a nemzetiségi birtoktulajdonosi megoszlás 100 hold alatt nagyjából tükrözte az etnikai arányokat.⁸ Az 1921. évi új román földtörvény egyik célkitűzése ebből következően az volt, hogy megváltoztassa az elmúlt évszázadok birtokrendszerét abban a tulajdonosi szegmensben is, ahol számára az kedvezőtlen volt.

Ez a két tényező – az eltérő magánjogi jogrend és birtoknagyság-struktúra – megkönnyítette a törvényhozó hatalom számára a diszkriminatív jogalkotást. A korabeli román jogász – főképp erdélyi eredetű – közvélemény előszeretettel hivatkozott a gyulafehérvári, 1918. december elsején tartott nemzetgyűlés határozatára,⁹ mint jogforrásra, pedig az élet más területén az ókirálysági és az erdélyi román szellemi elit összetűzésbe került egymással. Itt mondták ki – még a területi foglalások előtt – a radikális agrárreformot.

Ennek következtében a román földtörvény adta birtoknagyság határozta meg a magyar birtokos társadalom számára a megtartható földterület nagyságának maximumát. A Romániához csatolt területre egyébként sem volt jellemző a nagybirtok, amelyek mind nagyságban, mind számarányban összehasonlíthatatlanul kisebbek voltak Magyarországon más területein meglévő nagybirtoktesteknél. A nagybirtokok döntően a Bánátban és a Partium területén feküdtek, a történelmi Erdélyben a 100 hold fölötti birtok jobbára alapítványok, egyházak vagy közbirtokosságok kezén volt, jelentős részben erdőbirtokok formájában.¹⁰

A 100 hold feletti földek aránya az összes mezőgazdaságilag hasznosítható területhez képest 14,2% volt,¹¹ így hiába volt a birtokstruktúra ezen szegmensében 86,2%-ban felülreprezentált a magyar és a német népesség a saját számarányához képest, a kisbirtokok nagy aránya miatt a magyar kis- és középtulajdonosi réteg megtarthatta földjeit. Ez a tény nagy jelentőséggel bírt a magyar etnikum szempontjából.

Ebben a kérdésben Szász Pálnak, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület munkatársának véleménye érdemel figyelmet: „Látom a magyar gazdatársadalomnak nemzetfenntartó erejét és képességét. Legyünk tisztában azzal, hogy az itt élő magyarság döntő többsége földműves, tehát nemcsak a szaporulat szempontjából jelentik a nemzeti alapot, hanem vagyoniilag is. A több milliárd lejt kitevő nemzeti vagyont a föld alkotja és csak az biztos, ami a talponk alatt van. Aki tehát a nemzeti vagyont felett rendelkezik, az viselje a terheket

is. Mindenkinek a tudatában kell lennie annak, hogy a magyar jövő a kisgazda kezében van letéve. Tehát a jövőért a felelősség a kisgazdatársadalmat terheli.”¹² (Kiemelés tőlem – H. L. K.)

Ez a folyamat azonban csak a „végső felvonás” volt, mivel már a háborút megelőzően a román bankélet hathatós támogatást nyújtott kölcsönök formájában a románságnak.¹³

A földreform passzusait tekintve célszerű megkülönböztetni az egyes gazdasági társaságok, illetve egyéb társulási formák ingatlanvagyonát a természetes személyek tulajdonában levőektől.¹⁴ Az első esetben a különböző jogi formájú gazdasági társaságok vagyonára és az egyházi, alapítványi vagy speciális itteni körülmények adta közbirtokosságokra, illetve ezeken belül az erre a területre jellemző ún. közjavakra kell gondolnunk.¹⁵

Az első román agrárrendelet, amelyet az Erdélyi Román Nemzeti Tanács 1919. augusztus 12-én, 3911/1919. szám alatt hozott – ezt a román király 1919. szeptember 10-én erősítette meg – még kifejezetten kivette az összes határőrvidéki ezred közbirtokosságát az agrárreform, azaz a tulajdonképpeni kisajátítás alól. A törvény 2. §-a ezt mondja ki: „Nem fognak e kategóriába tartozni, és az e pontban foglalt intézkedések alapján nem lesznek kisajátíthatók a politikai közösségek erdői, hegyei és községi legelői, továbbá az 1898. évi XIX. számú magyar törvénycikk 1. szakaszának b, c, és d, pontjaiban körülírt közbirtokosságok. Ügyszintén a volt határőrvidéki ezredek vagyonszövetségének hasonló birtokai.”¹⁶ A rendelkezés végrehajtására előtt, 1921. július 30-án azonban meghozták a végleges agrártörvényt. Ez két részből állt, az első a kisajátítás, míg a második a birtokbábelhelyezés szabályait tartalmazta. A kisajátítás célját a törvény igen tágan írta körül, így az nagy mozgásteret biztosított a végrehajtó hatalom részére. Mindösszesen csak a volt naszói II. román határezred vagyona részére adott teljes mentességet.¹⁷ Kisajátítani rendelte részint az ún. Csíki Magánjavakat,¹⁸ de – az előbb említett – hasonló eredetű Naszódvidéki Közalapokat érintetlenül hagyták.¹⁹

„A többi határezredre vagyonról külön nem intézkedvén, azok a törvény egyéb rendelkezéseivel a kisajátítás alá kerülő objectumok között hagyattnak meg.”²⁰ A törvény tehát a román javakat előzetes állásuk ellenére magánjogi helyzetűnek ismerte el, míg ugyanezt a székelyekével nem tette meg. Ez utóbbit a végrehajtás során egyszerűen a román népesség között felosztották vagy a román állam részére juttatták.²¹

Az erdélyi törvény 6. §-ának a) pontja teljes egészében kisajátította mindazokat a falusi birtokokat és városi kültereket, amelyek valamilyen közérdekű célt szolgáló jogi személy tulajdonát képezték, így főleg a magyar és szász történelmi egyházak oktatást szolgáló birtokait, s többek között olyan intézményeket is, mint az Erdélyi Magyar Kulturális Egyesület algyógyi földműves iskolája. A román hatalom tehát ily módon jogi állásukon keresztül elválasztotta az

ugyanolyan státusú javakat nemzetiségi birtokosok szerint, így ezekből a magyar tulajdonú ingatlanokból 34 146 hold került kisajátításra.

Kisajátították a római katolikus egyház birtokainak 95%-át, a református egyház birtokainak pedig 45%-át. A kisajátítás alá eső egyházi vagyon 92,8%-a volt magyar egyházi tulajdonban. Az ugyanerre a sorsa jutó közbirtokvagyron 79,7%-a volt magyar tulajdon.²²

Így a magyar etnikum szemszögéből a magánszemélyek földtulajdonlása döntő mértékben vált dominánssá a magyar tulajdonú jogi személyekével szemben.

Ezzel szemben a Regátban 1902-ben 13,9 millió hold termőföldből 6,95 millió hold 44 108 tulajdonos kezén volt (50%), miközben 6,95 millió holdon volt kénytelen osztozni a maradék egymillió tulajdonos.²³ Nem véletlen, hogy éppen Romániában tört ki Európa utolsó, a feudalizmus korai szakaszára jellemző jacquerie-típusú felkelés.

Részint ezek lehetnek azok a különbségek, amelyek miatt nem volt meg a politikai akarat Nagy-Romániában az egységes magánjogi rendszer bevezetésére. Ebből következően a mezőgazdaság kérdését sem egységes földtörvénnyel rendezték, ezért is jelent meg 1921-ben forma szerint négy.²⁴

Célszerű témánk szempontjából a két legfontosabbat kiemelni és összehasonlítani a jobb megértés szempontjából. Az erdélyi és a regáti törvényeket egymás mellé helyezve látható, hogy a regáti törvény meghatározta az összes kisajátítható földbirtok mennyiségének felső határát, amelyet 2 millió hektárban, azaz 3,47 millió holdban állapított meg. Ez azonban nem jelentett automatikus kisajátítást, mert nem szabták meg kögens normával a kézben maradó birtok felső határát, így az nem volt automatikus. E rendelkezés lényegében azon tulajdonosi kör birtokait vonta el, akiknek minimum 100 hektárnyi (173,77 holdnyi) földbirtokuk volt. (Megjegyzendő, hogy ekkor még nem vezették be a telekkönyv intézményét, így a szubjektivitás nagy szerepet játszott.) Ezzel ellentétben a tulajdonosnál maradó földterület felső határa Erdélyben 50, illetve hegy- és dombvidéken 100 hold volt, míg az ókirálysági területen az előbb említett „törvényi fellazítással” 100 hektár (173,77 hold).

A patronátusi jogok kérdését is úgy rendezték, hogy tehermentesítve legyenek a törvénnyel helyzetbe hozott rétegek. Az ingatlanal egybekötött patronátusi és dologi terhek a kisajátított rész arányában az államra szálltak át, így azok nem hárultak át az új tulajdonosokra. A kegyúri terhek ezzel megszűntek, korabeli kifejezéssel élve „szekularizáltak”.

Az erdélyi törvény államilag „elvonta” az 1885 után végzett telepítések során keletkezett ingatlanokat is, így eredménytelen volt a magyar kormányzat egykori telepítési akciója. Ez formailag azt tette lehetővé, hogy a tulajdonfenntartással bejegyzett ingatlanok nem voltak átírva a telepések nevére az impériumváltás pillanatában. Ennek megfelelően nem a természetes személyek földbirtokát, hanem – tegyük hozzá, teljesen jogszerűen – egykori magyar állami földeket vezettek

át román állami tulajdonba. A telepések egy része azonban jogokat is szerzett, amelyeket a román állam kétségbe vont. Ez az indoka annak, hogy az e tárgyban szövegezett magyar petíciónak a Nemzetek Szövetsége helyt adott, amit alátámaszt az a tény is, hogy a román kormányzat kénytelen volt anyagi kompenzációt fizetni. Ez utóbbi rendelkezés a Regátban azért nem érintett hátrányosan senkit, mert itt azonnal átkerült a tulajdonjog a tulajdonos kezébe.

Mint említettük, a törvény második része a kártalanítás kérdését rendezte. Minden jogrendszerben a jogegyenlőség alapelvein nyugszik a meg nem különböztetés követelménye. Ez a fontos tétel a román alkotmányban is megtalálható volt. Az alkotmány 7. §-a rendelkezett erről: „Romániában a hitbeli, vallási és felekezeti különbség, a faji és nyelvi különbség nem lehet akadály a polgári és politikai jogok megszerzésének és gyakorlásának.”²⁵ Ebből a passzusból következik a nemzetiségekhez tartozó egyének egyenlősége is.²⁶ A kisajátítás normáinak gyakorlásánál hangsúlyozottan igaznak kellett volna ennek lennie.

Érdekes jogtörténelmi tény, hogy a kisajátításról szóló magyar 1881:41. törvény hatályban maradt. Mindemellett a normakontroll lehetősége is fennállt, azaz a kisajátítási és földmérési ügyekben hozott határozatok elleni jogorvoslati kérelmek a fellebbviteli bíróságok hatáskörébe tartoztak, sőt korábban a kérelmek elbírálására külön agrárbizottság is fennállt. Ezt egészítette ki az ún. közjó érdekében történő kisajátításokért járó kártalanítási összegekről szóló törvény. Ennek értelmében a kártalanítási összeg a kisajátító hatóság részéről akkor volt rendezve, ha az összeget a Letétpénztárnál letétbe helyezték, és ezt a *Monitorul Oficial*-ban kihirdették.²⁷

A valóság azonban más képet mutatott. A kisajátítás egyik nagyon sérelmes oldala az ingatlan becsértékének meghatározása volt. A kisajátított földek értékét holdanként, a földek osztályozása és minősége szerint állapították meg. A kisajátítási ellenérték meghatározásánál számba vettek minden olyan tényezőt, amely alkalmas volt annak megállapítására. Ilyen volt például a szomszéd településen az 1913-as évben kialakult vételár, a szokásos haszonbérösszegek, a hitelintézetek által becsült érték, a holdankénti tiszta jövedelem, a föld minőségének szakértő által becsült értéke, a földadó, vagy bármilyen más, 1913-ig visszamenő adat. Az értékbecslést lejben végezték el. Az értékmegállapításban egyenlőnek fogadták el a lejt és a koronát úgy, hogy nem vették figyelembe a korona 1913 és 1921 közötti inflációját, – amely különösen 1919-ben gyorsult fel –, s így nem történt meg a birtokok értékének valorizációja.²⁸ A törvény leszögezte, hogy a becsérték semmiképpen sem lehet magasabb, mint az 1913-as évbélié. Az okok között a nemzeti kisebbséghez tartozó birtokosok hátrányos megkülönböztetésének céljából az 1913-as év legalacsonyabban alakuló árait kell keresnünk.

A törvény által említett értékmegállapító eszközök így mind jelentéktelenné váltak azzal a ténnyel, hogy a

békeévekre jellemző becsérték lett az irányadó. Abban az esetben pedig, ha az ingatlanokat megterheltek, a járásbíró, mint telekkönyvi hatóság, az egész kisajátítási összeget visszatartotta, és elrendelte a követelések sorrendjének megállapítását. Ebben a kérdésben a szubjektív szempontok ismét szerepet kaptak.

A törvény eredetileg magánbankok bevonásával kívánta a problémát rendezni, de végül állami kötvények útján oldotta meg a kérdést. Ezek 50 éves lejáratú, 5%-kal kamatozó kötvények voltak. Kivételes esetben készpénes kártalanításra is lehetőség nyílt, de ez szigorúan csak magánszemélyek esetében állt módjában a végrehajtó hatalomnak, ami még több korrupciós lehetőséget adott a hivatalnokok számára. A jogi személyek, mint például az egyházak és az alapítványok, csak államkötvényhez juthattak.

Kártalanításként állampapírokat kapott a földtulajdonos, de a kártalanítás mértékét a békebeli, 1913-as adatok alapján állapították meg. Ez a két jogi megoldás volt talán a legsérlemesebb, amely a kisajátításra került erdélyi földrészek tulajdonosait érte. Már csak azért is, mert az ókirálási ország részre nézve más értékbecslési alapot határozott meg a törvényhozó, mivel ott az 1917 utáni évek forgalmi adatai voltak irányadók. A földek megváltási árát az 1917 utáni évek átlagos árából számították ki, míg Erdélyben az 1908–1913-as évek áraiból, ami a háború utáni infláció miatt a tényleges érték alig 5%-át tette ki. Így ez nem kisajátításként, hanem elkobzásként volt értelmezhető. 1921 júniusában egy aranykorona 50 papírkoronát ért.²⁹

Nem kaptak méltányos kárpótlást azok a birtokosok sem, akik Magyarországra költöztek, azaz optáltak.³⁰ Ez 286 optáns birtokos közel 600 ezer hold földjét jelentette, amelynek a forgalmi értéke 165–220 millió pengő volt. Maga Bethlen István és felesége is érintett volt a dologban mintegy 10 ezer holddal.³¹

A magyar kormány 1923-ban, majd 1927-ben a Nemzetek Szövetsége Tanácsa elé terjesztette az optánsügyet, amely azonban román–magyar tárgyalásokat javasolt. Ezek nem vezettek eredményre, míg végül az 1929 novemberétől zajló nemzetközi konferencián 1930 januárjában olyan megoldás született, amely az optánskérdést összekapcsolta Magyarország jóvátételének kérdésével. A győztes hatalmak az antagonisztikus véleménykülönbséget úgy oldották fel, hogy kompromisszumos megoldásként a párizsi egyezményben Olaszország kezdeményezésére felállították az Agráralapot, amely átvette a kisajátított államok alperesi szerepét az agrárperekben. Ez az intézmény teljesen új volt az akkori nemzetközi jogban.

Az intézmény felállításával lezárták Románia és Magyarország reménytelen és eldöntetlen vitáját az optánsügyben, megkerülték a szuverenitásukra féltékeny utódállamok érzékenységét, idegen, az utódállamoktól részben független pénzalapot teremtettek a magyar állampolgárok kártérítési igényeinek kielégítésére.³²

A magyar állampolgárok igényeit az Agráralapban létrehozott pénztöke jövedelméből kívánták biztosítani. Erre a célra Romániának, Csehszlovákiának és

Jugoszláviának 1931-től 1944-ig „helyi kártalanítás” címén évi járulékot kellett befizetnie.³³ Egyben azok a hitelező hatalmak, amelyeknek Magyarország 1930. július 1-jétől 1943-ig jóvátétellel tartozott volna, lemondtak az alap javára. Ugyancsak erre a célra kívánták átutalni a Magyarország által a különleges pénzügyi követelésekre 1944-től nekik befizetendő évi 13,5 millió aranykorona egy részét. A hitelező hatalmak vállalták, hogy 1930. április 1-jétől 1966. április 1-jéig évi járulékot fizetnek, amelynek összege megegyezik a Bulgáriától számukra befolyó jóvátételi összeggel. További források azok a befizetések voltak, amelyeket Nagy-Britannia, Franciaország, illetve Olaszország vállalt 1931-től kezdve.³⁴ Az Agráralap 1943-ig csak kamatozó kötvényeket bocsátott volna ki, amelyek törlesztése csak 1944-ben indult volna meg, s 1966-ig tartott volna, évenként növekvő részletekben.³⁵

Magyarországon sok kritika érte a kormányt, amiért Hágában, illetve Párizsban belement abba, hogy részt vállaljon az optánsok kártérítésében, és ebből a célból a jóvátételen felüli fizetéseket vállalt.³⁶

A példák jól látható, hogy a Regátban elsősorban szociális szempontok, míg Erdélyben nagyrészt a „nemzetiségi igazságtétel” vezérelte a törvényalkotókat. Egyes becslések szerint a kisajátítás alá eső területek 86%-a volt magyar tulajdonban, a földosztásból azonban csak 10%-uk részesedett.³⁷ A későbbi Észak-Erdély területén a kiosztott földrészek csak 27,1%-a került magyar tulajdonba, míg a magyarok számaránya 51,4% volt.³⁸

A törvény második része a birtokba helyezés szabályait taglalta, s részletesen meghatározta azt a sorrendet, amelyben a földművelők, a cselédek és munkások földdel való ellátása történt.³⁹ Nem részesülhettek sem földbirtokban, sem haszonbérben azok, akik bírói ítélet útján megállapított árulást követtek el a román állammal szemben, a román katonaszökevények, azok, akik a román katonai behívóparancsnak nem engedelmeskedtek, továbbá az elmebajosok, illetve akik gyámság vagy gondnokság alatt álltak, s végül azok, akiket a megyei bizottság ¾-es szótöbbséggel arra érdemtelennek talált. Ezen felül bizonyos személyi okok folytán meg is lehetett fosztani a birtokost a neki juttatott földrésztől. Az ingatlanok elidegenítés tekintetében nem álltak korlátozás alatt, de – az alkotmánnyal összhangban – azokat természetesen csak román állampolgárságú és földműveléssel foglalkozó személynek lehetett juttatni.⁴⁰

Az eljárási normák számbavétele is haszonnal járt. A kisajátítási eljárással megbízott közigazgatási hatóságok sorában ott volt az agrárkomité, valamint a megyei és a járási kisajátító bizottság. Az agrárkomité a törvény végrehajtásának legfontosabb szerve volt, igazgatta és ellenőrizte a kisajátítást, a birtokbahelyezést, a közbirtokok létesítését, a közbeeső időben pedig a földbérletbe adását. A megyei kisajátítási bizottság első fokon határozta meg a kisajátított föld és a rajta levő épületek értékét. Legfelső fokon döntött a járási bíróságok határozatai ellen beadott fellebbezésekről is. Határozatait a *Monitorul Oficial*ban és a helyi lapok

egyikében közzé kellett tenni. A járási kisajátítási bizottság első fokon ítélkezett a birtokjogi állapot, a terjedelem és a kisajátítandó rész megválasztásáról. Össze gyűjtötte a szükséges adatokat a kisajátított művelhető föld értékének megállapítására, az erdők, szőlők, mindenfajta ültetvények, építmények, művelhetetlen föld stb. értékének becslésére, illetőleg a kiegészítésre szoruló földrészlethez szükséges föld kiterjedését állapította meg.

Levonva a konzekvenciát, megállapítható, hogy a magyar birtokos társadalomban a földnélküli vagy törpebirtokos rétegbeliek száma megnőtt, mivel az amúgy is csekély számú nagybirtokos és nagygazda elvesztette földtulajdonát, illetve annak jelentős részét, így többségük nincstelenné, kisbirtokossá vagy középbirtokossá vált. A liberálisok által jegyzett földtörvény két célt szolgált: az egyik a paraszti tömegek feszültségének levezetése, a másik a nemzetiségek gazdasági meggyengítése volt.

Érdekes eredményekkel jár a törvényalkotók munkája nyomán előálló társadalmi változások vizsgálata. Ennek egyik eszköze az ország szektorális megoszlásának áttekintése a két világháború közötti időszakban. Az 1940 és 1945 közötti Észak-Erdély lakosságának az 1910-es adatok szerint 69,6%-a dolgozott mezőgazdaságban. Ugyanez az arány 1910-ben a trianoni területeken, Budapest nélkül: 65%.⁴¹ A mezőgazdaság és a kertészet keresőinek több mint egyharmada önálló, valamint több mint egynegyede segítő családtag volt, gazdasági cselédként kevesebb mint egytizedük dolgozott.⁴²

Ezek az arányok 1930-ra módosultak. Magyarországon 1930-ban a népességnek már csak 53,1%-a

őstermelő,⁴³ míg a visszacsatolt területek esetében 75,8%-a, tehát Észak-Erdélyben 1910-hez képest 6,2%-os növekedés látható.⁴⁴ Ez az arány Erdélyben 77%-os, ami a partiumi és a bánáti területekhez képest is rosszabb, igaz ezt árnyalja az a tény, hogy az egykori magyar területekről származó 200 ezer menekült döntően nem a paraszti népességből került ki. Ugyanakkor Románia teljes területén a népesség 78,2%-a élt mezőgazdaságból; mindebben a földtörvény hatása is érezhető.

Végezetül leszögezhető az a tény, hogy Erdélyben növekedett a mezőgazdaságból élők aránya, így ebből a szempontból a két világháború között távolodott az egykori „anyaországtól”.⁴⁵ Ez a tény azonban mást és mást jelentett a Romániának juttatott terület egyes részein. A székelyföldi kedvezőtlen folyamatok mellett sok helyütt gazdasági fellendülést hozott a keleti piac „megnyílása.” Kirajzolódott tehát az észak-erdélyi gazdasági potenciál humánerőforrás-specifikuma, mely a mezőgazdaságból élő kis egzisztenciák felülreprezentáltságát mutatta.

A második bécsi döntés következtében visszatérő területen aztán „újra fordult a kocka”. A magyarság ismét domináns helyzetbe került. Kísérlet történt a reintegrációra, és a magyar kormányzat megkísérelt megfelelő megoldást találni a problémákra. Ekkor azonban központosító törekvései miatt szembetalálta magát nemcsak a románsággal, hanem a két világháború között az önszerveződés terén jelentős eredményeket elkönyvelni képes magyar birtokos társadalom véleményével is. Ez a tény azonban merőben új helyzetet teremtett.

Jegyzetek

¹ Hőrcsik Lajos Kálmán: *A trianoni békeszerződéssel Romániához csatolt területek magánjoga* (Jogtörténeti Szemle, 2007, 4. sz., 54–57. p.)

² *Monitorul Oficial*, 1923. március 29., 282. szám.

³ Az ókirályságbeli, azaz az olténiai, munténiai, moldvai és dobrudzsai agrárreformról az 1921. július 17-iki, a besszarabiai agrárreformról az 1920. március 13-iki, a bukovinai agrárreformról az 1921. július 17-iki, a Romániához csatolt magyar területek agrárreformjáról pedig szintén egy 1921. július 17-iki törvény rendelkezik. Erdély, Bánát, Körösvidék és Máramaros földbirtoktörvénye 1921. július 23-án, 3610. szám alatt kelt, s az említett időpontban, 1921. július 30-án lett kihirdetve a *Monitorul Oficial* 93. számában. In: Ujlaki Miklós: *A magyar magánjog módosulásai Romániában* (Grill Károly Könyvkiadó-vállalata, Budapest, 1934, 115. p.)

⁴ A tárgyalt időszakban Magyarországon a katasztrális holdat használták a szántóföldek térmértékegységeként. Romániában a mai magyar gyakorlatnak megfelelően is a hektárt alkalmazták. A kataszteri holdat célszerű alkalmaznunk a magyar történeti statisztika miatt. (1 kataszteri hold = 0,575465 hektár)

⁵ Venczel József: *Erdély és az erdélyi román földreform*. In: *Hitel*, Kolozsvár 1935–1944. I. kötet (Bethlen Gábor könyvkiadó, Győr, 1991, 229. p.; eredeti kiadása: Kolozsvár, Erdélyi Tudományos Intézet, 1941).

⁶ A Romániához csatolt területek összességének értelmében.

⁷ Ádám Magda–Cholnoky Győző: *A magyar békeküldöttség tevékenysége 1920-ban* (Kisebbségkutatás Könyvek, Lucidus Kiadó, Budapest, 2000, 123. p.)

⁸ *Magyar Statisztikai Közlemények* [a továbbiakban: MSK]. Új Sorozat, 66. kötet (Budapest, 1915, 26–28. p.)

⁹ III. rész, 5. pont: „Radikális földbirtokreform. Az összes, különösen a nagybirtokok, össze fognak íratni. Ezen összeírás alapján, eltörölve a hitbizományokat és szükséges mértékben csökkentve a latifundiumokat, lehetővé teendő a földművelőknek, hogy legalábbis maguknak olyan nagyságú birtokot (szántót, legelőt, erdőt) szerezhessenek, amelyet családtagjaikkal együtt megművelhessenek. Ennek az agrárpolitikának a vezérfonala egyfelől a szociális kiegyenlítődés előmozdítása, másfelől a termelés fokozása kell, hogy legyen.” Lásd: *A gyulafehérvári nemzetgyűlés határozata a románok lakta magyarországi területek és Románia egyesüléséről*, (Gyulafehérvár, 1918. december 1.). In: Mikó Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től, 1940. augusztus 30-ig*. (Budapest, 1941, „Stúdium” kiadása; hasonmás kiad., Csatári Dániel tanulmányával: Optimum Kiadó, Budapest, 1988, 265–267. p.). Közli még: Zeidler Miklós: *Trianon* (Nemzet és Emlékezet, Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 39. p.)

¹⁰ Vincze Gábor: *Az 1945-ös erdélyi földreform a román kisebbségi politika egyik „harc eszköze”* (Századok, 1996, 658. p.)

¹¹ MSK, 1915, 26–28. p.

¹² Szász Pál 1937. szeptember 6-ai beszéde a nagysármányi gazdanapon hangzott el. Lásd: Demeter Béla–Venczel József: *Erdély és az erdélyi román földreform* (kinyomtatva a *Hitel* 1940 és 1941-es számaiból, Glória Nyomda, Kolozsvár, 1941, 11. p.)

¹³ Így például már Trianon előtt Bethlen István szolt erről a parlamentben. Megemlíti ezt Székfű Gyula is. A liberális és a

nacionalista politika keveredését tartotta célravezetőnek, az az akkori nemzeti kisebbségek kulturális autonómiájának tiszteletben tartása mellett a nemzeti szempontú földbirtok-politikát, erőteljes telepítési akciókkal. Még 1918-ban, az összeomlás előtt megjelent, *A magyar állam életrajza* című könyvében is hasonló politikát sürgetett (Szekfü Gy.: *A magyar állam életrajza*. Dick Manó Újságüzem és Nyomda, Budapest, 1917, 197–198. p.). Az utóbbi gondolatok helye: Szekfü Gyula: *Három nemzedék, egy hanyatló kor története* (Élet Irodalmi Nyomda, Budapest, 1920, 322. p.). Vö.: L. Jakabffy Elemér: *Erdélyi statisztikája. A Romániához csatolt egész volt magyar terület lakosságának nemzetiségi, felekezeti és kulturális községenkénti statisztikája az 1910 és 1920-as adatok alapján* (Lugos, 1923, 28–29. p.), illetve Oberding József György (Ósy József): *Az erdélyi agrárreform* (Minerva Nyomda, Kolozsvár, 1930, 4–6. p.)

- ¹⁴ Venczel József: *A volt határőr ezredek vagyonának a sorsa* (Erdélyi Magyar Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 1944, 3. p.). Közirtokok alatt a korlátozott forgalmú birtokokat értjük, amelyekhez a kincstári és községi birtokállomány, az alapítványi földek, illetve az egyházi és iskolai vagyonok, társulati és testületi birtokai, a közbirtokosságok és úrbéri birtokok tartoztak. Ennek megfelelően Észak-Erdélyben a kisajátított birtokok 41,7%-a (510 030 hold) a közbirtokosságok sorából került ki.
- ¹⁵ Jogi értelemben a közbirtokosságok alatt olyan kül- vagy belterületi ingatlan-nyilvántartási egységet képező földrészleteket, illetve ingatlanokat értünk, amelyek valamely társadalmi vagy egyéb, pl. katonai szervezet közös kezelésében – megfelelő szabályok iránymutatása alapján – áll. A közjavak azonban nemcsak földrészletek vagy ingatlanok gyűjtőfogalma, hanem azoktól független – tartozéknak nem minősülő – ingóság, például a fegyverkészlet a határőrjavak részeként.
- ¹⁶ *Monitorul Oficial*, 117. szám, 1919. szeptember 12. In: Tamás Sándor: *A Csík megyei magánjavak* (szakdolgozat, ELTE ÁJK, Budapest 1994, 24. p.)
- ¹⁷ *Monitorul Oficial*, 93. szám, 1921. július 30., II. fejezet, 24. cikk, c. pont: „A volt naszódói II. román határőrezred községeknek legelői, melyeket az 1890. évi XVII. törvencikk szabályozott, mint községi legelők minden kisajátítás nélkül megmaradnak. Ezeket a legelőket a volt határőr községek minden lakója használja, még ha nem is származik határőr családból.”
- ¹⁸ A Csíki Magánjavak egyrészt a határőrszervezet fennállása idején létesített ruházati és lóbeszerzési alap, illetve a később létesített ipar- és székely kivándorlási alap tőkevagyonából, másrészt a ruházati alap birtokában lévő, az ún. revindikált havasok egy részéből, mintegy 62 501 hold, főként erdő- és legelőingatlanból és házigatlanból állt (Venczel, 1944, 6. p.).
- ¹⁹ Tamás: i. m. (1994), 25. p.
- ²⁰ *Monitorul Oficial*, 1921. július 30., 93. szám, III. fejezet, 32. cikk
- ²¹ Uo., 25–26. p.
- ²² Vincze: i. m. (1996), 658. p.
- ²³ Vincze: i. m. (1996), 658. p.
- ²⁴ Az Erdélyre vonatkozó törvény a *Monitorul Oficial* 1921. július 30-ai, 93. számában jelent meg (*Lege pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*). Magyarul közli: *Erdélyre, Bánátra, Körösvidékre és Máramarosra vonatkozó Földbirtoktörvény* (Erdélyi Gazdasági Egylet, 1921). Az erdélyi törvénnyel egy napon jelent meg a bukovinai is. A Besszarábiára vonatkozó törvényt a *Monitorul Oficial* 1920. március 13-ai, 258. száma közli, a Regáttal kapcsolatosat a *Monitorul Oficial* 1921. július 17-ei, 82. száma tartalmazza. Vö.: Venczel József: *Az erdélyi román földbirtokreform* (Különlenyomat az Erdélyi Tudományos Intézet 1940–1941. évi évkönyvéből); Venczel, 1942, 86–105. p. és *Az erdélyi román földbirtokreform észak-erdélyi helyzetképe* (Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület munkája 1942–1943, EMG, 1943, 179–193. p.).
- ²⁵ Balogh Artúr-Szeghő Imre: *Románia új alkotmánya* (Concordia Nyomda, Kolozsvár, 1923, 16. p.)

- ²⁶ Kollektív kisebbségi jogokról azonban szó sem eshetett.
- ²⁷ 1927. március 1-jén kelt 597. számú dekrétum, *Monitorul Oficial*, 1927. március 6. (TRGY, 1927. évi 23. szám). Ezzel kapcsolatosan Negrea Camil megjegyzi, hogy a román törvényhozás a közjő érdekében hozott kisajátítástól megkülönböztette a nemzeti érdekből történő kisajátítást, ti. a nagy földbirtokreform során (1919–1921) foganatosított kisajátítások különleges szabályok alapján lettek végrehajtva.
- ²⁸ Az egész időszakon keresztül végighúzódtott a pénzbevéltés problémája. Az 1918. december 6-ai megállapodás 11. pontjában 1K=60 bani árfolyamot vezettek be, majd a 28-ai megállapodásban ezt a következőképpen módosították: „A magyar koronapénz értékét a megszálló sereg akként szabja meg, hogy leire való átszámításnál a bukaresti pénzügyminisztérium rendeletei az irányadóak. (jelenleg 2 korona=1 lei).” In: *Székely Közélet*, 1918. december 19.
- ²⁹ Berend T. Iván–Ránki György: *Magyarország gazdasága az első világháború után. 1919–1929* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966, 84. p.)
- ³⁰ Zeidler Miklós: *Apponyi Albert és a Nemzetek Szövetsége*. In: *A hosszú tizenkilencedik és a rövid huszadik század. Tanulmányok Pölöskei Ferenc közönlésére* (Budapest, 2000, 646–649. p.)
- ³¹ Fülöp Mihály–Sipos Péter: *Magyarország külpolitikája a XX. században* (Aula Kiadó, Budapest, 1998, 143–144. p.)
- ³² 1932. 11. tc. In: *Magyar Törvénytar [MT]*, 1932, 103–110. p.
- ³³ In: <http://www.natarch.hu/szemle/20023/aradi.hm> (Aradi Gábor cikke, lapszámozás nélkül)
- ³⁴ MT, 1932, 103–104. p.
- ³⁵ In: <http://www.natarch.hu/szemle/20023/aradi.hm>
- ³⁶ L. Balogh Béni: *A magyar–román kapcsolatok 1939–40-ben és a második bécsi döntés* (Pro-Print. Kvk., Csíkszereda, 2002, 36. p.)
- ³⁷ Politikatörténeti Intézet Levéltára [a továbbiakban: PIL], SZDP Külügyi Osztálya, 283. f., 12/82. öe., 3.316/1946. szám
- ³⁸ A hatóságok 1944 előtt előszeretettel titkolták el a számukra kellemetlen adatokat, ezért az 1921-es erdélyi földreform tényleges következményeit csak Észak-Erdélyből ismerjük, ahol is a II. bécsi döntés után az Erdélyrészi Földreform Tanulmányi Bizottság adatgyűjtése nyomán váltak publikussá a részadatok is. Venczel József számításai alapján, ha a regáti földreformtörvényt alkalmazták volna Észak-Erdélyben is, akkor a kisajátított területek 59%-a nem került volna elvételre. Venczel József: *Erdély és az erdélyi román földreform* (kinyomatva a *Hitel* 1940–41-es számaiból, Glória Nyomda, Kolozsvár, 1941, 100. p.)
- ³⁹ Földhöz jutottak, – feltéve ha azt meg tudták művelni – a (1.) családos és háborús rokkantak, hadiözvegyek és hadiárvaik, (2.) a nem rokkant, nőtlen hadviseltek, (3.) a kormányzótanács rendelete alapján mozgósítottak, (4.) a visszavándorlók és ezen személyek családjai, (5.) a háborúban részt nem vett családfelek és (6.) a háborúban részt nem vett nőtlen férfiak.
- ⁴⁰ Az elidegenítés közelebbi szabályait a *Monitorul Oficial* 1929. augusztus 20-iki, 183. számában (TRGY, 1929. évi 194. szám) és a *Monitorul Oficial* 1931. március 18-iki, 64. számában (TRGY, 1931. évi 39. szám) kihirdetett törvények tartalmazzák. Az ezen szabályok ellenére történt bármilyen elidegenítés semmis. A semmisséget bármelyik fél, illetve az ügyész kérhette. Vö.: Laday István: *Die Gesetzgebung Rumäniens in den Jahren 1929, 1930 und 1931* (Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht, IV. évfolyam, 1932, 463. p.)
- ⁴¹ Thirring Lajos: *A visszacsatolt keleti terület* (Magyar Statisztikai Szemle, 1940, 8–9. szám, 677. p.)
- ⁴² Uo., 679. p.
- ⁴³ Budapesttel együtt tekintve.
- ⁴⁴ Thirring: i. m., 677. p.
- ⁴⁵ Oberding József György (Ósy József): *Az erdélyi magyarság mezőgazdasága és mezőgazdasági szervezetei a román uralom alatt* (Kisebbségi Körlevél, 1942. január 16–20., 1942, 20. p.)

A hagyományos magyar alkotmányosság 1860–61-es részleges visszaállítását követő, majd a modern hazai igazságszolgáltatási szervezetet megeremtő 1871. évi törvénycikkek megszületése közötti tíz éves időszak törvénykezésünk történetének alig ismert fejezetei közé tartozik. Tanulmányom ezen évtized történéseit kívánja felvázolni egy igazságszolgáltatási funkció, a vád szemszögéből.

***

Az 1860. október 20-án kiadott uralkodói diploma mellékleteit képező legfelsőbb kéziratok megállapították, hogy Magyarországon „az alkotmányos szerkezet ismét életbe lép”, a közigazgatás és az igazságszolgáltatás régi jogaiba helyeztetik. Ferenc József azt is kijelentette, hogy az országbíró elnökletével összeülő tanácskozás fog majd javaslatot tenni az igazságszolgáltatás kérdéseinek rendezésére. Az uralkodói döntés azonban leszögezte, hogy a jogbiztonság érdekében „a polgári és büntetőjognak minden határozmányai és intézkedései” a változások törvényhozás útján való megállapításáig fennmaradnak, így a „fönálló hivatalok és törvényszékek eljárásukat mindaddig folytatni kötelezvék, míg az új orgánumok által pótoltni fognak”.¹

A helyreállt törvényhatóságok azonban átléptek e rendelkezéseken. 1860–1861 fordulóján tartott közgyűléseiken megválasztották tisztségviselőiket (a korábbi szokásoknak megfelelően a tiszti ügyészeket is), továbbá kimondták az igazságszolgáltatás azonnali átvételét és saját bíróságai megalakítását. A municipiumok hangulatát jellemzően fejezte ki Bars vármegye határozata, mely szerint „a haza ősi jogaiba visszaállítatván, a tömérdek sasok levétele [...] elrendeltetett”.²

A törvényhatóságok több helyen megpróbálták a császári-királyi igazságszolgáltatási szervek munkáját ténylegesen is átvenni. Ennek megakadályozására azonban határozott utasítást kaptak az állami bíróságok, akár fegyveres erő alkalmazásával is.³

Az országszerte előforduló hasonló jelenségek miatt az 1861. január 16-án kelt császári rendelet hatályon kívül helyezett minden olyan törvényhatósági határozatot, amely a fennálló törvénykezési szervek munkáját kívánta megszüntetni vagy akadályozni. Az uralkodó egyúttal utasította a császári-királyi törvényszékeket arra, hogy az országbírói tanácskozás javaslatairól való döntésig a „hatályban lévő törvényeket és szabályokat [...] pontosan és lelkiismeretesen alkalmazzák”.⁴

Ezen uralkodói intézkedés szintén kivívta a törvényhatóságok ellenkezését, amelyek önkormányzatiságuk csorbítását látták az állami szervek további működésében. Jellemzi ezt a felfogást Liptó vármegye felirata, amely kimondta, hogy az igazságszolgáltatás „az önkormányzat oly elválaszthatatlan kiegészítő részét képezi, mely nélkül emennek létrehozása annál kevésbé képzelhető, minél kétségtelenebb, hogy az alkotmányosság elvét személyesítő megyei szerkezet mellett, az octroyált idegen törvénykezési rendszert” meghagyni nem lehet.⁵

Nánási László

A vád hatóságai 1861–1871 között

A feszült helyzetet végül az 1861. január 23.–március 4. között, a kor neves jogászainak részvételével üléselő Országbírói Értekezlet oldotta fel, amely elkészítette azon ideiglenes szabályok javaslatát, amelyek alapján a visszaállítandó bíróságoknak működniük kell.

Gróf Apponyi György

A javaslat elkészültével az uralkodó megtartotta korábbi ígéretét, és Apponyi György gróf országbíró előterjesztésére 1861. április 16-án elrendelte az addigi bíróságok feloszlását, működésük megszüntetését és az alkotmányos törvénykezés életbe léptetését. A megszüntetett állami igazságügyi szervek május 1-jéig kötelesek voltak irataikat azoknak a törvényhatóságoknak átadni, amelyek az eljárások folytatására jogosultakká váltak.⁶

A javaslatot a továbbiakban az országgyűlés mindkét háza és az uralkodó is elfogadta, de a parlament 1861. nyári feloszlása miatt mégsem emelkedett törvényerőre. Így az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok (ITSz) elnevezésű alkotás a visszaállított Curia 1861. július 23-i döntése alapján szolgált zsinórmértékül a továbbiakban a magyar bíróságok számára. Erről az országbíró köriratban értesítette a törvényhatóságokat, amelyek hirdetményben tudatták bíróságaik megalakítását.⁷ Az ITSz az 1848-ban megszüntetett úriszékek és néhány más szerv (pl. a pesti egyetem, a túrmezei kerület joghatósága) kivételével visszaállította a korábbi bíróságokat. A törvényhatóságok vissza-

kapták bíraskodási jogkörüket, és helyreállításra kerültek a rendi kor királyi bíróságai is. Ezzel a rendezéssel megszűnt a közigazgatás és az igazságszolgáltatás abszolutizmus kori szétválasztása, s ismét létrejött a régi feudális bíraskodás lassú, sokféle, a helyi szokásokat érvényesítő halmaza. Az ITSz oly mértékben helyt adott az önkormányzatiságnak, hogy a törvényhatóságokra bízta a bíróságok létszámának megállapítását, csupán az ítélet meghozatalához szükséges minimumot határozta meg.⁸

A rendezés állandóvá tette a törvényhatósági bíróságokat. Ez azonban csak állandó bírói személyzetet jelentett, nem pedig folyamatos működést. A törvényhatóságok általában negyedévente, esetleg havonta tartottak törvénykezési napokat, s ilyenkor folyamatosan történtek a kihallgatások és ítélethirdetések.⁹ (A kedvezőtlen tapasztalatok miatt, az igazságszolgáltatás gyorsítása végett a Kancellária 1862. augusztus 22-én el is rendelte, hogy az első fokú bírósági ügyek előadását és kezelését a királyi váltótörvényszékek részére még 1841-ben kidolgozott utasítás szerint kell végezni. Ez részletesen szabályozta a törvényszékekhez érkezett iratok kezelését, az ügyviteli előírásokat.¹⁰)

Az alkotmányos közigazgatás és igazságszolgáltatás visszaállítása még be sem fejeződött, amikor az országgyűlés feloszlása utáni feszült politikai helyzetet az uralkodó azzal oldotta fel, hogy 1861. november 5-ei döntésével a törvényhatóságok nagy részének „fektelessége, lázadással határos nyílt ellenszegülése” miatt, a „rendezett állapotok helyreállítása végett” rendkívüli intézkedéseket vezetett be (Schmerling-provizórium).

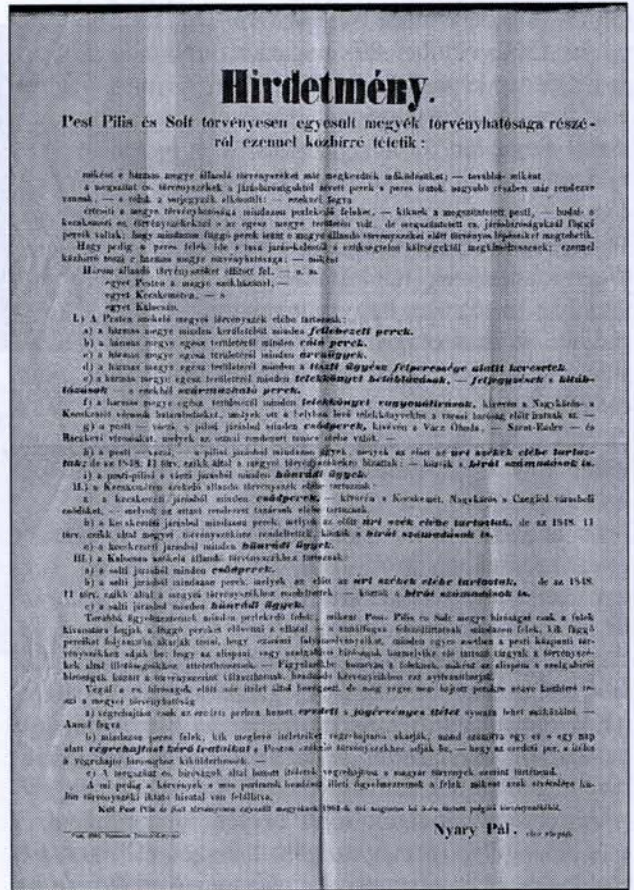
Ennek során felfüggesztették a törvényhatóságok testületi jogkörét, s élükre főispáni helytartókat, királyi biztosokat, mint megyei kormányzókat állítottak. Ők személyes felelősség mellett irányították és ellenőrizték a vármegyékben, kerületekben, szabad királyi városokban a közigazgatási és törvénykezési ügyeket, kinevezték és feleskették a helyi tisztikart. A törvényszékek ülésein is a megyei kormányzó elnököltetett. (Előfordult, hogy korábbi államügyész is megyefőnöki kinevezést nyert.¹¹)

Az intézkedések egyike korlátozta a visszaállított bíróságok hatáskörét, mivel a politikai jellegű és a közrend elleni bűncselekmények, valamint a sajtóvétségek (pl. felségárulás, szervezkedés, lázadás, közhatalóság elleni erőszak, vasutak és távírdák rongálása, hatóságok, intézkedések lealacsonyítása, a nemzetiségek és társadalmi osztályok elleni izgatás, rémhírtérjesztés, forradalmi dalok éneklése) a katonai törvényszékekhez kerültek. Az országban működő császári-királyi tisztviselőket szintén a hadbíróóságok joghatósága alá helyezték, ügyeikre az 1855. évi katonai büntető törvénykönyv érvényességét meghatározva.¹²

***

Ebben a környezetben került sor a hagyományos ügyészi szervek visszaállítására is.

Az ITSz elkészülte adott módot az Októberi Diploma után kiadott főispáni utasítás azon ígéretének bevaltására, hogy sor kerül a királyi fiskus kinevezésére. Ennek megfelelően az uralkodó 1861. március 29-én kinevezte királyi ügyigazgatónak – az 1849-ben már aligazgatói tisztet betöltött – Fluck Edét, aki a működését 1861. május 1-jén megkezdő Királyi Tábla aznapi ülésén tette le esküjét.¹³

Hirdetmény Pest-Pilis-Solt vármegye törvényhatósága részére

Az ügyigazgató jogállását és feladatkörét az 1861. május 22-i legfelsőbb elhatározás állapította meg. Ez megtartotta a régi magyar hagyományt, amely szerint az ügyigazgató a Királyi Tábla tagja, de immáron kizárólag azoknak a feladatoknak az ellátására jogosította fel, amelyek korábban az államügyészség hatáskörébe tartoztak. Így a kincstár képviselő és pénzügyi igazgatási jogkörét nem kapta vissza, mivel azok ellátása megmaradt az 1849-től különböző elnevezéssel működő, majd 1853-ban végleges jelleggel megalakított országos pénzügyi ügyészség (Finanzprokurator) kezében.¹⁴

A királyi ügyigazgató feladatkörében a Kancelláriának volt alárendelve, amely utasításokkal látta el. Az ügyigazgató hatáskörébe – a hagyományoknak megfelelően – a fennálló államrend, továbbá a királyi felségjogokon alapuló anyagi érdekek elleni bűncselekmények tartoztak. Ennek megfelelően az ügyigazgató és néhány fős hivatala (aligazgató, 4 ügyész) járt el a felségvédelmi és hűtlenségi, továbbá a pénzhamisítási, az

uzsora és a tiltott szerencsejáték miatti bűnügyekben. (Ezt a hatáskörét azonban néhány évig csorbította a katonai bíraskodás.)¹⁵

E bűncselekményeket minden hatóságnak közölnie kellett a királyi ügyigazgatóval, akinek ezekről jelentési kötelezettsége volt a kancellár felé.

A hatáskörébe tartozó bűncselekmények miatt az ügyigazgató maga vagy közegei révén teljesítette a vizsgálatot. Megkeresésére az illetékes hatóságok kötelesek voltak a bűncselekmények elkövetésével terhelteket lefogadni, az elővizsgálatot (nyomozást) lefolytatni, s mindent megtenni annak érdekében, hogy „a bűntény, s annak szerzője napfényre derítessék”. Az ügyigazgató a törvényhatóságok bíróságait kereste meg az eljárási cselekmények foganatosítására, amelyek a feladatot kiadták a tiszti ügyész számára. Végrehajtás után a tiszti ügyész az ügyigazgatónak küldte meg az iratokat. Ehhez hasonlóan járt el az ügyigazgató a jogerős ítéletek végrehajtása, az országos fegyintézetbe való kísértetés érdekében is.¹⁶

A királyi ügyigazgató rendelkezett a hatáskörébe tartozó bűnügyekben a fogvatartás elrendeléséről, amely „oly korlátlan joga a kir. fiscusnak, hogy annak ebbeli intézkedése ellen sem fellebbezésnek, sem más jogorvoslatnak helye nincs”. A fogvatartás körülményeinek meghatározása szintén az ügyigazgatót illette; az államfogyok látogatási, beszélgetési engedélyeinek megadása, kezesség engedélyezése, szabadlábra helyezése tartozott e hatáskörébe.¹⁷

A vizsgálat befejeztével az ügyigazgató jelentést tett a Kancelláriának, amely arról véleményt nyilvánított. Ha a vizsgálat adatai a bűncselekmény elkövetését alátámasztották, akkor az ügyigazgató vádat emelt a Királyi Tábla előtt. Ez alól az 50 forintot el nem érő pénzhamisítási, továbbá az uzsoraügyek voltak a kivételek, mivel ilyen esetekben az ügyigazgató az eljárást a törvényhatósági bíróságokra bízta, ahol az illetékes tiszti ügyész járt el helyette.

A Királyi Tábla előtti perek a vádló ügyigazgató és a védő között írásban folytak, hiányzott a vádlott és a tanúk közvetlen kihallgatása.

A perbefogottak vagyonának zárolásáról az elkobzás, a károk, eljárási és rabtartási költségek biztosítása végett az ügyigazgató gondoskodott.¹⁸

* * *

A törvényhatóságok visszaállításával a tiszti ügyészek megválasztására is sor került. Az 1860–1861 fordulóján tartott tisztújításokon, a tisztség betöltése során azonban az addigi államügyészek általában szóba sem jöttek, mert az abszolútizmus alatt közhivatalokat vállalkozókat ún. erkölcsi halottként kezelték, akik nem voltak választhatók. Az idegen származásúaknak távoznuk kellett, de a helybeliek olykor álláshoz jutottak. Jellemzően a vármegyében tevékenykedő ügyvédek közül kerültek ki az új tisztviselők.¹⁹

Az 1861. november 5-ét követő hetekben a törvényhatósági önkormányzatok az alkotmányellenesnek tar-

tott uralkodói döntések miatt lemondtak. Ekkor viszont „a közcsend, személy- és vagyónbiztonság lehető fönntartásának tekintetéből” a tiszti ügyész megbízottat „a fenyítő ügyek nélkülönözhetetlenül szükséges folytatása végett” a törvényszék összehívására.²⁰

A vármegyékben, kerületekben, városokban a megyefőnökök a lemondottak helyett kinevezték az új tisztségviselőket, így a tiszti ügyészeket is. Több esetben az addigi „alkotmányos” hivatalviselők, olykor a rendelkezési állományba helyezett korábbi államügyészek is állást nyertek. A kinevezésekhez a királyi helytartó akként utasította a kormányzókat, hogy „a megyei hivatalokba csupán oly hűséges, becsületes és határozott jellemű férfiak léptetnek, kiktől [...] Méltóságod bizton elvárhatja, hogy míg a meg nem oldott közjogi kérdések a magyar országgyűlésen elintézve nem lesznek, a kormány rendeleteit mindenkor habozás nélkül pontosan teljesítendik”.²¹

A legtöbb helyen jellemzően 1 fő- és 1-3 alügyész tevékenykedett. A legnagyobb vármegye, Pest-Pilis-Solt viszont három törvényszéket (Pest, Kecskemét, Kalocsa) is fenntartott, ahol 8 ügyész működött.²²

A tiszti ügyészek a hagyományoknak megfelelően tagjai lettek a törvényszéknek. Az ITSz határozatai nyomán a vármegyékben, a kiváltságos kerületekben (Jászkunság, Hajdúság, XVI szepesi város), továbbá a szabad királyi és rendezett tanáccsal bíró városokban működtek fenyítő törvényszékek, amelyek hatásköre – a Királyi Tábla elé tartozók kivételével – minden bűncselekményre kiterjedt.

A tiszti ügyészek teendőinek legnagyobb részét a bűnügyekben való eljárás tette ki.

Az ITSz felélesztette a nagyrészt szokásokon és elavult régi szabályokon nyugvó magyar büntető anyagi és eljárási jogot. Az Országbírói Értekezleten Fabinyi Teofil (majdani igazságügy-miniszter) kifejezésre is juttatta, hogy „az osztrák büntetőjog hatályának és büntető eljárásnak magyarországi megszüntetése alkalmával kétségen kívül igen nagy nehézségekre találunk, azért mert büntető codexünk nem volt, sőt büntető írott törvényünk is csak igen kevés számmal vannak, ezeknek nagy része is a kor igényeinek meg nem felel”.²³

Az ITSz-nek a bűnvádi eljárásról szóló II. része, az 1848 óta bekövetkezett társadalmi változásoknak megfelelően, azonban megállapította, hogy a nemesek és nemtelenek közötti különbségek megszüntetével sem a „büntetés módjának, nemének és mértékének”, sem az eljárás kérdéseiben nem lehet eltérő szabályokat alkalmazni.

A szabályok az eljárás fő formájává a korábbi „somas utoni elítélést” tették, kivéve az ún. főbenjáró büntetéssel járó eseteket, és az ennél kisebb szankcióval sújtani szokott, de bonyolult tényállású ügyeket. A vádlott kívánságára a hosszas írásos pert is lehetett folytatni, továbbá az ITSz megszorítás nélkül lehetővé tette a fellebbezést a vádló és a vádlott számára.

A tiszti ügyész közreműködése a büntetőeljárás egész menetében megnyilvánult, amit a korabeli felfogás úgy fogalmazott meg, hogy ő „a büntető törvény-

szolgáltatás fő eszköze; kötelessége azon lenni, hogy sem vétkes büntetlen, sem károsodott kármentetlen ne maradjon”.²⁴

Az elővizsgálatot, nyomozást általában a törvényhatóságok vagy a települések rendőri szerepet betöltő közegei (pl. községi bírák, szolgabírák, csendbiztosok) látták el, akik az összegyűjtött adatokat és az elfogott

Fogolykísérés (19. századi metszet)

terhelteket a törvényhatóság illetékesének (a vármegye alispánja, a kiváltságos kerület kapitánya) adták át. A tiszti ügyész ezt követően gondoskodott a terhelt fogvatartásáról, továbbá a megkapott anyagot véleményezte az alispán/kerületi kapitány számára, akinek döntésétől függött a vizsgálat elrendelése.

A vizsgálatot gyakran a tiszti ügyészek végezték; ennek során közvetlenül vették fel a bizonyítást, vagy megkeresték az adott település bíráját, illetve a fenyítő törvényszéket annak foganatosítására. Az egyes törvényhatóságoktól, katonai szervektől is kaptak a tiszti ügyészek megkereséseket bizonyítékok beszerzésére.²⁵

Az alispán, a kerületi kapitány vagy a fenyítő törvényszék által elrendelt perbefogás esetén a tiszti ügyész elkészítette a vádlevelet, és kitűzte a tárgyalást. Erre a tiszti ügyész biztosította az összegyűjtött bizonyítékokat, kiadta az idézéseket, a tárgyaláson pedig képviselte a vádat.

A sommás perben a tárgyaláson megtörtént a korábban kihallgatott tanúk vallomásának hitelesítése, a vádlottak kikérdezése. Ennek befejeztével a tiszti ügyész előadta a tényállást a bizonyítékok megjelölésével, majd indítványt tett a büntetés nemére és mértékére. Utána a védő fejtegette ki álláspontját, majd a bíróság ítéletet hozott.

Az írásos perekben hiányzott a közvetlenség az eljárásból, a törvényszék előtt a vádló tiszti ügyész és a kötelezően eljáró védő írásban terjesztette elő bizonyítékait, indítványait, amelyeket felolvasás útján ismert meg a törvényszék, és azok alapján hozta meg ítéletét. A perben a vád és a védelem képviselője gyakran saját kezűleg írta a jegyzőkönyvbe az általa előadottakat.²⁶

Az ítélet kihirdetése után a vád és védelem nyilatkozott a fellebbezésről. Erre az 1863. április 27-én kiadott

kancelláriai rendelet – a megye kormányzóján keresztül – fegyelmi felelősség terhe mellett utasította is a tiszti ügyészeket, hogy ha a vádlott „súlyosabb büntetést érdemel”, vagy felmentetett, „holott a kinyomozott körülmények alapján reá a bűnösség kimondandó lett volna”.²⁷

A jogerős ítélet érvényesítése szintén a tiszti ügyész feladata volt. Ennek során gondoskodott a büntetések foganatosításáról, azok szabályszerű végrehajtásáról, a költségek behajtásáról. E feladatkörében felügyelt az elítéltekre és az örökre, a börtönt megvizsgálta, a bűnügyek jegyzékét elkészítette, az előírt kimutatásokat felterjesztette. A vármegye vagy a kerület házában a rabok tartása során a tiszti ügyész kötelessége volt az ellátás (ruházat, étellemezés, fűtés) biztosítása.²⁸

***

A korábbi állami szervek megszűntével, a zavaros politikai viszonyok között az 1860-as években az ország közbiztonsága jelentősen megromlott. A régi szervezeti igazságszolgáltatás lassú működése nem szabott gátat a bűnözésnek, amely egyre több panaszra adott okot a vagyon- és személybiztonság megingása miatt.

Az elharapódzott bűnözés visszaszorítására leghatékonyabb eszköznek a rögtönbíráskodást tartották, amelyet az érintett vármegye, kerület kérelmére az ország helytartója a közbiztonság megszilárdítása érdekében engedélyezett.

A Helytartótanács által 1862-ben kiadott „Rögtönbírói Szabályok” szerint halált vagy börtönbüntetést lehetett kiszabni a bűnösre. A rögtönbíráskodás hatálya alá tartozó rablások, gyilkosságok, az ezekkel kapcsolatos orgazdaságok, gyűjtogatások miatti eljárásokban a fenyítő törvényszék tagjaiból alakított 5 fős tanács járt el, amely mellett a közvádloi feladatokat az adott törvényhatóság tiszti ügyésze látta el.²⁹

A gyakorlatban természetesen felbukkantak azok a nehézségek, amelyek a korszerűtlen, idejétmúlt, illetve hiányzó szabályozásból fakadtak. Ezért az ITSz hiányos rendelkezéseinek pótlására és kitöltésére számos főhatósági, valamint törvényhatósági rendelkezés született, amelyek alapvetően érintették a tiszti ügyészek jogállását és feladatkörét is.

Ezek közül az egyik legfontosabb az 1863. január 20-án kiadott kancelláriai rendelet volt; ez felszámolta azt a visszáságot, amely szerint addig a tiszti ügyészek töltötték be kötelező védelem esetén ezt a feladatkört is. Ennek során általában a főügyész volt a vádló, míg az alügyész védőként járt el.³⁰

A rendelet leszögezte, hogy „a tiszti ügyészeknek jól felfogott érdekük inkább a bűntevések ellen közvádlokként fellépni és azok megbüntetését szorgalmazni”, mivel ők „a megsértett állam és polgári társadalom képviselői, nem pedig a vádlottak védői”. A vádlottak nagy száma miatt az eljárások elhúzódását okozta az addigi gyakorlat, mivel a tiszti ügyészek eredendő feladataikkal szemben a védelem ellátásával is leterhelve nem tudtak megfelelően tevékenykedni. A vádlottak

érdekeit szintén sértette ez a megoldás, mert a védelem az „egyszerű formaságig lealacsonyul”. Így a rendelet kimondta, hogy ezentúl ügyvédek kell kirendelni a védői feladatok ellátására.³¹

A tisztí ügyészek hagyományosan magánjogi ügyekben (törvényhatóság, árvapénztár képviselője, gyámoltak, gondnokoltak érdekvédelme) is eljárak. Mivel e feladatot mint a törvényhatóság rendes fizetéssel díjazott tisztviselői látták el, ezért egy 1863-ban kibocsátott helytartótanácsi rendelet megtiltotta a napidíjon és szállítási költségtérítésen túl bármilyen más díj megítélését részükre.³²

Az 1865. május 2-án kibocsátott helytartótanácsi rendelet számolta fel azt az évszázados szokást, hogy az ügyészek azon törvényszék előtt, amely mellett és részeként tevékenykedtek, magánügyvédkedést is folytathattak. A közszolgálat tisztaságának megóvása és az azzal járó feladatok ellátása érdekében e rendelkezést szigorúan eltiltotta.³³

Az ország központi kormányzatát végző Kancellária, a Helytartótanács, illetve a helytartó nagy számban bocsátott ki olyan rendelkezéseket is, amelyek a tisztí ügyészek bűnügyi feladatkörében felmerülő kérdéseket szabályozták: pl. az állami fegyintézetekben elhelyezett fegyverek tárgyalásra idézéséről, a halálos ítéletek végrehajtásáról, a foglyok böjti napokon való élelmezéséről, a hamis és vétkes bukások esetén követendő eljárásról, a közbiztonsági állapotról szóló jelentésekről, a felterjesztendő statisztikai kimutatásokról, a bűnügyi költségek elszámolásáról és behajtásáról.³⁴

A kodifikátlanság körülményei között az egyes törvényhatóságok is törekedtek a megfelelő szabályozás kialakítására, ezért rendelkezéseket adtak ki szerveik – így a tisztí ügyészek – működése érdekében közigazgatási, törvénykezési és árvaügyekben.³⁵

A tisztí ügyészek igazgatási feladatokat is elláttak: tagjai voltak az árvaszéknek, az újoncozási ügyekben eljáró „avató bizotmánynak”, a törvényhatóság helyi szabályozásainak megvitatására összehívott „köztanácskozványnak”.³⁶

***

Az abszolutizmus egységes, kodifikált szabályokon nyugvó szervezeti és eljárási rendjéhez képest a hagyományos magyar igazságszolgáltatási szervek működése számos hiányosságot mutatott fel. Emiatt az uralkodó 1864 nyarán rendelkezett a bíróságok átszervezésének elveiről, amelyek lényege szerint a jövőben csak állandó, a király által kinevezett bírák járhattak volna el.

Gróf Zichy Hermann kancellárnak 1865. január 10-én az uralkodóhoz intézett felterjesztése szerint az Októberi Diploma kiadása óta a magyarországi közigazgatási és igazságszolgáltatási viszonyok megromlottak; nincs személy- és vagyonbiztonság, a bírósági eljárások vontatottak, az árva- és gyámügyeket késedelmesen látják el, a törvények pedig hibásak és hiányosak. Mindezek ellenére – a birodalom bel- és külpolitikai nehézségei miatt – nem tartotta indokolt-

nak az igazságszolgáltatás átszervezésére, államosítására vonatkozó elképzelések valóra váltását, csak az összehívandó országgyűlés által megtárgyalandó közigazgatási reformjavaslatokkal együtt.³⁷

Az uralkodó elfogadta ezt a véleményt, így megkezdődött a provizórium lebontása, az 1867. évi kiegyezéshez vezető intézkedések megtétele. Ezek so-

Gróf Zichy Hermann (Rohn és Grund könyomata, 1864)

rában az 1865. június 8-án kelt, a kancellárhoz intézett legfelsőbb kézirat július 1-jével elrendelte a katonai bíróságok hatáskörének megszüntetését, és az állam elleni bűncselekmények hatékony üldözése érdekében a Királyi Ügyigazgatóság újjászervezését. Az uralkodói döntés szerint az igazgatóság hatáskörébe továbbra sem kerültek vissza a kamarai és polgári ügyek.³⁸

Ennek megfelelően a Kancellária 1865. július 7-én kiadott 678. számú rendelete szerint a Királyi Ügyigazgatóság foglalkozott a felségsértés és egyéb politikai bűntettek üldözésével a fennálló szabályok szerint. De ezekben az ügyekben is megvolt a lehetőség arra, hogy az addig csak a pénzhamisítási ügyekben folytatott gyakorlatnak megfelelően, „midőn a bűntett csekélyebb beszámításúnak tűnik ki”, a vádlott elleni további eljárást „kivételesen” az illetékes megyei, városi törvényszéknek lehetett átadni.³⁹

Feladatai ellátása érdekében a Királyi Ügyigazgatóság személyzetét megerősítették, mivel a Kancellária az addigi négy ügyész mellé további öt főt nevezett ki.⁴⁰

***

Az Októberi Diploma kiadása után a magyarországi helyzethez képest felemás helyzet alakult ki a közigazgatás önálló Erdélyben.

Az 1861. március 31-i legfelsőbb elhatározás alapján sor került a több évszázados, területileg és nemzetileg elkülönült igazságszolgáltatás helyreállítására a vármegyékben, kerületekben, székely és szász székekben.

Marosvásárhelyen az addigi országos főtörvényszék helyébe a Királyi Tábla lépett a magyar vármegyék, vidékek és a székely székek felsőbbbíróságaként, míg Nagyszebenben a szászok önkormányzati szerve, az Universitas lett a perorvoslati fórum. Legfőbb igazságszolgáltatási szervként pedig a fő igazgatási szerv, a Gubernium igazságügyi tanácsa járt el. Ennek helyébe a csonka (magyarok részvétele nélküli) 1863–1865-ös erdélyi országgyűlés Bécs, majd Kolozsvár székhellyel felállította a legfőbb törvényszéket. A helyreállított hagyományos bíróságok részére viszont fennmaradt az abszolutizmus korában hatályba léptetett korszerű birodalmi törvények hatálya.⁴¹

Az alkotmányos intézmények újjáalakítása során az uralkodó 1861. augusztus 17-én Erdélyre illetékes királyi ügyigazgatóvá kinevezte az ottani királyi tábla bíróját, Zsákodi Horváth Istvánt.⁴²

Az 1861. november 28-i uralkodói leirattal Erdélyben is megtörtént az alkotmányos intézmények működésének felfüggesztése, és „az octroyált megyéket, megyei bizottmányokat és törvényszékeket felállító” rendelkezés kibocsátása. Ez kimondta azt is, hogy a speciális helyzetre figyelemmel „a törvényszékeknél betöltendő állomásokra csak oly egyének ajánlhatók, kik a jelenlegi még fentartott polgári és bünyfenítő törvényekbeni jártasságuknál fogva az igazság kiszolgáltatására képesek”.

Az uralkodói rendelkezés – mivel itt nem vezetett be katonai bíraskodást – az Erdélyben elkövetett politikai és közrend elleni bűncselekmények eseteire Marosvásárhelyen az abszolutizmus kori *Landesgericht*hez hasonló törvényszéket állított fel a magyar és székely területek számára, míg a szászoknál a nagyszebeni városi és széki törvényszéket ruházta fel e feladatkörrel.⁴³

A szász székek és vidékek vonatkozásában megtörtént az önálló másodfokú igazságszolgáltatási szerv felállítása; az 1861. november 4-én kiadott legfelsőbb elhatározás Nagyszebenben az államkincstár által fenntartott főtörvényszéket létesített. Ennek – az uralkodó által kinevezett – tanácsosai közül az egyik mint főállamügyész (*Oberstaatsanwalt*) működött.⁴⁴

* * *

Az 1861-ben visszaállított igazságszolgáltatási rendszerre az 1865 végére összehívott országgyűléstől kezdődő változások rövid távon nem éreztették hatásukat. Ugyanakkor a kiegyezéshez vezető tárgyalások egyikén, 1866. augusztus 21-én tartott megbeszélésen az Andrássy Gyula gróf vezette magyar politikusok elismerték, hogy az autonóm megyerendszer felállítására többé nem lehetséges, az igazságszolgáltatás és az adóbehajtás érdekei a megyei közigazgatás önállóságát a régi mértékben lehetetlenné tették.⁴⁵

Az udvar és a magyar országgyűlés közötti tárgyalások eredményeként Ferenc József 1867. február 17-i leiratában kimondta az alkotmányos állapotok helyreállítását. Az uralkodó ekkor kinevezte Andrássy Gyulát

az ország miniszterelnökévé, majd az ő előterjesztésére február 20-án a kormány tagjait.

Az új szervezetben a Kancelláriáról a kormányra szálltak a közigazgatás és az igazságszolgáltatás irányításával kapcsolatos feladatok. A Helytartótanács által ellátottak közül a Belügyminisztériumhoz kerültek a vármegyék, a kerületek, a városok és a közbiztonság ügyei, az igazságügyhöz pedig a törvényhatóságok börtönügyei és az állami fegyintézetek. A kormányon belül az Igazságügyi Minisztérium hatáskörébe tartoztak a jogszolgáltatás szervezésével, igazgatásával, működésével és felügyeletével kapcsolatos ügyek.

A kormány 1867. február 23-án hozott rendeletével felhívta a területi és helyi hatóságok hivatalnokait, hogy a hatalomváltás után maradjanak szolgálati helyeiken, és feladataikat továbbra is lássák el.

A hatáskörök kialakítását követően a magyar és erdélyi kancelláriák, továbbá a Helytartótanács már csak a minisztériumok megalakulásáig, 1867. március 10-éig működtek. E napon megszűnt az addigi államigazgatás, és átadta helyét a dualizmus kori kormányszaknak.⁴⁶

* * *

A kiegyezés utáni időszakban a közjogi-kormányzati teendők rendezése töltötte ki a kormány és az országgyűlés tevékenységét. Az alkotmányosság viszonyai között az egyik elsődleges feladat a törvényhatósági autonómia helyreállítása volt, amelynek hagyományosan részét képezte az igazságszolgáltatás gyakorlása.

Mivel a centralizmust képviselő kormány ekkor még nem tudott lépéseket tenni az igazságszolgáltatás modernizálására, ezért előterjesztésére az országgyűlés akként határozott 1867. márciusában, hogy „a megyei törvényszékek működése folytonos, vagyis az állandó törvényszékek eszméjének megfelelő legyen”.

A megrendezendő helyi választások előtt a municipiumok és a kormány viszonyát illetően az 1867. április 10-én kiadott összminisztériumi leirat fogalmazta meg az államberendezkedést illető célt, miszerint „a köztörvényhatóságok önkormányzata mellett az országos önkormányzat is fennállhasson. Ennek pedig gyakorlati feltétele: a felelős kormány és annak rendelkezési joga”. A leirat leszögezte, hogy az igazságszolgáltatáshoz fűződő érdekek miatt a „gyors, törvényes és szigorúan igazságos bíraskodás csak törvényben jártas és szelplőtlen jellemű bírák által érvényesíthető”, ezért megválasztásukban „szigorú eljárást követel kormány a nemzet nevében és annak érdekében”.

Az 1867. június 27-i kormányrendelet szerint a bíraskodás jogával felruházták, „nemkülönben a fő- és alügyészek” a főispánoknak – a központi hatalom területi képviselőinek –, az erdélyi székekben pedig a főkirálybíráknak a kijelölése mellett a törvényhatóságok bizottmányai által „szótöbbséggel eszközölnöd választás alá vehetők”.⁴⁷

A kormány e rendeletével a közigazgatás és törvénykezés rendjét a jogbiztonság érdekében fenntartotta Erdélyben. A Nagyszebeni Főtörvényszék és az ottani királyi főállamügyész révén részben állami igazságszolgáltatás alatt álló szász törvényhatóságokra a tisztújítási rendelkezés nem terjedt ki. Az új igazságügyi szervezet majdani létrehozásáig a kormány egyébként sem érintette a magyarországitól eltérő erdélyi jogrendszert és bírói szerveket, így betöltésre került az erdélyi királyi ügyigazgató tiszte is.⁴⁸

A törvényhatóságok a rendelkezéseknek megfelelően 1867-ben megválasztották tisztségviselőiket, köztük az általában 1-1 fő- és alügyészt, de a nagy kiterjedésű és lakosságú Pest-Pilis-Solt vármegyében többet is.⁴⁹

A kiegyezést követően a törvényhatóságok feletti felügyeletet a Belügyminisztérium gyakorolta, de az igazságszolgáltatás terén az Igazságügyi Minisztérium rendelkezett a jogszolgáltató szerveket érintő kérdésekben. Ennek keretében számos rendelet kiadására került sor, amelyek valamilyen anyagi vagy eljárási jogi kérdést rendeztek. Az állami költségvetés 1868-tól támogatta a törvényhatóságok által gyakorolt igazságszolgáltatást, hozzájárulva a bírák és ügyészek fizetéséhez, a bűnvizsgálati költségekhez.⁵⁰

Az ügyészi tevékenységet illetően kiemelkedett az 1868. június 23-án kiadott, majd október 6-án kiegészített rendelet, amely – az 1865-ben kibocsátott magyarországi rendelkezéshez hasonlóan – az erdélyi részeken is megtiltotta a törvényhatóságok tiszti ügyészeinek a „magán perekbeni ügyködést”. A rendelet leszögezte, miszerint a „közügyészek [...] arra hivatvák, hogy az állam büntető hatalmát képviseljék”, s ezáltal „magán érdekek képviselése tisztviselői állásukkal összeférhetetlen”. Különben is díjazásuk „a törvényszéki bírákkal egyenlő színvonalra emelve, ép úgy mint ezek, a lehetőségig függetlenné tétettek”. A tiszti ügyészek tisztviselői jellege miatt a rendelet megengedte, hogy a törvényhatóságok polgári peres és árvaszéki ügyeiben eljárjanak, de ez „semmi esetre sem történhetik a bűnügyekbeni gyors eljárás hátrányára”.⁵¹

A rossz közbiztonság miatt 1868. november 5-én a 6400.IM-BM rendelettel új rögtönbírósági szabályzat kiadására került sor. Eszerint a statárium alkalmazását a törvényhatóság előterjesztésére a belügyminiszter engedélyezte, s annak csak rablók, rablógyilkosok, ezek orgazdái és a gyújtogatók ellen volt helye. A rögtönbírósági eljárásban a tiszti ügyészek jártak el közvádlóként, míg a bíraskodást a törvényhatóság állandó törvényszékének ötfős tanácsa gyakorolta. A tárgyalás végén a tiszti ügyésznek nyilatkoznia kellett a vádról, a megállapítható tényállásról, felelősségről és büntetési indítványáról. A kiszabott büntetéssel szemben fellebbezéssel élhetett.⁵²

* * *

Az 1860-as évek végén az ország dél-alföldi részén hihetetlen mértékben megromlott közbiztonság

helyreállítására az 1869 januárjában kiküldött Ráday Gedeon gróf királyi biztos működése során viszont nem a rögtönbíraskodás, hanem a rendes eljárás szabályai kerültek alkalmazásra.

Mivel a biztos illetékessége több törvényhatóságra terjedt ki – amelyek csak a saját területükön elkövetett tettek felett ítélezhetek volna –, ezért szükségessé vált a valamennyi felderített ügyben eljáró bíróság kijelölésére is.⁵³

Rózsa Sándor

Ezt az igazságügyminiszter 1869. április 5-én kibocsátott, 12.780. számú rendelete tette meg, amely az „alföldi rablások nyomozása következtében vizsgálat alá kerülő valamennyi egyén” fölötti bíraskodás jogával Pest-Pilis-Solt vármegye kiküldött törvényszékét bízta meg.⁵⁴

A törvényszéknek a tiszti ügyészek is tagjai voltak, így a Szegedre delegált bíróság mellett közreműködött a betyárvilág felszámolásában a később kiváló jogtudóssá vált Edvi Illés Károly is.⁵⁵

Az eljárásokban a királyi biztos és a kiküldött bíróság vádlói az illetékes törvényhatóságok ügyészeit is segítségül vették az egyes cselekmények lebonyolításához, vádlottak, sértettek felkutatásához, előállításához, iratok megküldéséhez.⁵⁶

A Szegeden működött delegált bíróság tevékenységének később – az állami igazságszolgáltatás létrehozása miatt – az 1871:68. tc. 3. §-a vetett véget, mivel kimondta, hogy azon ügyekben, amelyek itt

„folyamatba tétettek vagy a már megindított vizsgálatok alapján folyamatba fognak tételni, az illetőség az aradi kir. törvényszékre ruháztatik”. A munka folyamatossága érdekében az időközben szolnoki királyi ügyésszé kinevezett Edvi Illés továbbra is itt folytatta működését, így 1872. december 24-én ő mondta a vádbeszédet a legendás betyárvezér, Rózsa Sándor tárgyalásán.⁵⁷

***

Az országos vádhatóságként működő Királyi Ügyigazgatóság a kiegyezés után az Igazságügyi Minisztérium irányítása alá került. A szerv létszáma csekély volt: az 1868:28. tc-vel kihirdetett első állami költségvetés szerint „a királyi közvádoló hivatala” az ügyigazgatóból, helyetteséből, 4 ügyészből és 2 sajtóügyi vizsgálóból, továbbá az irodai segédszemélyzetből állott. A királyi ügyigazgató éves javadalmazása kiemelkedő volt: 5000 Ft fizetést és 600 Ft lakbért kapott, ami megegyezett a legfőbb bírói tiszteket betöltő hétszemélynőkök juttatásaival.

A hatáskörébe tartozó ügyek jellege miatt a királyi ügyigazgató rendszeres kapcsolatot tartott főhatóságával, annak utasításai szerint tartozott eljárni. Különösen nagy politikai jelentőségűnek tartott ügyekben pedig egyenesen a kormány rendelkezései voltak az irányadók az eljárására. Fontos esetekben a minisztertanács ülésén az ügyigazgató megjelent, és személyesen referált az ügyről.⁵⁸

***

Egy területe volt az igazságszolgáltatásnak, ahol az új kormányzat hatalomra kerülése után haladéktalanul intézkedett a szervezet és az eljárás kialakításáról: a sajtó útján elkövetett bűncselekmények terén sor került az esküdtszéki bíráskodás bevezetésére.

Ezek tényállásait, szankcióit még az 1848:18. tc.-kel kiadott sajtótörvény 3–16. §-ai, míg eljárási szabályait 17–29. §-ai határozták meg.

A sajtóviszonyok tárgyában 1867. március 17-én megjelent bel- és igazságügyminiszteri rendelet 2. a. pontja szerint a törvényben meghatározott, az egész közösséget sértő sajtóvétségek eseteiben „a közvádlokat az igazságügyi ministerium fogja kinevezni”.⁵⁹

A részletes szabályokat az esküdtszékek felállításáról szóló, 1867. május 17-én kiadott 307.IME rendelet állapította meg, amely Magyarország öt táblai székhelyén (Pest, Debrecen, Eperjes, Kőszeg, Nagyszombat) hozta létre az esküdtszékeket.

A sajtóvétségek egy része (pl. állam elleni izgatás, felségsértés) miatt csak a közvádoló kezdeményezhetett eljárást. A törvény 21. §-a kimondta, hogy „vádlevelében tartozik szabatosan és világosan kijelelni azon izgatást, felhívást, sértést, meggyalázást, megbecstelenítést, mellyet megtoroltatni kíván”, különben a vizsgálóbíró nem teljesítette vizsgálat iránti indítványát.

A rendelet 18–20. §-ai szerint a vizsgálóbíró eljárása eredményét a közvádlnak küldte meg, aki elkészítette vádiratát, amelyben megnevezte az inkriminált nyomtatványt, a törvényhely megjelölésével a vétséget, a „bevádlott” adatait, s a megidézendők nevét. A vádirat a bíróság elnökéhez került, aki a határnapot kitűzte, és intézkedett az esküdtszék létrehozásáról. A tárgyaláson a közvádlnak kérdezői joga volt, majd a bizonyítás befejeztével összefoglalta vádját.

Ráth Károly

Ha az esküdtek nem mondták ki a bűnösséget, akkor az elnöklő bíró felmentette a vádlottat. Amennyiben a vádlottat vétkesnek találták, akkor a 75. § szerint a közvádoló előadta kívánatát „a törvény mikénti alkalmazása iránt”, amely után a bíróság meghozta büntetést kiszabó ítéletét. A határozat kihirdetése után legfeljebb 24 órával a közvádoló annak megsemmisítése iránt folyamodhatott a Curiához.

Annak érdekében, hogy a közvádlok figyelemmel kísérhessék a sajtóban megjelent írásokat, és az ellenőrzésük eredményeként a sajtótörvényben meghatározottakba ütköző cikkek esetén el tudjanak járni, Horvát Boldizsár igazságügyminiszter 1867. június 2-án elrendelte, miszerint a törvényhatóságok a területükön megjelenő időszakos folyóiratokat és egyéb nyomtatványokat a részükre küldjék meg.⁶⁰

Mivel az esküdtszéki rendelet 1867. június 16-án lépett hatályba, ezért Horvát Boldizsár a megelőző napokban 1-1 ügyvédet nevezett ki közvádlnak a felállított sajtóbírók mellé.⁶¹

A kormány 1867. augusztus 6-i ülésén tárgyalt a királyi ügyigazgató sajtóperekbeni szerepéről, és határozatának megfelelően a továbbiakban ő látta el a

közzváltói feladatot a pesti sajtóbíróság elé tartozó ügyekben.⁶²

A sajtójog fejlesztése során az 1867. október 1-jén kelt 733.IME rendelet szerint a magánszemély sérelmére elkövetett sajtóvétséget is vád alá vehette a közzváltó, ha azzal „közkereset alá tartozó vétség is” megvalósult.⁶³

Az 1868. február 22-i 231.IME rendelet pedig felhívta a vizsgálóbírókat: „úgy a vizsgálat megindításában, mint annak irányzatában a vádlók indítványához vannak kötve”, és arra, hogy a vizsgálatot a vádló beleegyezése nélkül nem szüntethetik meg.⁶⁴

Erdélyben a kiegyezés után is az 1852. május 27-én kiadott császári nyílt paranccsal közzétett osztrák sajtórendtartás maradt hatályban. Ezt a bel- és igazságügyminiszterek 1871. május 14-i, 1498. számú rendeletükkel módosították, amelynek eredményeként a két ország részben alkalmazott jog azonossá vált; bevezették az esküdszéki eljárást, Marosvásárhelyen pedig felállításra került a sajtóbíróság a mellérendelt közzváltóval. Az anyagi jog mindkét ország részben ugyanaz volt, mivel az 1848. évi magyarországi sajtótörvény hatályát az erdélyi országgyűlés még az 1848:8. tc.-kel saját területére is kiterjesztette.⁶⁵

A kormány ülésein többször foglalkozott a politikailag fontosnak tartott sajtóügyekkel, döntve perek megindításáról, amely határozatokat az igazságügyminiszter közvetítette a közzváltók részére.⁶⁶

Az Igazságügyi Minisztérium a sajtójogi szabályok helyes értelmezése érdekében ezekben az években állásfoglalásokat, általános érvényű utasításokat adott ki a közzváltók szerepéről, feladatairól.⁶⁷

A kialakult parlamentarizmusban az országgyűlési képviselők elleni perek megindításához szükség volt

mentelmi jogok feloldására, amelyre a királyi ügyigazgató tett indítványt a Képviselőházhoz.

Első ízben 1867. október 15-én Ráth Károly ügyigazgató, mint sajtóügyi közzváltó kérte Böszörményi László országgyűlési képviselő „pörbe foghatását” az 1867. augusztus 28-án a főszerkesztése alatti *Magyar Újságban Kossuth Lajos válasza* címmel megjelent cikk miatt, amely „az uralkodó ház közöségében megnyilvánuló birodalmi kapcsolat tetteges felbontására irányuló izgatást foglal magában”. A kérvény alapján a Képviselőház bizottságot küldött ki, amely 1867. október 25-én megfogalmazta a mentelmi jog feloldásának szempontjait, és javasolta, hogy a közzváltó kérelmére az állítólagos sajtóvétség miatt a Ház mondja ki a közkereset megindíthatóságát.

A „bűnfenyítő” eljárás megadandó engedély érdekében az indítványban meg kellett jelölni a vád tárgyát, a szerző személyét, összefüggését a cselekmény-nyel és csatolni kellett a vonatkozó iratokat. Ha a képviselőházi bizottság megállapította, hogy az indítvány alapos, a vád törvényes bíróság előtt emeltetik, és nem jelent jogtalan zaklatást, akkor tett javaslatot az országgyűlési döntés érdekében.⁶⁸

* * *

A kiegyezést követő években a kormány előkészítette a modern állami igazságszolgáltatásra, s benne a közzváltóságokra vonatkozó javaslatokat is. Ezek országgyűlési elfogadása és királyi szentesítése eredményeként hamarosan megszületett az állami bíráskodást létrehozó törvények mellett a királyi ügyészségről szóló 1871:33. tc., amely jogtörténetünk újabb fejezetét jelenti.⁶⁹

Jegyzetek

¹ A hivatkozott jogszabályok és jogi dokumentumok forrásai: *Corpus Juris Hungarici*. A törvényekbe zárt történelem (CD-ROM, KJK-KERSZÖV, Budapest, 2000. január 1.). A máshonnan származó források külön kerülnek megjelölésre. *Megyei alkotmányos mozgalmak* [Mam.] (Pest, 1861, VI–VIII. p.).

² Uo., 71. p.

³ Uo., 74. p. A Pesti Cs. Kir. Főtörvényszék rendelete az irományok tetteges átvételének megakadályozásáról. A tisztii ügyészi hivatalok munkájának megkezdését mutatja Pest-Pilis-Solt vármegye kecskeméti ügyészenek (Ktű.) 1861. évi iktatókönyve, amely január 19-i iktatással indul, majd folyamatos az államügyészség 1861. április 30-ig történt fennállása alatt is (Pest Megyei Levéltár [PML]. IV.270.). Az addig fennállt közzváltói szervezetre lásd: Nánási László: *Az abszolútizmus államügyészsége Magyarországon 1849–1854* (Jogtörténelmi Szemle, 2005. 4., 47–55. p.); Nánási László: *Az abszolútizmus államügyészsége Magyarországon 1854–1861* (Jogtörténelmi Szemle, 2006. 2., 64–70. p.)

⁴ Mam., XIV. p.

⁵ Mam., XLVI. p.

⁶ *Sürgöny*, 1861. 89.; Nagy Sándor: *A hajdúvárosok és a Hajdúkerület büntetőbíráskodásának szervezete 1606–1871* (A Hajdúsági Múzeum Évkönyve 5. Hajdúböszörmény, 1983, 112–113. p.)

⁷ *Sürgöny*, 1861, 170., 172. sz.

⁸ Bónis György–Degré Alajos–Varga Endre: *A magyar bírósági szervezet és perjog története* (Zalaegerszeg, 1996, 212–213. p.)

⁹ Bánkiné Molnár Erzsébet: *Provizórium a jogszolgáltatásban* (Múzeumi Levelek 75. I. Szolnok, 1996, 171. p.; a továbbiakban:

Bánkiné); Nagy Sándor: *A hajdúkerületi büntető törvényszék 1861–1871. évi működésének vázlata* (Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve 21. Debrecen, 1994, 93. p.; a továbbiakban: Nagy S., 1994)

¹⁰ Nagy Sándor: *A hajdúkerületi büntető törvényszék, mint másodfokú bíróság 1861–1871* (A Hajdú-Bihar megyei Levéltár Évkönyve 23. Debrecen, 1996, 122–123. p.)

¹¹ Sashegyi Oszkár: *Az abszolútizmus kori levéltár* (Budapest, 1965, 92–95. p.; a továbbiakban: Sashegyi); *Sürgöny*, 1861. 265. p. Hlaváts János rendelkezés alatti eperjesi főállamügyész Sáros vármegye főnökévé nevezte ki a császár.

¹² Részó Ensel Sándor: *A hazai fenyítő eljárásra vonatkozó szabályrendeletek* (Pest, 1864, 5–13. p.); Bánkiné: i. m., 172. p.

¹³ Nyeiczkey Antal: *A budapesti kir. ítélőtábla története 1861. május 1-től 1891. május 4-ig* (Budapest, 1891, 5. p.). A mű közli az egymást váltó ügyigazgatók nevét is (17. p.). Fluck Ede 1849. évi szerepére lásd: F. Kiss Erzsébet: *Az 1848–1849. évi minisztertanácsai jegyzőkönyvek* (Budapest, 1989, 71. p.)

¹⁴ Részó Ensel Sándor: *A hazai polgári eljárásra vonatkozó szabályrendeletek* (Pest, 1864, 25. p.); Buzási János: *A királyi jogügyigazgatósági levéltár* (Budapest, 1967, 3–4. p.)

¹⁵ Pauler Tivadar: *Büntetőjogtan*. II. kötet (Pest, 1865, 308. p.; a továbbiakban: Pauler). 1863. március 14-i udvari rendelet a királyi ügyek igazgatójához az uzorásoknak törvény előtti üldözésére. In: *Függelék az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokhoz* (Pest, 1863, 12–14. p.; a továbbiakban: Függelék); Kassay Adolf: *Fenyítő törvényszéki eljárás* (Pest, 1867, 129–130. p.; a továbbiakban: Kassay)

- ¹⁶ Kassay: i. m., 130–131. p.; A Kiskun Kerület tiszti ügyésze (KKtü.) iratai 8. doboz (d.): 133, 799/1866, 453/1867: a királyi ügyigazgató megkeresései pénzhamisítási, fogolytadási, fegyencikésései ügyekben és arra adott válaszok (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára [BKMÖL] IV.754.)
- ¹⁷ Pauler: i. m., 310. p.
- ¹⁸ Szeffert Ede: *A királyi ügyigazgatóság hatásköréről és eljárásáról* (Magyar Jogtudományi Hetilap, 1866. 29., 225–226. p.; a továbbiakban: Szeffert); Lihan Szilárd: *Észrevételek a kir. ügyigazgatóság hatásköre és eljárása című közleményre vonatkozólag* (uo., 1866. 30., 233. p.)
- ¹⁹ Sashegyi: i. m., 80. p.; Pap József: *Magyarország vármegyei tisztikara a reformkor végétől a kiegyezésig* (Szeged, 2003, 277–279. p.; a továbbiakban: Pap); A Ktü. 1861. évi iktatókönyve szerint 2 ügyvéd töltötte be a fő- és alügyészi posztot (PML IV. 270.)
- ²⁰ *Sürgöny*, 1861. 292. Nyitra vármegye határozatáról
- ²¹ *Sürgöny*, 1861. 256., 257. egyes vármegyék és szabad királyi városok önkormányzatainak lemondásáról; uo. 1861. 266., 272., 274., 275., 278., 283., 290., 293., 296. a vármegyék s városok tiszti ügyészeinek kinevezéséről; Pap: i. m., 102. p.
- ²² Hirdetmény Pest Pilis és Solt törvényesen egyesült megyék törvényhatósága részéről (Pest, 1861, 1–2. p.); *Emich Gusztáv Nagy Képes Naptára 1862. évre* (Pest); *Magyarország tiszti névtára 1863* (Pest)
- ²³ Ráth György: *A országbírói értekezlet a törvénykezés tárgyában*. 2. kötet (Pest, 1861, 56. p.)
- ²⁴ Részó Ensel Sándor: *Pest megye fenyítő eljárásáról* (*Sürgöny*, 1863. 258.)
- ²⁵ KKtü. 594/1866: a nagykun kapitány; 628/1866: a Szegedi Cs.Kir. Katonai Állomásparancsnokság; 803/1866: Kecskemét város tiszti ügyésze megkeresései tanúkihallgatásokra; 192/1866: bűnjel megküldésére (BKMÖL IV.754. 8. d.)
- ²⁶ Pauler: i. m., 307. p.; Az egyes vármegyék, kerületek büntetőeljárásaira lásd a 24. jegyzetet, a *Sürgöny* 1863. 258., 260–261., 264–267., 271., 277., 289., 297–298. számaiban. A Hajdúságra lásd: Nagy S., 1994: i. m.; a Jászkun Kerületre: Vidéki levelek – Félegyháza (*Sürgöny*, 1863. 271. sz.); Bánkiné: i. m. Egyes eljárási cselekményekre: KKtü. 133/1866: véleményes jelentés a kerületi kapitányhoz lólopási ügyben, 373/1866: bűnvádi kereset elrendelése a tiszti ügyészhez utasított elővizsgálati iratok alapján, 473/1866: verekedők ügyében a vizsgálati anyag alapján vélemény a törvényszék számára, 163/1867: gyűjtogatási ügyben a kerületi kapitány véleményezésre megküldi a vizsgálati iratokat; BKMÖL IV.754. 8. d.
- ²⁷ Függelék, 2. füzet, 33–34. p.
- ²⁸ Pauler: i. m., 307. p.; KKtü. 687, 688/1865: előterjesztések a Jászkun Kerület közgyűléséhez a kerületi fogház jövő évi tűzifa, a rabok ruházata, takarója biztosítására; 171/1867: jelentés a főkapitányhoz egy vizsgálati fogoly halála ügyében; BKMÖL IV.754. 8. d.
- ²⁹ Részó, 1864: i. m., 20–36. p.; Sashegyi: i. m., 103. p.; Bánkiné: i. m., 173. p.; Héjjas Pál: *A Bogár betyárbanda története* (Cegléd, é. n., 5–6. p.; e kiadvány 58–60., 72–73. oldalán több rögtönbírói bírósági hirdetmény és ítélet képét közli); KKtü. 445/1863: a királyi helytartó 5921. rendelete, amellyel a Jászkun Kerület főkapitányának előterjesztésére engedélyezi a rögtönítélő bíróság működését, és oda nevezi a hármas kerület tiszti ügyészeit, mint közvádlókat (BKMÖL IV.754. 2.d.)
- ³⁰ A Ktü. 1861. évi iktatókönyve szerint általában a főügyész járt el vádlóként, míg az alügyész védőként.
- ³¹ KKtü. 111/1863: 21.103. udvari rendelet, BKMÖL IV.754. 2. d.
- ³² Függelék, 136. p. (Pest, 1864)
- ³³ Függelék, 40. p. (Pest, 1865)
- ³⁴ Részó, 1864: i. m., 1–91. p. KKtü. 1199/1863, 28/1867, 31/1867: helytartótanácsi és kancelláriai rendeletek az orvosok illetékéről, a táblai hatáskörbe tartozó ügyekben az államkincstárnak térítendő bűnügyi költségeknek a királyi számvevőséghez továbbításáról, bűnügyi iratoknak a költségekre vonatkozó adatokkal való felszereléséről (BKMÖL IV.754. 2. d.)
- ³⁵ *Szabályrendelet a hajdúvárosok, mint helyhatóságok részére közigazgatási és törvénykezési tekintetben*. Összeállítva a törvények, törvényes gyakorlat és felsőbb rendeletek alapján (Debrecen 1863); KKtü. 58/1863: Jászkun Kerület törvényszékének 40/1863. végzése a bűnperek más szám alá ígátása iránt (BKMÖL IV.754. 2. d.); *Sürgöny*, 1863. 28. Hont vármegye törvényszéke által kidolgozott árvaügyi rendszabályok.
- ³⁶ Hont hivatkozott szabályzata; KKtü. 588/1866. jelentés a Jászkun Kerület Közgyűléséhez „az avató bizottmány elnökeként” felmerült költségekről (BKMÖL IV.754. 2. d.); 10/1863. meghívó a Jászkun Kerület kormányzójától a „közigazgatás és a bírói igazságszolgáltatás minél tökéletesebb és az egyes polgárok életérdekeinek megfelelő kezelésére nézve” összehívandó „köztanácskozmányon” való részvételre (BKMÖL IV.754. 8. d.)
- ³⁷ Sashegyi: i. m., 105–108. p.
- ³⁸ Uo., 112–114. p.
- ³⁹ Szeffert: i. m., 225. p.
- ⁴⁰ *Sürgöny*, 1865. 169.
- ⁴¹ Uo., 1861. 80.
- ⁴² Uo., 1861. 202.
- ⁴³ Sándor József: *Okmánytár Erdély legújabb jogtörténelméhez 1848–1865* (Kolozsvár, 1865, 220. p.)
- ⁴⁴ *Sürgöny*, 1863. 11.
- ⁴⁵ Sashegyi: i. m. 123–124. p.
- ⁴⁶ Magyarországi Rendeletkötet Tára [RT] 1867 (Pest, 1871, 3–25., 36–37. p.): királyi leiratok és kormányrendeletek az alkotmányos hatalomátadásról, átvételről, kinevezésekről, hatáskörökről; Szász András: *Adatok az Igazságügyminisztérium ügyintézésének történetéhez 1867–1918* (Levéltári Közlemények, 1955, 188–205. p.)
- ⁴⁷ RT 1867: A ministerium előterjesztvénye 1867. febr. 25-ről a köztörvényhatóságok visszaállítása tárgyában, 33. p.; Az összes magy. kir. ministeriumnak 1867. ápr. 10-én kelt intézvénye a megyék és sz. k. városok közönségeihez a törvényhatóságoknak a felelős kormányhozi viszonyát és az önkormányzattal járó felelősséget illetően, 63. p.; Az összes m. k. ministeriumnak 1867. évi jun. hó 27-én kelt rendelete az erdélyi köztörvényhatóságok alkotmányos hatáskörének visszaállítása iránt, 162., 166. p.
- ⁴⁸ A király 1869. május 1-jei hatállyal kinevezte az újjászervezett Curia legfőbb ítélőszéki bíráit, köztük Ráth Károly magyarországi és Szentgyörgyi Imre erdélyi királyi ügyigazgatókat. Ekkor kaptak ide kinevezést a hajdani soproni és debreceni főállamügyészek, Hengelmüller Mihály pozsonyi váltótörvényszéki elnök és Kovács István hétszemélynök is. A megürült ügyigazgatói posztok betöltésre kerültek: a Marosvásárhelyi Királyi Táblához Spech Adolf, a Nagyszombati Főtörvényszék titkára nyert királyi ügyészi kinevezést, míg Pestre ideiglenesen Gelléri Szabó János helyi ügyvéd, de csak királyi alügyigazgatói címmel, addig „mfg a törvényhozás a királyi ügyészek szervezetét megállapítandja”. (*Jogtudományi Szemle*, 1869. 2., 97. p.; 1869. 3. 136., 138. p.)
- ⁴⁹ *Budapesti Közlöny* [BpK], 1867. 32., 40., 42–46., 48., 55. számai: az egyes vármegyék, városok tiszti ügyészeinek megválasztásáról. A legnagyobb területű Pest-Pilis-Solt vármegyében 2 főügyészt és 6 alügyészt választottak.
- ⁵⁰ Az 1868. évi államköltségvetés XIII. Igazságügyi Minisztérium. VII. füzet. Költségvetés, 1868 (Buda, 1868; 23–24. p.). Az 1869. évi államköltségvetés. Igazságügyi Minisztérium (Buda, 1869).
- ⁵¹ RT, 1868. 216. 466. p. (Pest, 1871)
- ⁵² Uo., 518–531. p.
- ⁵³ Ráday illetékessége Csongrád, Csanád, Békés, Torontál, Arad, Bács-Bodrog, Pest-Pilis-Solt vármegyék, a Kiskun Kerület, valamint Kecskemét és Szeged városok területére terjedt ki (Csapó Csaba: *Ráday Gedeon és a szegedi királyi biztosság – A „betgyárvilág” felszámolása*. Pécs, 2007, 83., 165. p.; a továbbiakban: Csapó)
- ⁵⁴ Uo., 165. p.
- ⁵⁵ Uo., 156. p.
- ⁵⁶ A kir. biztos 544/1871.k.b., a delegált törvényszék ügyészeinek megkeresései Kecskemét város főügyészehez, Kecskemét Város

Közbátorsági Osztályának iratai – Tiszti ügyészi iratok 95, 146/1871. (BKMÖL IV.1621/b.)

⁵⁷ Csapó: i. m., 170. p.; *Rózsa Sándor és társai elítéltetése* (A Hon – Esti kiadás, 1872. 298. I. p.)

⁵⁸ Költségvetés 1868, 18. p.; Az igazságügyminiszter 1869. június 19-i utasítása a vizsgálat alatt álló államfogyók iránt: RT, 1869, 719–721. p. (Pest, 1870); S. Vincze Edit: *A hűtlenségi per 1871–1872* (Budapest, 1971, 1–206. p.): a szocialista munkásmozgalom elleni hűtlenségi per előkészítése során a kormány rendszeresen tájékozódott a megtörtént és a tervezett cselekményekről, kikérte a Királyi Ügyigazgatóság véleményét, illetve eljárási cselekményekre utasította.

⁵⁹ RT, 1867. 39. p.

⁶⁰ Uo., 89–115., 126. p.

⁶¹ BpK, 1867. 73., 773. p.; 80., 841. p.

⁶² *Minisztartanácsi ülések napirendi pontjai 1867–1944*. Szerk. Soós László (CD-ROM, Magyar Országos Levéltár–Arcanum Digitéka; a továbbiakban: MT-CD); *Tudósítás az 1869. szeptember 29-i pesti sajtóesküdszéki perről, amelyben a királyi alügyigazgató által képviselt váddal szemben az „Arany Trombita” szerkesztőjét felmentették* (JSz, 1869. 8., 378. p.)

⁶³ RT, 1867, 490–491. p.

⁶⁴ RT, 1868, 29. p. (Pest, 1871)

⁶⁵ RT, 1871, 178–214. p. (Pest, 1871)

⁶⁶ MT-CD: pl. 1867. június 17.: a *Magyar Újságban* megjelent cikkek miatt Heckenast Gusztáv kiadó perbefogása; 1867. szeptember 30.: sajtóperek Böszörményi László és Mederán József képviselők ellen; 1867. december 30.: az *Ungvári Közlöny* cikke miatt vizsgálat elrendelése; 1868. március 31.: sajtóper a *Federatiunea* román nemzetiségi lap ellen; 1870. február 5.: per elrendelése az *Ellenőr* cikke miatt.

⁶⁷ Kktü. 473/1867: 733/1867. IME állásfoglalás a közvádli szerepéről a magánvádli által indított eljárásban; 572/1867: 827/1867. IME utasítás a sajtóvizsgálat viteléről (BKMÖL IV.754. 8. d.)

⁶⁸ *Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai*. III. köt. (Pest, 1867, 17–18., 21–22. p.). A képviselők által elkövetett köztörvényi bűncselekmények esetében viszont az illetékes bíróság fordult a vizsgálat érdekében a Képviselőházhoz: pl. Pest város fenytő törvényszékének kérvényei az eljárás megindításához kettős házasság és csalás, illetve váltohamisítás és csalás miatti ügyekben (*Az 1869-ik évi április hó 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának iratai*. III. köt. Pest, 1870, 103., 104. p.).

⁶⁹ Lásd: Nánási László: *A magyar királyi ügyészség megszervezése és működésének kezdetei (1871–1872)* (*Ügyészségi Értesítő*, 1992. 2–3.)

Bevezető gondolatok

Jogi szempontból az egyenlőség elve, illetőleg a diszkrimináció tilalma lényegében ugyanazon érem két oldalát jelenti: az egyenlőséghez való jog az egyén alanyi joga, a diszkrimináció tilalmának tiszteletben tartása pedig mások ezirányú kötelezettsége.¹ A hátrányos megkülönböztetés tilalma ugyanakkor speciális jognak is tekinthető: egyfelől az egyént megillető önálló alkotmányos alapjog, másfelől viszont a diszkrimináció tilalma más alapjogok gyakorlásához kapcsolódó, annak módját szabályozó alapelv, vagy, ha tetszik, előfeltétel, amely az egyéb alapjogok érvényesülésének tartalmi eleme.² Ezen alapjogi jellegzetelméleti szempontból az emberi méltósághoz való jog egyenlőségi funkciójából lehet leginkább levezetni.³ Ez a fajta, konkrét jogi és alapvető jelentést magában hordozó kettősség az 1950-ben elfogadott és 1953-ban hatályba lépett Emberi Jogok Európai Egyezményében is tetten érhető; míg ugyanis az Egyezmény – a későbbiekben részletesen is bemutatásra kerülő – 14. cikke konkrétan tartalmazza a hátrányos megkülönböztetés tilalmát, addig az Egyezményben és kiegészítő jegyzőkönyveiben foglalt jogok diszkriminációmentes alkalmazási kötelezettsége mint alapelv közvetett módon az Egyezmény 1. cikkéből is következik. Az 1. cikkely értelmében ugyanis „A Magas Szerződő Felek biztosítják a jogaik alatt álló minden személy számára a [...] jogokat és szabadságokat”.

Ebből a konkrét jogi és alapvető kettősségből következő módon nem meglepő, hogy napjaink legtöbb, emberi jogokat nevesítő-védő nemzetközi jogi dokumentuma tartalmazza valamilyen formában a hátrányos megkülönböztetés tilalmát. Annak megállapí-

Szemesi Sándor

A hátrányos megkülönböztetés tilalmának megjelenése az Emberi Jogok Európai Egyezményében

tása azonban, hogy miért is éppen az adott formájában került rögzítésre egy jog az adott nemzetközi egyezményben, történelmi vizsgálódásokat igényel – már ahol egyáltalán ez kideríthető. Jelen tanulmány keretei között arra teszünk kísérletet, hogy megvizsgáljuk, hogy az Emberi Jogok Európai Egyezményének kodifikátorai mennyiben tekintették mintának az 1940-es évek végén már meglévő nemzetközi dokumentumokat, különösen az ENSZ Alapokmányát és az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát, és milyen kompromisszumos megoldásoknak köszönhető a végül elfogadott, jelenleg hatályos szövegváltozat. Kutatásunk forrását döntő mértékben az Emberi Jogok Európai Egyezményének nyolc kötetbe összegyűjtött, angol és francia nyelvű előkészítő iratai, az ún. *travaux préparatoires* adja, mely hitelesen és teljes körűen mutatja be, milyen érdek- és erőviszonyok mentén került a hátrányos megkülönböztetés tilalma az Emberi Jogok Európai Egyezményébe.

A háttér – a hátrányos megkülönböztetés tilalma az 1940-es évek nemzetközi jogi dokumentumaiban

Ha az Európa Tanács, illetőleg az Emberi Jogok Európai Egyezménye születésének körülményeit vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy az 1948 májusában, Hágában, az Európai Konferencián elfogadott, *Üzenet az európaiakhoz* címet viselő dokumentum már tartalmazta egyebek között egy emberi jogi charta és ahhoz kapcsolódóan egy emberi jogi bíróság létrehozatalának igényét.⁴ Az Európa Tanács 1949. május 5-én aláírt Statútumában azonban csupán annyi került rögzítésre, hogy „Az Európa Tanács valamennyi tagállama elismeri a jog uralmának az elvét és azt az elvet, hogy a joghatósága alá tartozó minden személy részesül az emberi jogokban és az alapvető szabadságokban. Minden tagállam kötelezi magát, hogy őszintén és tevékenyen együttműködik az I. fejezetben meghatározott cél megvalósításában.”⁵ A kor politikai viszonyai között az Európa Tanács alapító államai ennél többre nemigen voltak hajlandóak, legalábbis ezt sugallja az Európa Tanács Előkészítő Bizottságának tizennyolcadik ülésén, 1949. július 5-én kelt azon jegyzőkönyv, amely szerint számos delegáció vitatta egy emberi jogi bíróság létjogosultságát, éppen ezért a kérdést a Miniszteri Bizottság elé kell utalni.⁶ Megjegyezzük, hogy ekkorra már az Európa Mozgalom Nemzetközi Jogi Szekciója, Pierre-Henri Teitgen, Sir David Maxwell-Fyfe és Prof. Fernand Dehousse jelentése alapján elkészítette és 1949. július 12-én az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága elé utalta az Emberi Jogok Európai Egyezménye és az Emberi Jogok Európai Bírósága Statútumának tervezetét,⁷ amely tervezet egyebek között tartalmazta, hogy minden részes állam köteles a területén biztosítani egyebek között a diszkriminációmentességet vallási, faji alapon, nemzeti származás, politikai vagy más vélemény alapján.⁸ Jelen tanulmány keretei között nem tekintjük feladatunknak az Emberi Jogok Európai Egyezménye és az Emberi Jogok Európai Bírósága keletkezési körülményeinek vizsgálatát, kizárólag egyetlen cikkelyre, a hátrányos megkülönböztetés tilalmát kimondó tizennegyedik cikkelyre kívánunk fókuszálni.⁹

Mindenekelőtt szükségesnek tartjuk annak idézését, hogy mit is tartalmaz az egyenlőség elvével összefüggésben az ENSZ Alapokmánya, illetőleg az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, hiszen ezen szövegekre jelen tanulmány keretei között többször is utalunk majd. Az ENSZ Alapokmány preambuluma tartalmazza a férfiak és nők egyenjogúságát, 1. cikkelye pedig az ENSZ céljaként említi „az emberi jogok és az alapvető szabadságok mindenki részére, fajra, nemre, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül történő tiszteletben tartásának” előmozdítását, amelyet lényegében szó szerint ismételt meg a nemzetközi gazdasági és szociális együttműködésről szóló IX. fejezetben található 55. cikkely c. pontja.

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 1. cikkelye értelmében „Minden emberi lény szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van.” A 2. cikkely szerint pedig „Mindenki, bármely megkülönböztetésre, nevezetesen fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy bármely más véleményre, nemzeti vagy társadalmi eredetre, vagyonna, születésre vagy bármely más körülményre való tekintet nélkül hivatkozhat a jelen nyilatkozatban kinyilvánított összes jogokra és szabadságokra.”¹⁰ A teljesség kedvéért megjegyezzük, hogy az egyenlőség elvének gyakorlati megnyilatkozásai a Nyilatkozat több cikkelyében is tetten érhetők, így különösen a törvény előtti egyenlőség egyes aspektusairól szóló 7. és 10. cikkelyben, valamint az egyenlő munkáért egyenlő bért elvét rögzítő 23. cikkelyben.

A kodifikáció kezdeti lépései

Az Európa Tanács Közgyűlése (mai Parlamenti Közgyűlése) 1949. augusztus 19-én megtartott nyolcadik ülésén hangzott el az első hivatkozás az egyenlőség elvére a készülő Egyezménnyel kapcsolatosan. Az ülés fő napirendi pontja egyébiránt Pierre-Henri Teitgen, Sir David Maxwell-Fyfe és mások javaslata volt az Egyezmény tervezetéről, ekkor még csupán elvi szinten. A Dánia képviselőjében jelen levő Hermod Lannung hivatkozott arra, hogy mind az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, mind pedig a genfi jegyzőkönyvek tervezete¹¹ tartalmazza a nemi diszkrimináció tilalmát, amely egyaránt felmerülhet a házasság, a politika, az oktatás vagy éppen a kereskedelmi lehetőségek terén. Álláspontja szerint nem tekinthető teljesnek egy olyan demokrácia, ahol a férfiak és nők nem rendelkeznek azonos jogokkal. Még abban az esetben is, ha egyes államok napjainkban nem képesek ezen elvárás maradéktalanul teljesíteni, elengedhetetlen, hogy a lehető legrövidebb időn belül tegyenek lépéseket ezen jog biztosítása érdekében.¹² Ugyanezen az ülésen egy másik skandináv állam, Svédország képviselője, Edberg is kifejtette: egy igazi demokráciában nem csupán a véleménynyilvánítás joga illet meg minden állampolgárt, de az a jog is, hogy ezen véleményük megvalósítása érdekében más állampolgárokkal egyesülve szervezeteket hozzanak létre. Ebből következő módon, senkit sem érhet joghátrány vagy hátrányos megkülönböztetés pusztán a véleményének kifejtése miatt.¹³ Az északi államok képviselői a hátrányos megkülönböztetés tilalmát tehát pusztán járulékos formában, más jogokkal összefüggésben kívánták meghatározni, ami a skandináv államok történeti fejlődését ismerve természetesnek is tekinthető.

Ezen hozzászólásokhoz képest már jelentős előrelépés tapasztalható az Írország képviselőjében ugyanezen az ülésen szót kérő Everett gondolataiban. Everett hangsúlyozta, hogy a részes államoknak minden állampolgár számára, különösen az országukban élő kisebbségek számára négy alapvető jogot kellene

biztosítani: a szabadságtól való önkényes megfosztás tilalmát, a véleménynyilvánítás szabadságát, az egyesülés szabadságát, valamint a vallási meggyőződésen vagy politikai véleményen alapuló diszkrimináció tilalmát.¹⁴ Ez a megközelítés már egyértelműen utal a hátrányos megkülönböztetés tilalmának az Egyezményben is rögzítést nyert sajátos jellegére. Nevezetesen: formálisan önálló jogról van ugyan szó, azonban meghivatkozása mégis csupán járulékos formában, más jogokkal összefüggésben lehetséges, amennyiben az elvire kizárólag vallási, illetőleg politikai értelemben teszi lehetővé a hivatkozást.

Ezen jog járulékos jellegére utalt a francia képviselő, Jaquet. Álláspontja szerint a tervezetben mindenképpen szerepelnie kell az élethez való jognak, a rabszolgaság tilalmának, a gondolat és vélemény szabadságának, az egyesülési szabadságnak, beleértve a szakszervezetekhez való csatlakozás jogát is, végezetül a rendszeres időközönként megtartott szabad, egyenlő és titkos választások jogának. Ezen túlmenően, mindenkinek egyenlőnek kell lennie a törvény előtt, függetlenül faji származásától, bőrszínétől, nemétől, nyelvétől, vallásától vagy társadalmi helyzetétől. A teljes körű jogi egyenlőség lehet a jövő Európájának nagy előnye, azonban az emberek csak akkor érezhetik magukat igazán szabadnak, ha politikai jogaik gyakorlását a gazdasági jellegű jogok kiegészítik-támogatják. A tervezett Emberi Jogok Európai Egyezményének azonban szükségből meg kell elégednie azzal, hogy csupán az egyéni és politikai jogokra koncentráljon.¹⁵ Látható, hogy Jaquet hozzászólásában helyesen ismerte fel, hogy az egyenlőség elvének nem csak önállóan van szerepe, hanem (szociális oldalról nézve) a többi jog hatékony élvezetének megvalósítását is elő tudja mozdítani. A realitásokból kiindulva azonban mégiscsak kizárólag politikai, és nem gazdasági értelemben vett egyenlőségi jog megvalósítását tűzte ki célul a tervezett egyezmény elé, azonban az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában foglaltakhoz képest némiképpen szűkebb értelemben; példának okáért, hozzászólásában nem említette az ún. egyéb helyzet szerinti különbségtétel lehetőségét. Bár Jaquet beszédében *expressis verbis* nem található meg, mégis hozzászólásának nyelvtani értelmezéséből következik, hogy a hátrányos megkülönböztetés tilalmát kizárólag más, a tervezett Egyezménybe majdan belefoglalandó jogokkal összefüggésben látta szükségesnek meghivatkozni.

Az előkészítő iratokból kiemelve és időrendben egymás mögé helyezve ezen hozzászólásokat, kétséget kizáróan megállapítható, hogy az utolsóként hozzászóló Jaquet nézetei állnak a leginkább közelebb a végül is a tervezetbe bekerülő szövegszerű javaslatához, minden valószínűség szerint az ülés közben is zajló informális egyeztetéseknek, álláspont-ütköztetéseknek köszönhetően.

Az időközben felállított Jogi és Adminisztratív Kérdések Bizottsága (*Committee on Legal and Administrative Questions*) első ülésén, 1949. augusztus 22-én Sir David Maxwell-Fyfe-t választotta elnökké,

Azara-t alelnökké, *rapporteur*nek pedig a korábban (de még az Európa Tanácstól függetlenül) egy tervezetet már jegyző Pierre-Henri Teitgen választották meg. Teitgen első lépésként összegyűjtötte azon kérdéseket, amelyeket a Jogi Bizottságnak tüzetesen is meg kell vizsgálnia ahhoz, hogy egy megalapozott, a résztvevő államok érdekeinek megfelelő tervezetet tudjon letenni az asztalra. Ennek során kérdésként merült fel, hogy mely jogok is kerüljenek az Egyezményben nevesítésre, így szerepeljen-e egyebek között a vallási, faji, nemzeti, politikai vagy más véleményhez kötődő okból történő hátrányos megkülönböztetéssel szembeni védelem. Látható, hogy ez a megközelítés teljes mértékben megegyezik a Teitgen, Maxwell-Fyfe és Dehousse által az Európa Mozgalom keretében jegyzett javaslattal, ami nem túlságosan meglepő, ismerve a két dokumentum készítői közötti átfedést. Ezen javaslathoz hasonlóan, az Európa Tanács keretében kidolgozott tervezetben is szerepel még a jogi egyenlőség, valamint a rabszolgaság, szolgaság és más diszkriminatív természetű munka tilalma is.¹⁶

Miután a Jogi és Adminisztratív Kérdések Bizottsága negyedik ülésén egyhangúan elfogadta, hogy az Egyezményben nevesíteni kell a védendő jogok körét, az ötödik, 1949. augusztus 29-i ülésre Teitgen már javaslatot is tett a tervezett szövegre. Ezen javaslat értelmében az egyezményben foglalt alapvető jogokat és szabadságokat mindenféle különbségtétel nélkül kell alkalmazni. Ily módon nem lehetséges a megkülönböztetés faj, bőrszín, nem, nyelv, vallás, erőszak nélkül kifejezésre juttatott politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi helyzet, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyon vagy születés alapján.¹⁷ Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatával összehasonlítva ezt a szövegváltozatot, az alábbi eltérések fedezhetők fel:

- a Nyilatkozatban nevesítésre került a tulajdon (*property*) alapján történő, valamint az egyéb helyzet szerinti különbségtétel, amely a tervezetben nem szerepel;

- ugyanakkor a tervezetben szerepel, hogy a vélemények közötti különbségtétel tilalma kizárólag az erőszakmentesen kifejezett véleményekre vonatkozhat, valamint nevesítésre került a nemzeti kisebbséghez tartozás és a vagyoni helyzet (*fortune*) alapján történő különbségtétel.

Ezen különbségeket összehasonlítva látható, hogy a vagyoni helyzet, illetőleg tulajdon szerinti különbségtétel tartalmilag azonos, sőt a hivatalos magyar fordításokban mindkét kifejezést („*property*”, illetőleg „*fortune*”) ugyanúgy juttatták kifejezésre. Az eltérés okára az Egyezmény előkészítő munkálataiból nem derül fény. Megjegyezzük továbbá, hogy a Nyilatkozat egyéb helyzet szerinti különbségtétel jogellenességét hangsúlyozó fordulatából logikus módon következik, hogy a Nyilatkozat alapján nem lehetséges a különbségtétel egy nemzeti kisebbséghez való tartozás okán sem. A kisebbségek nevesítésének hiánya talán a gyarmati rendszer bomlófélben levő állapotával, illetőleg az

önrendelkezési jog tartalmi bizonytalanságaival magyarázható, legalábbis erre enged következtetni, hogy az időben később keletkező Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya már tartalmazza a kisebbségek jogait a 27. cikkelyben,¹⁸ ráadásul az 1. cikkely (konkrét definíció nélkül ugyan, de) tartalmazza a népek önrendelkezési jogának elismerését is. A dán képviselő, Lannung 1950. augusztus 14-én, a Közgyűlésben legalábbis úgy foglalt állást, hogy a Jogi és Adminisztratív Ügyek Bizottsága ezzel a fordulattal is fel kívánta hívni a figyelmet a kisebbségek kiemelkedően fontos jogi helyzetére, azt remélve, hogy a kisebbségek jogainak meghatározása érdekében a jövőben további lépések is várhatóak lesznek majd, ami egész Európa érdeke is egyben.¹⁹

Lépésről lépésre

– út a jelenlegi szövegváltozat felé

A tervezet elkészítését követő napon, 1949. augusztus 30-án több módosító javaslatot is tárgyalt a Bizottság. Az első, Callias által előterjesztett javaslat a „vélemény” szót kívánta kicserélni egy nem rekonstruálható kifejezésre,²⁰ illetőleg az erőszak nélkül kifejezésre juttatott véleményt kívánta kibővíteni „fizikai erőszak vagy arra való felbujtás” nélküli véleményre. A javaslatot a Bizottság 3 igen, 12 nem, 1 tartózkodással elutasította. A második, Rolin nevéhez kötődő módosító javaslat az „erőszak nélkül” kifejezés törlését indítványozta, amit a Bizottság 14 igen, 1 nem, a tartózkodással el is fogadott,²¹ így a Pierre-Henri Teitgen által a Közgyűlés 1949. szeptember 5-én megtartott, tizedik ülésére készített javaslat már ennek megfelelő szövegváltozatot tartalmazott.²² Még ugyanezen a napon két apróbb technikai jellegű módosításra is sor került a cikkely tervezett szövegében, annak tartalmának változatlanul hagyása mellett: az emberi jogok és alapvető szabadságok kifejezés („*fundamental rights and liberties*”) helyett „*fundamental rights and freedoms*”), illetőleg a kisebbséghez tartozás kifejezés („*membership of a national minority*”) helyett „*affiliation to a national minority*”).²³

Ezt a szövegváltozatot az Európa Tanács Közgyűlése tizennyolcadik ülésén, 1949. szeptember 8-án módosító javaslat nélkül el is fogadta,²⁴ és lényegében így került be az 1950. február 15-én kelt tervezetbe is.²⁵ Mindösszesen két apróbb technikai változtatásra került ekkor sor, amennyiben a „fent említett” jogok („*the fundamental rights and freedoms enumerated above*”) helyett az „ezen” jogok („*these fundamental rights and freedoms*”), illetőleg a garantált („*guaranteed*”) helyett az adott esetben az állam pozitív cselekvési kötelezettségét is magában foglaló²⁶ biztosított („*secured*”) kifejezés került alkalmazásra. Mindkét módosításnak szövegezési technikai okai voltak, azonban az előkészítő iratokból csupán az utóbbi fordulat magyarázata lelhető fel: az Egyezménynek

nem célja egyfajta nemzetközi garanciarendszer felállítására, éppen ezért a korábbi szövegváltozatokból a garantál kifejezést a tervezet valamennyi cikkelyéből törölték.²⁷

Az Egyezmény végső szövegváltozatának kidolgozására hivatott Szakértői Bizottság (*Committee of Experts*) hatodik ülésén, 1950. február 6-án jelent meg először az angol fordításban a diszkrimináció („*discrimination*”) kifejezés az addig használt különbségtétel („*distinction*”) helyett,²⁸ bár már a következő ülésen visszatértek (időlegesen) a korábban használt „*distinction*” fordulathoz.²⁹ Ezen változásra az előkészítő iratokból magyarázatot nem tudunk adni, különös tekintettel arra a tényre, hogy a francia szövegváltozat következetesen a „*distinction*” kifejezést alkalmazza. Az ezen tervezetet megelőző szóhasználatra magyarázat lehet az a tény, hogy az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata is elsődlegesen a „*distinction*” kifejezést használja, mely sok tekintetben mintaként szolgált a kodifikátorok számára. A „*discrimination*” szó felbukkanása pedig talán annak a következménye, hogy ezen tervezet elkészítésekor feltehetően a korábbiaknál nagyobb brit befolyás érvényesült, amit igazolhat az a tény is, hogy a francia szövegváltozatban megmaradt a „*distinction*” kifejezés. Hangsúlyozzuk ugyanakkor, hogy ez csupán feltételezés részünkről, a *travaux préparatoires* ugyanis nem ad útmutatást arra vonatkozóan, hogy ezt a tervezetet pontosan kik készítették. Közvetett módon azonban állításunkat látszik alátámasztani az a tény, hogy a későbbiekben is a „*discrimination*” szót tartalmazó szövegváltozatot Nagy-Britannia jegyezte. Pettiti egyébként a különbségtétel okát abban véli felfedezni, hogy az Egyezmény kidolgozóinak szemében a két kifejezés teljesen egyenértékű volt, ezért nem tulajdonítottak nagy jelentőséget a francia és angol változat közötti eltérésnek.³⁰

A későbbiekben azonban komoly értelmezési viták forrásává vált az a tény, hogy az Egyezmény egyaránt hiteles angol és francia változata nem teljesen ugyanúgy fogalmazott a hátrányos megkülönböztetés tilalmával kapcsolatosan, amely értelmezési vitának végül maga a Bíróság vetett véget azzal, hogy ítélezési gyakorlatában egyértelműen az angol változat mellett foglalt állást.³¹

1950. március 6-án, a Szakértői Bizottság ülésén Nagy-Britannia képviselője újabb, érdemi módosító javaslatot terjesztett elő.³² A javaslat értelmében a hátrányos megkülönböztetés tilalmát kimondó, a sorszámozásban immáron 14. számot kapó cikkely tartalma úgy módosult, hogy a tervezet kimondta volna: „*Mindenki egyenlő a jog előtt, és egyenlő jogvédelemre tarthat igényt. Ez a cikkely azonban nem tiltja az ésszerű jogi különbségtételt a kiskorúak, valamint az elmebetegnek vonatkozásában. Az Egyezményben foglalt valamennyi jogot mindenki számára oly módon kell biztosítani, hogy az ne valósítson meg megkülönböztetést, például faj, bőrszín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, tulajdon, születés vagy egyéb helyzet alapján.*” Ezen

javaslatához rögvest módosító indítvány került benyújtásra, visszacsempészve a szövegbe a kisebbséghez tartozás alapján történő különbségtétel lehetőségét.³³

Ezt követően a Szakértői Bizottság már két szövegváltozattal dolgozott: „A” változatként a fentiek szerint módosított brit javaslatot, „B” változatként pedig az eredeti, általunk részletesen bemutatott javaslatot köröztették. Érdeemes néhány pontban ezúttal is összegezni a két javaslat közötti eltéréseket:

- a brit javaslat a jogi egyenlőség kifejezett kimondását („*All are equal before the law*”) is tartalmazta, szemben a Szakértői Bizottság javaslatával;

- a brit javaslatban szerepelt az „egyéb helyzet” szerinti különbségtétel, amely egyértelmű közelítést jelent az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata szövegváltozatához;

- a brit javaslat (feltehetően ebben az esetben is az Egyetemes Nyilatkozat ihletésére) a vagyoni helyzet szerinti különbségtételt immáron a „*property*” kifejezéssel kívánta szövegszerűen is megragadni, szemben a Szakértői Bizottság tervezetében szereplő, tartalmilag azonos jelentésű „*fortune*” kifejezéssel;

- a két javaslat között eltérés volt a tekintetben, hogyan is fogalmazzák meg a nemzeti kisebbséghez tartozást mint a hátrányos megkülönböztetés egyik jogcímét, abban azonban mindkettő közös volt, hogy ezen jogcímnek szerepelnie kell az Egyezmény majdani szövegében, függetlenül az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata tartalmától. A brit javaslat szövegszerűen végül az „*association with*”, a Szakértői Bizottság tervezete pedig a „*belonging to*” fordulattal kívánta a kérdés szabályozását;

- a brit javaslat a hátrányos megkülönböztetés tilalmát az angol változatban a „*distinction*” kifejezéssel kívánta jelölni, miközben a Szakértői Bizottság tervezete a „*discrimination*” kifejezés alkalmazását javasolta. Abban azonban mindkét változat közös volt, hogy a francia nyelvű szövegtervezet a „*distinction*” kifejezést alkalmazza.³⁴

A két javaslat hosszú ideig párhuzamosan futott.³⁵ Míg nem az 1950. június 15-ére elkészülő tervezet a két javaslatot ötvözte. A Szakértői Bizottság tervezetét fogadta el annyiban, amennyiben a „*discrimination*” kifejezés került a végleges tervezetbe, és abban nem szerepelt a britek által javasolt jogi egyenlőségi formula. A brit javaslat pedig annyiban került elfogadásra, amennyiben a kisebbségekhez tartozást az „*association with*” fordulat, a tulajdon szerinti megkülönböztetés tilalmát a „*property*” fordulat átvételével szabályozta, illetőleg megjelent a tervezetben az egyéb helyzet szerinti különbségtétel lehetősége is.³⁶

Legutolsó érdemi módosításként az Emberi Jogi Albizottság (*Sub-Committee on Human Rights*) 1950. augusztus 4-ei ülésén még inkább egyértelművé tette, hogy a diszkrimináció tilalmára nem kíván önálló jogként tekinteni, csupán járulékosan, más, az Egyezményben foglalt jogokkal összefüggésben tartja lehetségesnek e jog sérelmét: „Az ebben az Egyezményben foglalt jogok és szabadságok élvezetét...” (*The enjoyment of the rights and freedoms defined in this convention...*),³⁷ amely módosítást a Miniszteri Bizottság is támogatta 1950. augusztus 7-i ülésén.³⁸

A fenti folyamat eredményeként alakult ki tehát az Egyezmény 14. cikkelye, melynek hivatalos magyar fordítása a következőképpen hangzik: „A jelen Egyezményben meghatározott jogok és szabadságok élvezetét minden megkülönböztetés, például nem, faj, szín, nyelv, vallás, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születés szerinti vagy egyéb helyzet alapján történő megkülönböztetés nélkül kell biztosítani.”³⁹

Záró gondolatok

Összességében elmondhatjuk, hogy a végső szövegváltozat jelentős mértékben hasonlít az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata szövegszerű változatára, a tartalmilag azonos jelentéssel bír, de formálisan eltérően megfogalmazott megkülönböztetési szempontok kiküszöbölése minden esetben meg is történt. A két dokumentumot összehasonlítva lényeges eltérésként talán csak a kisebbséghez tartozáson alapuló hátrányos megkülönböztetési ok nevesítése említhető, melynek indoka viszont a hozzászólások alapján egyértelműen rekonstruálható: olyan területről beszélhetünk, amely Európa számára kiemelten fontos, azonban az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában a gyarmati rendszer „végóráiban” nem tűnt időszerű lépésnek annak szerepeltetése. Nem véletlen, hogy a brit javaslatból (melyet tehát egy volt gyarmatbirodalom terjesztett elő) hiányzott ez az ok, és csak külön módosító javaslattal sikerült azt a szövegtervezetbe visszaemlíteni. A fentiek szerint létrejött, hátrányos megkülönböztetés tilalmát járulékos jogként kimondó cikkelyhez kapcsolódóan az Emberi Jogok Európai Bírósága rendkívül terjedelmes esetjogot alakított ki aztán az elmúlt évtizedekben, ezzel is erősítve napjaink egyik legnagyobb jelentőségű nemzetközi emberi jogi egyezményének jelentőségét.

Jegyzetek

¹ Weller Mónika: *Emberi jogok és európai integráció* (Athenaeum Kiadó, Budapest, 2000, 249. p.)

² Lehoczkyné Koroknai Csilla: *Amerikai sikertörténet – Európai változatok. A női egyenjogúság a nemzetközi joggyakorlatban.* In: *A hátrányos megkülönböztetés tilalmától a pozitív diszkriminációig. A jog lehetőségei és korlátai.* Szerk. Halmi Gábor (Indok, Budapest, 1998, 189. p.)

³ Lásd Sólyom László alkotmánybírónak a 23/1990. (X. 31.) AB határozathoz csatolt párhuzamos indokolását. (ABH 1990, 88, 108.)

- ⁴ *Collected Edition of the „Travaux préparatoires”*. Volume I. (Martinus Nijhoff, The Hague, 1975, XXIII.)
- ⁵ Statútum 3. cikk
- ⁶ *Collected Edition of the „Travaux préparatoires”*. Volume I. 3.
- ⁷ *Collected Edition of the „Travaux préparatoires”*. Volume I. XXIV.
- ⁸ A tervezet szövegét lásd: *Collected Edition of the „Travaux préparatoires”*. Volume I. 296–302. p.
- ⁹ A Bíróság kialakulásáról, illetőleg működésének első félszáz évéről lásd például: Greer, Steven: *The European Convention on Human Rights. Achievements, Problems and Prospects* (Cambridge University Press, 2006, 1–59. p.)
- ¹⁰ „Everyone is entitled to all the rights and freedoms set forth in this Declaration, without distinction of any kind, such as race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth or other status.”
- ¹¹ A genfi egyezmények közös 3. cikkelye értelmében az ellenségeskedésekben közvetlenül részt nem vevő személyeket „minden körülmények között, fajon, színen, valláson, hiten, nemen, születésen vagy vagyonon, valamint más hasonló ismérven alapuló bármely hátrányos megkülönböztetés nélkül emberséges bánásmódban kell részesíteni.” Magyarul lásd: 2000/17., 18., 19. és 20. nemzetközi szerződés a külügyminisztertől
- ¹² *Collected Edition of the „Travaux préparatoires”*. Volume I. 52. p.
- ¹³ *Collected Edition of the „Travaux préparatoires”*. Volume I. 76. p.
- ¹⁴ *Collected Edition of the „Travaux préparatoires”*. Volume I. 104. p.
- ¹⁵ *Collected Edition of the „Travaux préparatoires”*. Volume I. 134–136. p.
- ¹⁶ *Collected Edition of the „Travaux préparatoires”*. Volume I. 160. p.
- ¹⁷ *Collected Edition of the „Travaux préparatoires”*. Volume I. 168. p.
- ¹⁸ Olyan államokban, ahol nemzeti, vallási vagy nyelvi kisebbségek élnek, az ilyen kisebbségekhez tartozó személyektől nem lehet megtagadni azt a jogot, hogy csoportjuk más tagjaival együttesen saját kultúrájuk legyen, hogy saját vallásukat vallják és gyakorolják, vagy saját nyelvüket használják.
- ¹⁹ *Collected Edition of the „Travaux préparatoires”*. Volume V. (Martinus Nijhoff, The Hague, 1979. 240–242. p.)
- ²⁰ Az előkészítő iratok eredeti változatában a módosított szó helye üresen maradt. Lásd: *Collected Edition of the „Travaux préparatoires”*. Volume I. 178. p.
- ²¹ *Collected Edition of the „Travaux préparatoires”*. Volume I. 178. p.
- ²² *Collected Edition of the „Travaux préparatoires”*. Volume I. 208. p.
- ²³ *Collected Edition of the „Travaux préparatoires”*. Volume I. 230. p.
- ²⁴ *Collected Edition of the „Travaux préparatoires”*. Volume II. (Martinus Nijhoff, The Hague, 1975. 134. p.)
- ²⁵ Doc. A 833, lásd: *Collected Edition of the „Travaux préparatoires”*. Volume III. (Martinus Nijhoff, The Hague, 1976. 238. p.)
- ²⁶ Busuttill, Edwin: *The Case-law of the Commission as Regards Non-Discrimination (Article 14 of the Convention)*. In: *The Birth of European Human Rights Law*. Eds. de Salvia, Michele, Villiger, Mark E. (Nomos, Baden-Baden, 1998, 33. p.)
- ²⁷ *Collected Edition of the „Travaux préparatoires”*. Volume III. 260. p.
- ²⁸ *Collected Edition of the „Travaux préparatoires”*. Volume III. 224. p.
- ²⁹ *Collected Edition of the „Travaux préparatoires”*. Volume III. 238. p.
- ³⁰ Pettiti, Louis-Edmond–Decaux, Emmanuel–Imbert, Pierre-Henri: *La Convention européenne des Droits de l’homme: commentaire article par article* (Economica, Paris, 1995, 476. p.)
- ³¹ ECHR, Case „Relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium” (belga nyelvi ítélet), 1968. július 23-i ítélet (ügyszám: 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63, 2126/64) 1B. rész 10. pont
- ³² *Collected Edition of the „Travaux préparatoires”*. Volume III. 288. p.
- ³³ *Collected Edition of the „Travaux préparatoires”*. Volume III. 294. p.
- ³⁴ *Collected Edition of the „Travaux préparatoires”*. Volume III. 320–322. p.
- ³⁵ Lásd például: *Collected Edition of the „Travaux préparatoires”*. Volume IV. (Martinus Nijhoff, The Hague, 1977, 54. és 64. p.)
- ³⁶ *Collected Edition of the „Travaux préparatoires”*. Volume IV. 224–226. p.
- ³⁷ *Collected Edition of the „Travaux préparatoires”*. Volume V. 84. p.
- ³⁸ *Collected Edition of the „Travaux préparatoires”*. Volume V. 128. p.
- ³⁹ A hivatalos angol szöveg szerint: „The enjoyment of the rights and freedoms set forth in this Convention shall be secured without discrimination on any ground such as sex, race, colour, language, religion, political or other opinion, national or social origin, association with a national minority, property, birth or other status.” A hivatalos francia szöveg szerint: „La jouissance des droits et libertés reconnus dans la présente Convention doit être assurée, sans distinction aucune, fondée notamment sur le sexe, la race, la couleur, la langue, la religion, les opinions politiques ou toutes autres opinions, l’origine nationale ou sociale, l’appartenance à une minorité nationale, la fortune, la naissance ou toute autre situation.”

ARCKÉPCSARNOK

Szendrei Géza

Kéri József, Győr-Sopron megyei ügyész

Krisztusi életkorban közel jutott a halálhoz. Túl gyorsan élt, egyszer csak közöttünk volt. Fiatalon sokat ért el. Felívelő pályán lezuhant. Bíróság elé állították, Pilátusa azonban nem küldte a Golgotára.

Vegyük sorjában.

A szegénysorba született Kéri József 24 évesen jogászként már jogi kollégiumi igazgató, 25 évesen egyetemi tanársegéd, 26 évesen a Jogtudományi Intézet munkatársa. 29 évesen a szovjet birodalom magyarországi helytartótanácsának mondható Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Központi Ellenőrző Bizottsága fontos munkatársa, Kis Károly titkár személyi titkára. Kéri itt már belelátott a magyar vazallusi nagypolitikába.

Sztálin halála után az MDP megrendült. Az MDP Központi vezetőségének főtitkára, Rákosi Mátyás átmenetileg háttérbe szorult. A Minisztertanács élén új vezető – Nagy Imre – került az ország élére.

Kéri 1953 júliusától 1955 áprilisáig Nagy Imre környezetéhez tartozott. Mindennapi munkatárs, a Minisztertanács párttitkára volt. Nem kormánytag, de pártfunkciójánál fogva mindenütt jelen lehetett, ahol döntést hoztak. Most már közigazgatási rálátása is volt az országra.

A szovjet birodalom az emberarcú, -léptékű, jobbítani merő Nagy Imrét menesztette. Kizárták az MDP-ből, a Magyar Tudományos Akadémiáról, egyetemi tanszékvezetőként élhetett tovább.

Kéri kisebbit bukott. Feltehetően még Nagy Imre gondoskodott menekülési útjáról. Ehhez azonban egy kis kitérőt kell tennünk.

Az ügyészség 1949-től az Alkotmány paragrafusában létezett, gyakorlatilag az Igazságügyi Minisztérium dirigált felette; az Igazságügyi Minisztérium egyik osztálya volt. 1953-ban Nagy Imre adott önálló hatáskört, szervezeti jelenlétet az ügyészségnek. Kéri József 1955 májusától 1957 februárjáig Győr-Sopron megye ügyésze volt; megyei ügyész, mai kifejezéssel megyei főügyész. Politikailag az ország egyik legfontosabb megyéje – egy nyugati határszéli megye – igazságszolgáltatásának élére került. Nem szóbotlás; nem csak az ügyészség élén állt.

A szovjet rendszerben a pártirányítás volt a mindentható. De ez álságosan polgári mezben jelent meg, mint például parlament, minisztertanács, bíróság, ügyészség, rendőrség, tanácstestület, tanácselnök, végrehajtó bizottság. Az ügyészség a parlament alá rendelt szervezet, minisztériumokat, minisztérium alá rendelt szervezetet, bíróságot, rendőrséget, tanácsszerveket ellenőrzött. Kéri József 31 éves korában egy megye igazságszolgáltatásának fő ellenőre lett. Ez az ellenőrzés a tételes iratvizsgálatig nyúlhatott, átfoghatott 10, 20, akár 100 iratot. Hivatalvizsgálat volt, ami többet jelentett, mint a ma ismert rendes és rendkívüli jogorvoslati eljárások, tehát, több mint fellebbezés, felülvizsgálati kérelem, perújítási kérelem, közigazgatási óvás. Mondandónkat szűkítve: az 1950-es évekbeli Igazságügyi Minisztérium a bíróságok ellenőrzését megosztotta az ügyészséggel. Ezért lett Kéri egy megye igazságszolgáltatásának vezetője, ami elősegítette 1956-os forradalmi fellépését.

Győr-Sopron megyébe történt kinevezése után Kéri hamar elfogadatta magát új környezetével. Ezt elősegítette szellemi felkészültsége, politikai háttere, személyi kapcsolata, megragadó fellépése, erős ügyészi hatásköre. Olyan időszakban érkezett a megye élére, amely a reménykedő várakozással jellemezhető. A nyugati országhatár aknazárának megszüntetése az ország „jobbulásának” jele volt, döbbenetesen jó, országos élmény. A budapesti Petőfi Kör 1956 márciusában megtartotta első nyilvános rendezvényét. Kéri Győrben is Petőfi Kört akart. Hivatali kötelessége volt a megye bűnüldöző, rendfenntartó és közigazgatási szerveinek ellenőrzése. Győrből kiszállt a városokba, járásokba. Lendületes főügyész volt, szervezkedett, de a történelem változása gyorsabb volt. Mire létrehozta volna a Petőfi Kör megyei szervezetét, kitört a forradalom. Kéri ez a sodrás, érzelmi gátszakadás megerősítette. Győr-Sopron megyei, majd ügyészi körben országos hatású, de csak pár hónapig tartó jelentős szerepe kiolvasható az ügyészségi és bírósági iratokból. A korabeli iratok szerint Győr megye az egyik leg-erősebb bázisa volt a forradalomnak. Győr erős for-

radalmi elkötelezettségét mutatja, hogy a megyei pártbizottság tagjai már október 25-én átlépték a közeli országhatárt, s Csehszlovákiába menekültek. A megyei tanács is szétesett. Megszűnt a helyi kommunista politikai és közigazgatási hatalom, de vákuum nem maradt. Október 26-án megalakult a Győri Forradalmi Nemzeti Bizottság, amelynek egyik tagja Kéri József lett. Már az alakuló ülés részvevői igazságtételt követeltek tőle: azoknak a rendőröknek a felelősségre vonását, akik a győri börtön előtt tüntető tömegbe lőttek. Két polgár meghalt a rabok kiszabadításáért, a forradalomért. Október 26-án, a megyei ügyészségen forradalmi bizottságot választottak. Kéri ennek is tagjává választották. Győrben hangosbeszélőn közölték, hogy dr. Kéri József, az ügyészség vezetője is csatlakozott a nép ügyéhez. Október 27-én a pártbizottság helyben maradt tagjai szerették volna kézbe venni a győri forradalmi események irányítását – ők is számítottak Kérire. Rosszul számítottak, s a megyei megújulási hangulat, Kéri fellépése nem várt eredményt hozott. A kommunista csonka pártbizottság által is aláírt nyilatkozat forradalmi hangvételű volt; Követelték az Államvédelmi Hatóság felszámolását, a szovjet csapatok kivonását, elismerték a Győri Forradalmi Nemzeti Bizottság hatalmát. A forradalmat a nép jogos harcának tekintették. A megyei ügyész jól láthatóan jelen volt a forradalmi eseményekben: tagja a Forradalmi Nemzeti Bizottságnak, a megyei ügyészség Forradalmi Bizottságának és a csonka megyei pártbizottságnak. A *Győr-Sopron megyei Hírlap* október 30-i száma Kéri Józsefet javasolta Magyarország igazságügyi miniszterének.

1956. november 4. után, a szovjet tankokkal érkező Kádár János kormányának színrelépésekor Kéri nem lépett hátra. Választhatott volna: vagy visszahúzódik, vagy behódol az új névvel jegyzett szovjet-szolga hatalomnak. Kéri a felszínen maradt és kitarzott. A november 5-én újjáalakult győri pártbizottság úgy választotta tagjai közé, hogy nem lépett be a Magyar Szocialista Munkáspártba. A párt hívta, de nemet mondott. Az okot csak találgatni lehet; talán főügyészi állása és helyi tekintélye miatt kapott meghívást a győri pártbizottság ülésére. Kéri tovább aktivizálta magát: novemberben a győri vagongyár munkástanácsát erősítette jelenlétével. A tanács november 10-i ülésén kijelentette, hogy letartóztatási határozat kiadása előtt egyeztet a munkástanáccsal. Nem a pártbizottsággal, nem a legfőbb ügyészséggel, hanem a Kádár-kormánnyal szemben álló helyi munkásszervezettel. Egy már levert forradalomban ez forradalmi elhatározás. Kéri a Győr Megyei Tanács november 11–12-ei ülésén kifogásolta, hogy az új kormány és a Kossuth Rádió ellenforradalomról beszél. Kijelentette, hogy Győr megye területén tudomása szerint nincs olyan ember, aki ellen politikai magatartása miatt eljárást kellene indítani. Ezzel védelmébe vette a megyei Forradalmi Nemzeti Bizottságot, a városi, községi forradalmi nemzeti bizottságokat, a munkástanácsokat, a harcokban résztvevőket. Az iratok szerint büntetőperében terhére

rótták, hogy 1956. november–decemberben nem írta alá a rendőrség által ellenforradalmárként letartóztatottak határozatát. Ellenforradalmárnak nevezett személyeket ügyészi utasítással szabadított ki. A szovjet hadsereg közreműködésével felállított új kormány nem tűrt önálló gondolkodást, forradalmi magatartást. A kommunista párt újjászervezte sorait. Megyénként létrejöttek az MSZMP Intéző Bizottságai. A győri vagongyárban a pártszervezet létrehozása érdekében december 14-én tartottak gyűlést, amelyen Kéri is megjelent, s pártellenes felszólalást tett. Kijelentette, hogy a bukott rendszer vezetői a magyarság árulói. A tömeg elsöpörte a bűnös vezetést. Magyarországon nincs ellenforradalom. Az egész magyarság került szembe a saját, egyéni hatalmát képviselő vezetőkkel. Kéri bukása már közel volt. Lehetetlen, hogy ne tudta volna. Mégis így beszélt.

1956 novemberére a szocialista ügyészség politikailag szétesett. A Kádár-kormány november 16-án dr. Szénási Gézá-t nevezte ki legfőbb ügyésznek. Szénási november 21-én a népköztársaság minden ügyészét arra utasította, hogy nyújtson segítséget a karhatalmi alakulatoknak a rend, a fegyelem, a közbiztonság helyreállításához. A hatalom nyelvén ez azt jelentette, hogy fel kell számolni az ellenforradalmat. Mint látható, Kéri ennek az elvárásnak nem felelt meg. Szénási erélyes kézzel fogott hozzá, hogy a forradalomban önállósult ügyészség újra alkalmassá váljon arra, hogy a hatalmat szolgálja, ne a szabadságot. Az MSZMP Katonai Tanácsa 1956. december 4-i üléséről készített jegyzőkönyv szerint Ugrai Ferenc ezredes az ügyészség munkáját opportunistának, Pesti Endre pedig felszólalásában az ügyészség és a rendőrség munkáját nem megfelelőnek minősítette. Az új rendnek az ügyészséggel alapvető nehézségei voltak. A forradalom 12 napja önállósította az ügyészi gondolkodást. Az új legfőbb ügyész az első vezető ügyészi országos értekezletet 1956. december 19-ére hívta össze. Az értekezlet a következőket szolgálta:

- Szénási Géza bemutatkozása;
- az eszmei zavar bemutatása, amelyből a kivezető utat Nezvál Ferenc igazságügyi kormány megbízott mutatta meg az értekezleten;
- azoknak a változásoknak a felvázolása, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a bírókat és az ügyészeket sértő problémákat megszüntessék.

Szénási Géza bevezetőjében még nem mondta ki, hogy ellenforradalom volt. E szóhasználatra csak az értekezlet végén került sor.

A megyei ügyészek felszólalásaikban sorra érzékeltették, hogy nem akarják folytatni a Rákosi-rendszer törvénykezését. Az alábbiakban idézek felszólalásaikból:

A rendőrség bizonyíték nélkül vesz őrizetbe embereket. Az ügyész ilyen ügyekben nem hajlandó aláírni az előzetes letartóztatást. (A Veszprém megyei ügyész)

A Markó utcai börtönbe számolatlanul, egyszerű szolgálati jeggyel hozzák be a foglyokat, és nem lehet

megállapítani, hogy miért. Az ügyész persze nem írja alá a beutaló rendelvényt. Házkutatást tartanak házkutatási parancs nélkül. Elfogatásokat eszközölnek elfogatási parancs nélkül. (A Budapesti ügyészség vezetője)

Ellenforradalmároknak tekinthetők-e azok, akik az október 23-ai eseményekben részt vettek? (A Szabolcs megyei ügyész)

A karhatalmi erők parancsnoka áthivatott magához, és egy szovjet parancsnok jelenlétében felelősségre vont, hogy az ügyészség nem intézkedik, az ügyészség nem kíván részt venni az ellenforradalom visszaszorításában. A tiszti század parancsnokát, egy századost, akit csalás miatt másfél évi börtönre ítélték, le is szerelték. Ezt követően izgatás miatt 18 hónapi börtönre ítélték. Most a karhatalmi erők századparancsnoka. Az ügyészekben általában kettős lelkiismeret működik. Az egyik az, amit emberi lelkiismeretnek nevezünk, a másik pedig a szocialista jogtudat. Most vannak olyan esetek, amelyek mind a kettővel szemben állnak és összeegyeztethetetlenek. (A Nógrád megyei ügyész)

Nálunk is ugyanilyen jelenségek vannak. A karhatalmi erők nálunk is őrizetbe vettek embereket, és mi 90%-ukat szabadlábra helyeztük. (A Szolnok megyei ügyész)

A sok befejezetlen ügyet be kellene fejezni. Vannak olyan terheltek, akik beléptek a karhatalmi századba. Most érkezett el a megyébe a forradalom hulláma. (A Békés megyei ügyész)

Elég rossz hangulatot váltott ki a megyei ügyészhezlyettes letartóztatása. A felvilágosítást megtagadták, s nem tudjuk, miért került be a fogdába. A rendőrség és a nemzetőrség csak ügyészi hozzájárulással tartóztatott le embereket. Az államvédelmi hatóság vezetői közül többen kérték, hogy vegyék be őket a börtönbe (mert otthon félték). Ilyen esetekben a (most) letartóztatott ügyész írta alá a végzést. Az ügyészek szeretnék tudni, hogy hol van a legfőbb ügyészség hatásköre. (A Heves megyei ügyész).

A szovjet csapatok már bevonulásuk első napján keresték az ügyészt. 36 embert elvittek. A városban meglehetősen ügyészellenes hangulat van. A szovjet katonák ügyészi meghallgatásra átadtak 25 személyt. Az ügyészek között voltak olyanok, aki azt mondták erre, hogy tartóztassa le őket a szovjet parancsnok, amit az nem tett meg. (A pécsi megyei ügyész)

A karhatalmi erők parancsnoka megkérdezte tőlem, hogy miért nem lépünk fel erélyesebben az ellenforradalmi erők ellen. Azt válaszoltam, hogy a megyében rend volt, nem volt zavargás, tüntetés, feleslegesnek tartom, hogy kierőszakolt ügyet csináljunk. (A Somogy megyei ügyész).

A december 19-i értekezlet jegyzőkönyve Kéri József hozzászólását tartalmazza a legrészletesebben: „A szünetben beszélgettem az elvtársakkal és olyan hangok is voltak, hogy nem érdemes elmondani őszintén a véleményünket, mert nem lehet tudni, hogy hasznot hajt-e a köznek vagy magunknak. Többen

hangoztatták, hogy megválnak az ügyészi szervezettől. Úgy gondolom, hogy ezzel foglalkozni kell és meg kell nézni, hogy mi az oka annak, ami erre indítja az embereket. Azt tudják az elvtársak, hogy az elmúlt évben elmondtam plénum előtt a véleményemet, és az események azt igazolták, hogy az helyes volt. Csak utalok az utolsó értekezletre, amikor mondtam, hogy tragikus események felé megyünk, akkor az volt a válasz, hogy ez rémlátás. Néhányan tudják azt is, hogy október 23-án írtam egy levelet a Politikai Bizottságnak, amelyben megírtam, hogy mi felé megyünk. Engem egy izgat: hogyha most elmondom a véleményemet, de nem csak én, hanem mindnyájan, az okos szó meghallgatásra talál-e. Megjegyzem, hogy bevásároltattak a megyei intézőbizottságba, holott még nem döntöttem el magamban, hogy belépek-e a pártba vagy sem. A kormánynak minden becsületes ember gondolkodására és teljes erejére szüksége van. Nehéz dolog lesz itt a szocializmus építése, pedig úgy gondolom, hogy mi ezt akarjuk. Úgy gondolom, hogy azon kell gondolkodni, hogy mi lesz az ügyészség szerepe ebben.

Szénási elvtárs bizalmat kér. Ez szép, nagyon szép, szép volt az is, amit Nezvál elvtárs mondott. De azok a tények, amik itt elhangzottak, lerontják a szavak erejét. Nem tudom elhinni, hogy akad ember az országban, és különösen, aki éveket ült a Rákosi börtönében, aki a régít vissza akarná hozni. Azonban akkor is voltak szép szavak, de a gyakorlat más volt. Én csak azokért az elvekért tudok lelkesedni és harcolni, amelyek a gyakorlatban is érvényesülnek. Felvetődik, hogy az a módszer, ami a törvényesség vonalán kezd elharapózni, segíti-e a kibontakozást. Aki ismeri a közvéleményt, a munkások véleményét, azok tudják, hogy mennyire áhítoznak az emberek a törvényesség után. Én is azt mondom, hogy akik megérdemlik, azokkal szemben keményen kell eljárni. A nép igazságérzete ezt követeli, de szeretnénk a törvényességet megvalósítani. Az újságban ennek hangot adott a Legfőbb Ügyészség is, azonban azok a példák, amelyek itt elhangzottak, pont az ellenkezőjét mutatják. Tisztán kell látni, hogy a rendőrök és az ügyészek között is nagy a lehangoltság. Azt is vizsgálni kell, hogy kiknek a részéről történnek ezek az intézkedések. Az újjászervezett politikai csoportok részéről. És e vonatkozásban jó lenne valami megnyugtatót hallani. Nálunk is olyan magatartást kezd tanúsítani a politikai csoport, ami félelmet kelt.

Helyes lenne elgondolkozni azon, hogy jó lesz-e ez így. Én a magam részéről nem vagyok hajlandó az 1951-es módszerekhez segédkezet nyújtani. Ilyen rendszert nem vagyok hajlandó támogatni, és nem hiszem, hogy van becsületes ügyész, aki ezt támogatja. Nem vagyok hajlandó támogatni azt, hogy bementés, vagy hálózati anyag alapján vigyenek el embereket.

A karhatalom szerepe: elmondják a rendőr elvtársak, hogy a Győr megyei karhatalom szervezésével Ferenc Sándort bízták meg. Ezt a Ferenc Sándort a rendőrségről 1951-ben bocsátották el, erkölcstelen és fegyelmezetlen magatartása miatt. Ez az ember szervezi

Győr megyében a karhatalmat. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy másutt szervezhetné a karhatalmat, de Győr megyében biztosan nem. A rendőr elvtársak körében ez lehangoltságot és visszatetszést szül. Feltétlenül kell erős karhatalom, azonban meg kell gondolni, hogy milyen legyen ennek összetétele.

Budapesten hallottam olyan kijelentést, hogy erős karhatalommal biztosítani lehet a szocializmus építését. Azonban egyről nem szabad megfeledkezni, hogy ez politikai munka és ehhez bizalom is kell. Vigyázni kell azonban arra, hogy a karhatalomba ne kerüljenek be olyan emberek, akik közutálatnak örvendenek. Nem azt mondom, hogy pártfunkcionáriusok ne kerüljenek be, de csak olyanok, akik kevés hibát követtek el, – hisz azt tudjuk, hogy mindnyájan követtünk el kisebb-nagyobb hibákat – de a kompromittáltak nem valók a karhatalomba. Becsületes, jó szándékú embereket, parasztleányeket, akik okosak és jó fegyverforgatók, kell a karhatalomba bevenni, ezek meg is fogják állni a helyüket.

Az őrizetbe vételekről annyit: úgy látszik, mintha nem volnánk. Vagy van ügyészség, vagy nincs. Ha van, akkor töltsse be a feladatát. Nem hiszem, hogy Kádár elvtárs olyan nézetet támogatna, hogy a volt AVH-sok töltsék be a vezető szerepet még az ügyészség felett is.

Minden ember jól akar dolgozni, s minden becsületes ember munkájára szükség van, azonban el kell dönteni, hogy ezekre számít-e a vezetés, vagy olyan helyzet alakult ki, hogy csak egy szűk körre támaszkodik. Ez nagyon-nagyon káros lenne.”

Szénási Géza válaszában a szocialista törvényesség célkitűzését mindenek fölé emelte, a törvények mellőzéséért az ellenforradalmat okolta: „Azt a vegytiszta törvényességet, amit Önök emlegetnek, még nem valósítottuk meg. Ez az ügyészi szervezet hibája. De hibája az ellenforradalomnak is, amely olyan eszközökkel harcolt, mellyel szemben a teljes törvényesség alkalmazása öngyilkosság kísérlete lenne. Ez azonban nem jelenti a törvényességtől való eltérést, mert hiszen nem ismerünk kétféle törvényességet. Tudjuk, hogy a karhatalmi szervekkel vannak még bajok és a karhatalmi erők parancsnokának is ugyanez a véleménye, mint Önöknek. A rendőrség magasabb vezetői tudják, hogy vannak túlkapások. A karhatalom nem iskolázott rendőrökből és katonákból áll. Ezek egy része soha ilyen feladatot nem látott el. A Jövő feladata, hogy ezeket a személyeket megfelelő erővel cseréljék ki. Olyanok legyenek, akikben bízik a nép és bízik az államhatalom is.”

Szénási ekkor még elismerte, hogy a kádári karhatalom egy része nem megfelelő személyekből áll. Az 1956. december 19-i jegyzőkönyv kormány szintig jutott fel. Nem válthatott ki nagy elismerést. A szovjet és a magyar vezetők nem azt akarták hallani, hogy a magyar rendőrség, a magyar karhatalom az emberi jogokat hogyan tapossa, a szovjet hadsereg megszállóként bánik a néppel, a magyar hivatalos személyekkel, a kádári rendcsinálás szervezeteiben helyet kapnak kétes elemek, bűnözők. Az ügyészek lelkiis-

merete pedig hogyan kerülhet szóba? Az új kormány ellenforradalomról beszélt. A főügyész a megyei ügyészek értekezletén az ellenforradalom rémtetteiről, az ellenforradalmárok üldözéséről akart hallani. És mit hallott? Egy olyan vezető ügyészi gárda szólalt meg, amely jelen állapotában a megtorláshoz alkalmatlan.

A hatalom megoldása: megrostálni és megfélemlíteni az ügyészeket. Kéri József közismert és kiemelkedő vezető ügyész volt ahhoz, hogy ha rajta nagyot ütnek, azt a többi is megérzi. A december 19-i értekezlet ismeretében a megfélemlítést készítették elő.

1957. január 8-án és 9-én a Legfőbb Ügyészség és a Belügyminisztérium kiküldöttjei a Győr-Sopron megyei rendőrkapitányságon és a megyei ügyészségen ellenőrzést végeztek. Az ellenőrzés tárgya: a megyei rendőrkapitányság és a megyei ügyészség együttműködése. A kiküldött rendőr őrnagy és a csoportvezető ügyész feljegyzésében leírta, hogy a két megyei vezető között az együttműködés nem kielégítő. Kölcsönös bizalmatlanság jellemzi mindkét testület működését. A küldő szervek elvárásának ez a megállapítás megfelelt. Csak-hogy a vizsgálók a bizalmatlanság okainak megállapításakor igen körültekintően jártak el.

„A megyei rendőrkapitányság vezetője, r.őrnagy 1956. november 5-én a rendőrkapitányságra kérte Gyepes megyei bírósági elnököt és Maár megyei bírósági bírót, és közölte velük, hogy Gyepes elvtárs továbbra is a megyei bíróság elnöke marad, míg Maár bírót a megyei ügyészség vezetését veszi át. Nevezett elvtársak tiltakoztak ezen megbízatás ellen, és erre az ügyészség vezetését továbbra is Kéri József kinevezett megyei ügyész látta el. A megyei rendőrkapitány ezen intézkedése Kéri József megyei ügyész tudomására jutott, azonban ebben az ügyben semmiféle lépéseket nem tett, de mindenesetre bizalmatlanság születt a r. őrnaggyal szemben. A megyei rendőrkapitányság vezetője kérdésünkre előadta, hogy a szovjet parancsnokságtól kapta azt az utasítást, hogy a megyei ügyészség vezetőjét váltsa le és helyette Maár bírót jelölje ki. Előadta továbbá, hogy a magához kéretett elvtársaknak a szovjet parancsnokság utasításait úgy továbbította, hogy ez a pártbizottságnak a határozata. A megyei rendőrkapitányság vezetője az ügyészséggel szemben tanúsított bizalmatlanságból fakadóan olyan intézkedéseket tett, amelyek összeegyeztethetetlenek a fennálló törvényességgel. Ezen intézkedések abból fakadnak, hogy az ügyészség passzív magatartást tanúsít a politikai ügyekkel szemben és ezeknek sikeréhez a rendőrségnek semmiféle segítséget nem ad. Szerinte az ügyészség magatartására jellemző az is, hogy a legutóbbi 48 órá sztrájk idején az ügyészség nem dolgozott és minden esetben az a törekvésük, hogy az őrizetben lévő személyeket szabadlábra helyezték. Az ügyészek nem értik meg, hogy a rend helyreállítása során esetleg törvénysértések is adódhatnak. Továbbá nem veszik figyelembe az általános politikai helyzetet.”

Amint látható, a közös ellenőrzés feltárta azt a törvénysértést, hogy a megyei rendőrkapitány legfőbb

ügyészi hatáskört vont magához. Ügyészt csak a legfőbb ügyész nevezhet ki, válthat le. Megsértette a büntetőeljárás törvényt is, amikor parancsban kizárta az ügyész fogdaellenőrzési, fogoly-kihallgatási, szabadítási jogát. De arról is szól a közös rendőri, ügyészi feljegyzés, amit nem lett volna szabad leírni. A Szovjetunió egyik parancsnoka utasítja a független Magyar Népköztársaság rendőr őrnagyát. Szuverenitás, törvényesség, hatáskör? Ugyan! Egy van, a Szovjetunió érdeke.

A jelentés megállapította, hogy „a rendőrség és az ügyészség között fennálló bizalmatlanság akadályozza az eredményes bűnüldözési munkát, s tekintettel arra, hogy ez nemcsak győri jelenség, ezért javasoljuk a rendőrség és az ügyészség között fennálló ellentétek tisztázása végett országos értekezlet összehívását.”

Az ismertetett januári vizsgálat nem bizonyult eléggé Kéri-ellenesnek. Megosztotta a felelősséget a megyei rendőrkapitány és a megyei ügyész között. Sőt, a hatalom szemében elítélendő Kéri József ügyészi magatartását országosan tapasztalható jelenséggé tágította. Ezért újabb vizsgálókat küldtek Győrbe.

Az 1957. február 2-án kelt feljegyzés szerint két ügyész és egy rendőr százados ezúttal már csak a Győr-Sopron megyei ügyészség, főként Kéri József munkáját vizsgálta. A bizottság által meghallgatott, három legmagasabb rangú, párhú vezető Kéri ellen tanúskodott. A megyei MSZMP intéző bizottságának elnöke, a megyei rendőrkapitányság vezetője, valamint a győri határőrség parancsnoka csupa terhelő adatokat közölt.

Összegzett álláspontjuk:

Kéri József megyei ügyész az ellenforradalmi cselekmények hatásos üldözését lassítja, akadályozza.

Nem nyújt segítséget a felügyelete alá tartozó ügyészségeknek.

Szervezte, illetve eltűrte, hogy a vezetése alatt álló megyei ügyészségen 1956. december 11. és 12. napján a dolgozók nem vették fel a munkát.

Nem ismeri el a Kádár-kormányt.

A bizottság egyedi ügyeket is ismertetett.

„Székely Sándor útmester, csornai lakost a rendőrség 1956. december 8-án őrizetbe vette hivatali hatalommal való visszaélés büntetése címén. Kéri József elvtárs a letartóztatáshoz nem járult hozzá. Az ügyben a Legfőbb Ügyészség lépett közbe és utasította a megyei ügyészt, hogy a nyomozást tovább folytassa és helybenhagyta az előzetes letartóztatást. Ez az eljárás a megyében nagy felháborodást váltott ki.

Csatolom az 1956. Ig. III. 5. számú iratainkat, amelyből megállapítható, hogy Kéri József álláspontja tarthatatlan, helyszíni vizsgálatunk alapján a rendőrség álláspontját kellett magunkévá tenni és további eljárást elrendelni.

A győri megyei MSZMP elnöke közölte, hogy Kéri József megyei ügyésszel szemben bizalmatlan, őt a megyei ügyészi teendőik ellátására alkalmatlannak tartja és kérte, hogy a Legfőbb Ügyészség sürgősen gondoskodjék eltávolításáról. Indoklásul részben azt hozta fel, amiről már jelentésünkben beszámoltunk, hogy nem

harcol az ellenforradalmi elemek ellen, részben és döntő súllyal azonban azt emelte ki, hogy Kéri József nem ismeri el a Kádár kormányt és így teljesen alkalmatlan ilyen teendőik ellátására. Állítását a következőkkel indokolta: Amikor az ellenforradalmi események lezajlottak és megindult az MSZMP helyi szervezeteinek kialakítása, többek között Kéri Józsefet is beválasztották a megyei MSZMP ideiglenes intézőbizottságába. Kéri Józsefet azért választották be, mert korábban is tagja volt az MDP-nek, aktív, széleskörű ismerettséggel rendelkezett és egy komoly testületnek volt a vezetője. Kéri József az intézőbizottság ülésein részt vett, a szervezés feladatait végezte anélkül, hogy a pártba belépett volna. Bizonyos idő múltán Lombos elvtárs felhívta, hogy most már foglaljon állást és napokon belül lépjen be a pártba, mert elképzelhetetlen, hogy ott működjön és ugyanakkor nem párttag. Kéri József Lombos elvtárs felhívására azt a választ adta, hogy a hét végére rendeződik ez a kérdés is. A hét végére azonban nem lépett be és Lombos elvtárs ilyen irányú kérdésére azt a kijelentést tette, hogy »nem lép be a pártba, mert a Kádár kormány vezetése alatt nem látja biztosítottnak a kibontakozást«. Ezek után az intézőbizottság Kéri Józsefet tagjai sorából eltávolította. Egyébként Kéri Józsefet a párt ma már fel sem venné soraiba...

Kéri József egyébként elismerte, hogy november 4. előtt napokon át a Minisztertanács hivatali helyiségeiben különböző személyekkel tárgyalt, ami szintén arra mutat, hogy az akkori ellenforradalmi elemekkel kapcsolatot kíván teremteni. Beosztott ügyészei elmondták, hogy a múlt év végén, naptárilag meg nem határozható napon, amikor Budapestről visszatért állomáshelyére, egy alkalommal elmondta előttük, hogy volt a parlamentben, ahol azt az értesülést nyerte, hogy Kádár megőrült, hisztériázik, és senki nem hallgat rá.

Rendőrségi viszonylatban megállapítottuk, hogy dacára annak, hogy a megye területén számos vezető állásban lévő rendőrtisztet az elmúlt napokban leváltottak és egyébként is a rendőrség vidéken csak nehezen állott talpra, ma már megvan a remény arra, hogy a bűnüldözési munka helyes irányba terelődik. Szükségesnek mutatkozik eme felszínen, vizsgálatunk eredményeként is, hogy úgy a megyei kapitányság, mint a Belügyminisztérium részéről rövidesen alapos vizsgálat és irányítás történjen a helyszínen. Az új elvtársak helyi és személyi ismeretei hiányosak.

A helyi tájékozódás alapján azt is megállapítottuk, hogy a járási ügyészek és a párt kapcsolata laza. Ebben nagy része van annak is, hogy a járási ügyészségeken egyetlen párttag sincs, a megyei ügyészségen szintén, csupán a városi járási ügyészségen van 3 párttag ügyész. A párton kívüli vezetők megfelelő eligazítása, ellenőrzése, felrázása elengedhetetlen.

Vizsgálatunk alapján a következőket javasoljuk:

A legfőbb ügyész elvtárs Kéri Józsefet megyei ügyészt munkaköréből távolítsa el. Kéri József

elméletileg teljesen zavaros benyomást kelt. Magatartásával az egyébként is pártonkívüli ügyészeknek esetleg helyes álláspontjuk kialakítását akadályozza. Irányítást nem ad, nyilván azért, mert neki sincs álláspontja.

Véleményünk szerint az a megyei ügyész, aki nem ismeri el a kormányt, már csak emiatt is teljesen alkalmatlan ilyen fontos munkakör ellátására. Nyilvánvaló, hogy a felsorolt és bizonyított magatartásnak forrása erre vezethető vissza...

Tartsanak a járás ügyészei részére értekezletet és azon a soronkövetkező feladatokat pontosan jelöljék meg és annak betartását a legszigorúbban követeljék meg.

A rendőrséggel és a helyi szervekkel a legsürgősebben vegyék fel a kapcsolatot, kérjék azok támogatását és nyújtsanak segítséget a rendőrségnek. E tekintetben állítsák helyre a korábban jól bevált operatív értekezleteket. Ellenőrizzék a rendőrségi őrsők munkáját és ott nyújtsanak ún. apró segítséget.

A Legfőbb Ügyészség a maga részéről vezesse be a szoros ellenőrzést, különösen az ellenforradalmi cselekmények tekintetében.

A Legfőbb ügyész elvtárs utasítsa a járási ügyészeket, hogy a járási kapitányságokon folyamatba tett és a politikai csoport által történő nyomozások felett gyakoroljanak törvényességi felügyeletet, kivéve a leg súlyosabb bűncselekményeket (szervezkedés, kémkedés, lázadás stb.).

A megyei ügyészségen a december 11–12. napján megtartott sztrájkjal kapcsolatban a jelentésben felsorolt személyek magatartását a munkaügyi osztállyal vizsgáltsa ki és kérjen megfelelő javaslatot."

A szoros ellenőrzés valóban kezdetét vette. A Legfőbb Ügyészség ügyészei sorra kiszálltak a megyékbe, megírták jelentéseiket. Volt olyan bátor is közöttük, aki 1957-ben a forradalmat továbbra is forradalomnak nevezte.

A második országos ügyészi eligazításra 1957. február 4-én került sor.

Jelen voltak:

dr. Szénási Géza

dr. Münnich Ferenc, a kormány elnökhelyettese, a fegyveres erők minisztere,

Marosán György államminiszter,

dr. Nezvál Ferenc igazságügyi kormány megbízott,

Garamvölgyi Vilmos rendőr őrnagy,

Katona Zoltán igazságügyi összekötő,

Sós György rendőrezredes,

A fővárosi főügyész és a beosztott fővárosi ügyészek, a megyei ügyészségek vezetői, járási és városi ügyészek, a legfőbb ügyészség ügyészei.

Szénási Géza, legfőbb ügyész szavai következnek:

„Az ellenforradalmi megmozdulások következtében az ügyész apparátus munkája megtört, dezorganizálódott és az ügyészi szervezet darabokra hullott szét, mint az államapparátus többi része.” Mindenesetre bátor szavak arról, hogy milyen gyenge volt a szocialista pártállam. Egyben bevezetése annak, hogy viszont itt vagyunk mi, a rendcsinálók.

További részletek a legfőbb ügyész előadásából:

„Úgy látszott még december első napjaiban is, hogy helyi szervekkel, de különösen a karhatalommal és a rendőrséggel a törvényesség és a módszerek tekintetében kiküszöbölhetetlen az ellentét.

Amennyire erősödött az ország politikai helyzete, megalakultak a megyei és járási MSZMP szervek és amennyire a városi és falusi haladó emberek bátrabban kezdték megmondani a véleményüket, oly mértékben derült ki, hogy az ügyészségek lemaradnak a demokratikus megszilárdulás útján és ezen lemaradás következtében a náluknál jóval előbb járó párt, rendőri és karhatalmi szervek jogos kifogásokat emeltek az ügyészi magatartással szemben...

Rövidesen kiderült, hogy ebben a politikai helyzetben a helyes álláspontot nem a kétségtelenül elméletileg jól képzett bíraktól kell várni, hanem a szakelméletileg viszonylag gyengébb, de politikailag lényegesen szilárdabb fegyveres erőktől.

Az ellenforradalom hatása az apparátus személyi állományára, mint már említettem, nem volt csekély. Az ügyészségeken működő forradalmi bizottságok több helyen nyíltak is az ellenforradalom szolgálatába álltak, vagy később a kibontakozást akadályozták. Egyes forradalmi bizottságok eltávolították munkahelyeikről azokat a becsületes vezetőket, vagy beosztott dolgozókat, akik korábban jól megállták helyüket. Egy-két forradalmi bizottság még arra is vetemedett, hogy becsületes kommunista ügyészeket adjon át az ellenforradalom terrorlegényeinek, hogy eltüntessék őket soraink közül. A pest megyei ügyészség forradalmi bizottsága rövid három napos működése alatt 10 ügyészt és nyomozót mozdított el állásából, elsősorban párttagokat és akadémiát végzeteket. A hajdúmegyei ügyészség forradalmi bizottsága több ügyészt akart letartóztatni, azonban tervüket a szovjet csapatok közeledése miatt nem hajtották végre. A Fővárosi Ügyészség volt dolgozója nem áttartott dicsekedni azzal, hogy az ellenforradalomnak segítséget nyújtott, röplapok készítésénél segédkezett. A pest megyei ügyészség volt ügyészei, november 1-jén egy felhívást vittek közlés végett a Rádióhoz, melyben követelték az ügyészi szervezet kapitalista forma szerinti átszervezését, a Legfőbb Ügyészség megszüntetését. A forradalmi bizottságokba tömörült ügyészek egy része a bizottságok megszüntetése után a szakszervezeteket igyekezett ellenforradalmi, bomlasztó célok megvalósítására felhasználni.

Mindenki előtt világos volt, marad és lesz, hogy az ügyészi tevékenység politikai munka is, melyet csak azok képesek ellátni, akik egyetértenek nálunk munkásállamunk politikájával és a munkásosztály vezetője, a párt célkitűzéseivel. Türelmesek vagyunk és segítünk a még problémákkal küzdő embereknek, de nem tudunk együtt dolgozni olyanokkal, akiknek fenntartásaik vannak országunk jelenlegi politikájával szemben, fordulatra számítva nem vállalják az egész nép valós érdekei felismerése folytán a nehéz és felelősségteljes feladatok végrehajtását. Ma már nem

fogadhatjuk el, ha valaki azon gondolkodik, hogy hazánkban forradalom volt-e, vagy ellenforradalom. A még problémákkal birkózó ügyészeknek előbb-utóbb színt kell vallaniuk – nem szavakkal, hanem munkával – vagy mellettünk vagy az ellenforradalom mellett. Ha önmagukban ezt nem döntenek el, a legelső nehézségtől meghátrálnak vagy ellenforradalmi hangadóvá válnak. Vajon mit várhatunk az olyan megyei ügyészekről, akik egyszerűbb ügyekben is csak hosszú ingadozás után voltak hajlandók eljárni, vagy eleve kijelentették, hogy politikai természetű ügyekkel nem foglalkoznak, csakis a közönséges bűnözőkkel szemben járnak el és valóban csak a letartóztatottak szabadítása érdekében végzett felülvizsgálatot folytattak. Ilyen politikai nézetű ügyészi munkát végezni nem lehet, de még inkább nem lehet rájuk bízni megyei ügyészségek vezetését.

Az ügyészségek és a rendőri szervek közötti vitatkozásokon felül igen gyakori volt a karhatalom szerepének és magatartásának bírálata, amely elsősorban a lakosság részéről merült fel, de a lakosság panaszait az ügyészség is természetesen felkapta, mert hiszen a panaszok, bejelentések az ügyészségekre kerültek. Itt kell megemlítenem, hogy az olyanféle megalapozatlan kirohanások, mint a Magyar Honvédek »Ne legyenek az ügyészek az ellenforradalmárok jötevői« című cikke, azt a hiedelmet keltették a lakosságban, hogy az ügyészek valóban az ellenforradalmárok védelmezői. Ennek következtében a lakosság nem csak jogosan, hanem alaptalan panaszaival is valósággal megrohanta az ügyészséget és a panaszárakat csupán a felvétele az apparátus egy részét lekötötte, elvonta őket az operatív munkától.

A karhatalommal kapcsolatos panaszokról a következők derültek ki.

Kunhegyesről a katonai főügyészségen járt egy küldöttség, akik elmondták, hogy egy gépállomási dolgozót a karhatalmisták megvertek, tanácsi alkalmazottakat a karhatalom megvert és felmondásra kényszerített, egy vállalatvezetőt a karhatalom egyik tagja az utcán elgáncsolt és amikor elesett, kinevette. Ugyancsak megverte a karhatalom a Budapesten járt küldöttség egyik tagját.

Ne várja senki sem az ellenforradalomtól, sem a desztillált törvényességtől elkábult és jóhiszemű ügyész sem, hogy ilyen tiszta esetekben is fellépünk a karhatalom ellen. A karhatalom tagjainak nagyobb része a legsúlyosabb időkben ragadott fegyvert a haza, a Népköztársaság védelmében.

A közbiztonsági őrizet alkalmazása szempontjából fontos tudni a következőket:

Eredetileg az volt az elképzelésünk, hogy ezt a rendszabályt csakis azokkal szemben alkalmazzuk, akiknek cselekménye a rendes bünvádi eljárás alá nem vonható. Ez az állásfoglalás fenntartása azonban humánus szempontból nem látszik célszerűnek. Ugyanis előfordulhatnak olyan esetek, hogy fiatal, megtévedt, büntetlen előéletű személyek, bár törvényes tényálladéka ütköző cselekményt követtek el, mégsem a szabályos bünvádi eljárás kerül velük szemben alkalmazásra, hanem csak

közbiztonsági őrizet. Azért mondom, hogy csak, mert ha a közbiztonsági őrizet éppen pontos meghatározhatóságának hiányánál fogva ijesztőleg is hat az állampolgárok számára, a büntető ítéletnél perspektivikusan enyhébb megtorlási forma, mert nem jár büntetett előélettel és az ehhez fűződő hátrányokkal. Így tehát a megtevedt fiatal vagy osztályhelyzeténél fogva a megjavulás reményével kecsegtető személyt nem kíséri végig éveken keresztül a büntetett előélet, hanem a közbiztonsági őrizet megszűntével büntetlen előéletnek számít és minden gátlás nélkül becsületes életet folytathat.”

Hogy ez mennyire nem így történt, a konkrét ügyek ismertetéséből derülhet ki, de az már egy másik írás tárgya. Folytatom a máig csak pár sorban publikált jegyzőkönyv ismertetését. A legfőbb ügyész beszél 1957-ben, s az akkori idők legderekabb megyei vezető ügyészt támadja.

„Mind az ügyészi állásfoglalás, mind a bírói ítélezés szempontjából kimagaslóan káros, sőt romboló a Győr megyei ügyészség és egyes Győr megyei bíróságok gyakorlata. Köztudomású, hogy ennek a megyének területén haladt át az országot elhagyó tömegek legalább 1/3-a, ugyanakkor a nyomozószervek a lakosság azon részét, akik embercsempészéssel hivatásszerűen foglalkoznak, jól és név szerint ismerik. Az ilyen személyeket a rendőrség és a határőrség elfogva az ügyészségnek átadta. Nézzük, mi történik Győr megyében az embercsempészekkel?” A legfőbb ügyész itt név szerinti esetekkel ismertette, hogy az országból kimenekülőket segítőt – az embercsempészeket – a győri ügyész szabadlábra helyezte, s a bíróság pénzbüntetésre, felfüggesztett szabadságvesztésre ítélte. A bíróság a fegyverrejtegetővel szemben javító-nevelő munkára ítéletet alkalmazott. Mindezt a győri ügyész tudomásul vette, nem élt a súlyosbítás érdekében fellebbezéssel. A legfőbb ügyészt idézem tovább.

„Azt gondolhatná a kívülálló, hogy főleg azért támadják joggal a társszervek az ügyészségeket, hogy ebben a megyében az ügyészek aktív ellenforradalmárok, akik eszmetársaikat nyíltan támogatják. Pedig csupán arról van szó, hogy a megyei ügyész a részére kötelező erővel kiadott legfőbb ügyészi utasítást egyszerűen nem továbbította a járási ügyészségekhez és nem figyelmeztette őket a szigorúbb eljárásra. Ezzel kapcsolatban egyelőre csak azt jegyzem meg, hogy egyes helyeken ügyészeink rossz néven vették, ha a megyei MSZMP bizottság vagy más szerv rosszallását fejezte ki az ilyen munka miatt. A Győr megyei MSZMP intézőbizottság rendkívül udvarias emberekből állhat, mert erre az ügyészi magatartásra csupán azt mondták, hogy »az ügyész viszolyog« az ilyen természetű ügyektől. Én mást mondtam volna. Mindezek ellenére azt kell megállapítanom, hogy nem a járási és a beosztott ügyészekben van a hiba, mert a megyei ügyész, Kéri József, nemcsak az embercsempészekkel kapcsolatos utasításon nem adta tovább, hanem a megye területén átfogó bűnüldözési utasítást sem adott, meg sem kísérelte, hogy az ellenforradalmi

tevékenységet bűnüldözési szempontból értékelje és amikor végre október 23. után, ez év januárjában eszébe jutott, hogy a járásokba is kellene menni, a szakágvezető ügyészekkel csupán a folyamatban lévő október 23. előtt indult bűnügyekben érdeklődött és adott utasítást.

Hogy senkinek se legyen kételye a megyei ügyész politikai állásfoglalását tekintve, és hogy lássák, mennyire függ össze a politikai magatartás a szakmai állásfoglalással, csupán ezért jegyzem még meg, hogy Kéri megyei ügyész volt az, aki az országban egyedül, december 11–12-én a 48 órás sztrájkot az ügyészségen megtartotta és megtartatta. Még egyet megjegyzésként: a kormány ellen sztrájkoló állami tisztviselő ügyészek mellett a helyi bíróság sem maradt el. Teljes tisztességük és együttérzésük dogmatizálására akként »határoztak«, hogy a két napra eső fizetésüket nem veszik fel. Talán remélhető, hogy hazafias felbuzdulásukat utólag sem módosították és tényleg nem vették fel a fizetést.”

Szénási Géza legfőbb ügyész beszéde után Kéri József Győr megyei vezető ügyész is szót kért és kapott. Kéri – 1957 februárjában már nagyon is érthető óvatossággal, de mégis szókimondóan – kritizálta a legfőbb ügyész ellenforradalom elleni harcra buzdító beszédét.

„Itt vannak azok a példák Szénási elvtárs beszámolójában. Azok félig igazak, de sok téveszme is van benne. Sokkal több az ember, akikre lehetne politikailag támaszkodni, hogy komoly értelmiségek között kialakuljon az az álláspont, hogy itt egy helyes dolog van jelenleg is, a kormány teljes és határozott támogatása. Ezt nem látom eléggé szervezve, nem látom a kérdést megoldva. Sok becsületes ember van itt.”

Kéri félig kimondva arra utalt, hogy az ügyészség és a kormány ne az ellenforradalmat keresse, hanem a megbékélést, az erők összefogását. Csak hogy az új hatalom az öntevékeny országérot akarta összezüzni. Ehhez nem kellett a becsületes emberek. Azok gondolkoznak. Kéri megyei ügyész az ország legfőbb ügyészt féligazság kimondásával, téveszmék hangoztatásával terhelte. Nyilvánosan ez micsoda szégyen!

Ezen az országos konferencián a kormány képviselőjében részt vett dr. Münnich Ferenc, a fegyveres erők és a közbiztonsági ügyek minisztere, a Kádár-kormány elnökhelyettese, valamint Marosán György államminiszter. Felszólalásaikkal egyértelművé tették az új kormány követelményeit.

Idézet Münnich felszólásából:

„Mi nem kegyetlenkedünk, de a törvényt a legteljesebb szigorral kell alkalmazni. Ügyész elvtársak, valamikor én is jogász voltam. Felhívom az Önök figyelmét, hogy legyenek erélyesek, határozottak, ne ingadozzanak, mert aki félre áll, vagy ingadozik, azt nem menti meg más a következmények alól.” (Értsd: az ellenlépés alól.)

Ezután jött a legmeglepőbb kijelentés. Már sokan idézték 1990 óta.

„A karhatalom ellen sok panasz fut be. Szeretnék az ügyészekről is ilyen híreket kapni, mert ha az ellenség

dicsér valamit, akkor hibát követünk el. Nem vagyunk hívei a karhatalmi szervek kilengéseinek, de jobb, ha ilyen kemény [értsd: beteggé vagy agyon ver – Sz. G.], mintha lelkesedik érte az ellenforradalom, mert semmit sem csinál.”

Marosán György ezen az országos ügyészi konferencián „nekiment” az akkori idők legderekbab megyei főügyészének. Marosánt idézem a korabeli jegyzőkönyv alapján:

„Miért mondták az elvtársak, hogy Győrben nincsenek kommunista elvtársak, kik harcolni akarnak, akikre támaszkodhatna a legfőbb ügyészség, bíróság, karhatalom? Nekem az a gyanúm, hogy kölcsönösen egymásra hatva nyomják el azt az erőt, ami Győrben van. Maguk olyan rohadt környezetben éltek ott, hogy kommunista lelkiismeretük nagyon alászállt. Maga ilyen vagy olyan konkrét kérdésben más álláspontot foglal el, el tudom képzelni. Vitakozzanak velünk az elvtársak. De vannak kérdések, amik fölött nem lehet vitatkozni. Ez az a kötelesség, amit mindenki a maga helyén, főkérdésként világosan kell, hogy lásson. Maguk között van olyan, aki hasonló állásponton van. Majd akkor fog beszélni, mikor már minden hülye előtt eldőlt a kérdés. Az ügyészséget, bíróságot és karhatalmat az egész ország figyeli. E három tényezőn dől el az emberek lassú, vagy gyors magukhoz térése. Nagyon gyanús az, amit maga itt mondott, Kéri.

Sok helyen úgy viselkednek az ügyészek, hogy fasisztákat kiengedtek, vagy ellentétbe kerültek a karhatalommal. A maguk magatartása Győrben bátorítja az ellenforradalmat, még az is, aki nem akar, az is gyengévé válik maguk mellett. Nincs másról szó, ha le kell tartóztatni, akkor le kell tartóztatni. Münnich elvtárssal mit csináltunk? Harcoltunk a karhatalom, bíróság és ügyészség vonalán. Soha annyi szemrehányást nem kaptunk a kommunistáktól, talán több joggal a munkásosztály nevében, mint Ön. Tessék a munkásosztály nevében való beszélést ránk bízni. Nem értem a magatartását azért, mert maga nem buta ember. Legalábbis képességeinél fogva nem egy téglagyári munkás. Magának jobban el kell tudni igazodni a politikai ügyekben. Maga előtt nincs perspektíva. Bírói függetlenség. Mit lehet erre felelni? Mitől és kitől független? Hol független a bíró a világ bármely táján. Próbáljon Amerikában független lenni, ha kommunista felett kell ítélni. Ha beleavatkoztam valamibe, azt mondták, hogy Legfőbb Ügyészség, Legfelsőbb Bíróság, alkotmány és törvény. Ez nagyon szép, de egy ellenforradalom kellős közepén alkotmányos hasfájásokkal jöjjenek elő? Mikor a hóhérok a halálbüntetés eltörlését kérik, mikor félig halálra verték az országot, ez pimaszság. Az is pimaszság, aki nem tud visszavágni a helyén. Kádár elvtárs mondta: Mi nemcsak munkás és parasztkormány vagyunk, hanem forradalmi is. A hangsúly ezen van. Nem véletlenül van itt az a szó. Itt ellenforradalom volt, ezzel szemben forradalmi kormányra van szükség, forradalmi ügyészekre, bírókra van szükség. Szeretném Szénási elvtársat megkérni arra, hogy vége legyen az udvariasságnak és lehetőleg

ilyen ügyészeink ne legyenek. Nincs szükség rá. Nem muszáj ügyésznek és bírónak lenni. Nem kötelező. Újságírónak és írónak sem. Ha nem bírod el a proletárdiktatúra rendszerét, legyél könyvelő.

A Legfelsőbb Bíróságon azt mondták, hogy nem vállalják a gyorsított eljárást. Tessék kiadni a munkakönyvet fizetés nélkül. Ne követeljenek tőlük felmondást sem. Ennek nem jár. Nem kötelező ügyésznek és bírónak lenni. De aki odaáll, ebben ne hivatalt lásson. Minden megbecsülés azoknak, kik vállalták a terheket, a katonáknak, kik a gyorsítottban ítélték, mert civil uraknak ez nem tetszett. Ne tessék a levegőt rontani. Ön pedig rontja Győrben.

Kedves Kéri barátom! Annak az iskolát nem végzett parasztnak több politikai tudása van, mint magának. A békési parasztek emlékeznek a régi Magyarországra. Nem csodálkozom, hogy ilyen nézetei vannak.

Kíváncsi voltam a maga felszólalására. Ezek azok a káderek, akiket Rákosi válogatott ki. Helyt adok annak, hogy a nehéz, kritikus időben nem kell sem Kéri, sem mások. A proletárdiktatúra érdeke az, hogy félelem nélküli emberek üljenek a helyükön. Nem a kis részleteken van a hangsúly.”

Az ismertett két jegyzőkönyv 50 év után ismét kinyílt. Jellemeket és sorsokat takarnak a beszédes sorok. Szénási Géza legfőbb ügyész Kéri József megyei vezető ügyészt leváltotta, a Nógrád megyei ügyészt lefokozta városi ügyésszé, egy városi vezető ügyészt elbocsátott, további négy vezető ügyészt áthelyezett, és név szerint is még sorolható volna tovább az ügyészi kar megrendezése. A legnagyobb csapást Kéri József és családja szenvedte. Kéret nem sokkal leváltása után letartóztatták és 7 év börtönbüntetésre ítélték.

A Fővárosi Bíróság NB. I. 8011 / 1958 / 4 sz. jogerős ítélete szerint Kéri József bűnös a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalomban való tevékeny részvételben. Kéri Győr megye egyik revizionista vezére, Nagy Imre lelkes híve. Részt vett a győri Forradalmi Bizottság elnökségében. A győri ügyészség Forradalmi Bizottságának tagja. Szoros kapcsolatot tartott az ellenforradalmat szolgáló vagongyári munkástanáccsal. Nem hagyta jóvá az ellenforradalmárok letartóztatását, maga helyezte őket szabadlábra, vagy eljárt a szabadításuk érdekében. Beosztásával visszaélve véres kezű ellenforradalmárok felelősségre vonását gátolta. A bíróság megállapítása szerint a vádlottat a karrierizmus sodorta az ellenforradalom oldalára. A 10 oldalas ítélet két kötetnyi nyomozati iratra és a tárgyalási jegyzőkönyvre épült.

Ennyi szocializmus elleni cselekedetért sokkal súlyosabb büntetést is kiszabtak a bíróságok. Vegyük figyelembe, hogy a megtorlások pártirányítója, maga Marosán rontott rá Kérire. Mégis valami lezajlott a háttérben.

Tény, hogy a bíróság Kéret felmentette a tiltott határátlépés elősegítése büntetéként vádjára alól. Nem látták bizonyítottnak, hogy mások külföldre szökését elősegítette. Tény, hogy az ügyészség nem fellebbezett

súlyosbításért. Nem tény, csak feltételezem, hogy Szénási Géza magában mélyen becsülte Kéri Józsefet.

Kéri 1961. április 1-jén szabadult.

Az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1957. szeptember 3-ai ülésére készített jelentés szerint 290 ügyész és

bíró mellett az Igazságügyi Minisztériumból is elbocsátottak 220 munkatársat.

Az új rend így hozta működőképes állapotba a testeket, lelkeket, a családot és a hazát megtörő igazságszolgáltatási gépezetet.

Adattár

Kéri József dr.

(1924. augusztus 20. Lajosmizse – 1985. december 3. Budapest)

ügyész, politikus, közgazdász

Szegényparaszti családból származott. A kecskemeti piarista gimnáziumban tett érettségi vizsgát, majd beiratkozott a budapesti állatorvosi egyetemre, s tagja lett a Györffy Kollégiumnak. 1944 szeptemberében nem tett eleget a behívóparancsnak, s a szovjet csapatok megérkezéséig bujkált. A front átvonulása után Lajosmizsén részt vett a közigazgatás újjászervezésében, több tiszántúli városban a Magyar Kommunista Párt és a Nemzeti Parasztpárt szervezésében, a földosztásban. 1945-ben a Pázmány Péter Tudományegyetemen kezdte meg jogi tanulmányait. Részt vett a MADISZ mozgalomban, később a NÉKOSZ szervező instruktora, 1948 tavaszától 1949-es leváltásáig a Hajnóczyról elnevezett jogász kollégium igazgatója lett. 1949. szeptember 1-jével tanársegédnek kinevezték ki a tudományegyetem Büntetőjogi Tanszékére, majd az év végén áthelyezték az Allam- és Jogtudományi Intézetbe tudományos munkatársnak, de egyidejűleg büntetőjogot tanított az egyetemen. Az Intézet párttitkára, 1953. január 1-jétől Kiss Károly miniszterelnök-helyettes személyi titkára, egyben a Minisztertanács pártszervezetének szervezőtitkára, majd titkára, az adminisztrációs csoport vezetője. A Nagy Imre fémjelzte reformok elkötelezett híve volt, a miniszterelnök félreállítása után ezért 1955 májusában leváltották, s Győrbe helyezték megyei főügyésznek. 1956-ban a győri Petőfi Kör egyik szervezője. A forradalom kitörése után, 1956. október 26-án beválasztották az ügyészség forradalmi bizottságába, s tagja lett a győri Nemzeti Tanácsnak. Szigethy Attila megbízta a börtön előtt történt fegyverhasználat körülményeinek felderítésével, a felelősség megállapításával. Szigethy Attilával együtt megszervezte a munkásokból, rendőrökből, katonákból álló járőr-szolgálatot. Támogatta a vagonjárási munkástanácsot. Részt vett az MDP helyi vezetőségének újjáalakításában; az intézőbizottság tagjává választották. Az október 28-ai tüntetés nyomán lemondott megbízatásáról, átmenetileg visszavonult a helyi politikától, s Budapestre utazott. November 3-án tért vissza Győrbe, ahol a következő napon, bár hivatalosan nem lépett be a pártba, beválasztották az MSZMP

végrehajtó bizottságába; a már Kádár János vezette pártnak később sem lett a tagja. A szovjet agressziót mint szükségtelent elítélte. Megyei főügyészként több alkalommal eljárta a forradalom letartóztatott vezetőinek szabadlábra helyezése érdekében, illetve megtagadta letartóztatási parancsok aláírását, s tiltakozásképpen a tapasztalt torzulások ellen deklarálta pártönkívüliségét. Jelentésében Szerov tábornok a felkelés egyik „vezető szervezőjének” nevezte. 1957. február 4-én, az országos ügyészi értekezleten, Marosán György támadásaival szemben megvédte Szigethy Attilát és a győri események többi vezetőjét, s kifejtette álláspontját, amely szerint tényleges reformok nélkül lehetetlen a kibontakozás. Felszólalása miatt elbocsátották állásából, s néhány nap múlva letartóztatták. 1957. február 27-étől március 27-éig előzetes letartóztatásban volt, de hamarosan megszüntették ellene az eljárást. Ezt követően félig illegálisan élt, a rendőrség többször kereste. 1957. augusztus 9-én önként jelentkezett a budapesti rendőrségen. Letartóztatták, s 1958. június 6-án a Fővárosi Bíróság népbírói tanácsa hét év börtönbüntetésre ítélte. 1961. április 1-jén egyéni kegyellemmel szabadult. Az Egyesült Gyógyszergyárban helyezkedett el, az anyag- és áruforgalmi osztályra, majd az üzemszervezési osztályra került üzemszervezőnek. 1963 tavaszán az Invest közgazdasági főosztályára helyezték, majd a Nehézipari Minisztériumban az újonnan létrehozott Ipargazdasági és Üzemszervezési Intézet munkatársa, utóbb igazgatóhelyettese lett; 1974-ben '56-os múltja miatt leváltották. 1976-ban minisztériumi beosztását is megszüntették, de tudományos tanácsadóként és lapszerkesztőként tovább dolgozhatott. 1967-től a kezdeményezésére alapított *Szervezés Vezetés* c. havi szaklap szerkesztőbizottsági tagja, 1974–1984 között főszerkesztője volt. 1972-ben megszerezte a közgazdaságtudományok kandidátusa fokozatot. Nyugdíjazása után az Országos Vezetési Központ osztályvezetője. – Győr városa 2006-ban posztumusz díszpolgárrá választotta, a kitüntetést özvegye vette át.

(ÉL)

Jegyzetek

* A cikk megírásához felhasznált szakirodalom: *Egy népfelkelés dokumentumaiból*. Szerk. Korányi G. Tamás (Tudósítások Kiadó, Budapest, 1989); Zinner Tibor: *Az igazságszolgáltatók a pártállam őrlő kövei között* (Bírák Lapja, 1991, 2. és 3. szám); *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez*. I. kötet. Szerk. Dr. Horváth Ibolya, Dr. Solt Pál, Dr. Szabó Győző, Dr. Zanathy János, Dr. Zinner Tibor (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest,

1992); Kahler Frigyes: *Joghalál Magyarországon 1945–1989* (Zrínyi Kiadó, Budapest, 1993); Kahler Frigyes: *Szemtől-szembe a múlttal* (Kairosz Kiadó, Budapest, 1999); Kahler Frigyes–M. Kiss Sándor: *Kinek a forradalma* (Püski Kiadó–Kortárs Kiadó, Budapest, 1997); *Megfogyva és megtörve*. Szerk. Zinner Tibor, Kahler Frigyes, Koczka Éva, Pálvölgyi Ferenc, Tóth Béla (Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2005).

KÖNYVEKRŐL

A kiapadt forrás

Jogtörténelmi könyvek az *Antiquarium Hungaricum* 22. árverésén

Kárpáti Frigyes antikvárius az *Antiquarium Hungaricum* 22. árverésének katalógusában, érzékelve azt a változást, amely a hetvenes évek háború előtti bibliofil könyvek irányában megnyilvánuló, szinte kizárólagos érdeklődésében bekövetkezett, megjegyzi: „Változnak az idők, változunk mi is”. A kiadványt lapozgatva ki kell egészítenünk az aukciót szervező szakember megállapítását: jelentősen megváltozott a joghistorikus igényeit kielégítő könyvkínálat is. A rendszerváltozást követő években egy könyvárverés igazi aranybányája volt a jogtörténezeseknek (is). Feltehetően hatalmas magánkönyvtárak kerültek kalapács alá, selejtezhettek a nagy gyűjtőkönyvtárak, de emlékezetem szerint volt olyan katalógus, amelyben az árverésre kínált kötetek közel felét megjelöltem, mint izgalmas tételt. 2008-ra (legalábbis a könyvjegyzék szerint) elfogytak a jogtörténet-tudományi munkák. Ennek valószínűsíthető oka persze az új jogi fakultások és jogtörténelmi műhelyek létrejötte mellett (amelyek értelem szerűen a saját könyvtárak feltöltésében fokozottan érdekeltek) az általános történelmi érdeklődés felerősödése, mely a történelem- és a jogtudomány határán születő jogtörténet-tudományi (különösen a közjog körébe vágó) munkákat is nagymértékben keresetté tette. (Persze a kínálat pillanatnyi alakulásában minden bizonnyal szerepet játszik a véletlenszerűség is, az éppen értékesítésre felkínált kötetek, gyűjtemények köre.)

A máskor tucatszám megjelenő joghistoriai szakmunkákat most csupán néhány kötet képviseli. A katalógus összeállítói ugyan csak egyetlen munkát tüntettek fel jogi műként, ennél azonban böngészésünk során többet lelhetünk a füzetben.

A katalógusban szerepel egy mellőzhetetlen munka. A jogtörténet-tudomány szempontjából sarokkönek tekintett mű a *Hóman Bálint* szerkesztette tanulmány-

gyűjtemény *A magyar történetírás új útjairól*. A Magyar Szemle Társaság gondozásában 1931-ben publikált kötet nem csupán a magyar szellemtörténet zászlóbontása, de *Eckhart Ferenc* programadó összefoglalásának is forrása („Több szellemet a jogtörténetbe!”). Kikáltási ára 4000 Ft.

Igazi csemege *Csekey István* műve, az 1943-ban kiadott *Magyarország alkotmánya*, amely ugyan nem megy ritkaságszámba az antikváriumok polcain, de a Filep Lajosnak írott dedikáció a gyűjtők számára felértékeli a kötetet. Napjaink laikus érdeklődése az ezeréves magyar alkotmány iránt úgyszintén feltornászhatja az induló árat (3500 Ft). Jogtörténezes körökben közkézen forog a „Tisztelt Ház humora”, mely kiapadhatatlan forrása a parlamenti élet illusztrálásának. Most lehetőség van kiegészíteni az anekdotagyűjteményt a közigazgatás terepére vonatkozóan is. *Rexa Dezső* gyűjtése, *A kisbírótól a vicispánig és vissza. Miegymás a nemes vármegye portájáról* (Budapest, Officina, 1936, 2500 Ft) szórakoztató olvasmány, egyben tanulságos anekdoták tárháza. Jogi ingyencsés a kínálatban a *Törvényes vizsgálat a vegyes házasságok ügyében honunkban fenlévő legújabb kérdésekre nézve, melyet politikus és egyházi férfiak használatára följegyzett egy hazafi*. Az 1841-ben Budán, az egyetemi nyomda által kiadott mű a házassági jog történetének egy igen fontos időszakáról számol be (kikiáltási ára: 4500 Ft).

A közjogtörténet terepéről kínálják árverésre a magyar alkotmánytörténet egyik ismert darabját, Bartoniek Emma *A magyar királykoronázások története* című alapművét, a Magyar Tudományos Akadémia 1939. évi kiadását feliratos, kiadói vászonkötésben, eredeti papírborítóban. 2500 forintos kikiáltási árának megállapítását nyilván az is befolyásolta, hogy az Akadémiai Kiadó 1987-ben újra megjelentette Reprint sorozatában. Beöthy Zsigmond *Elemi magyar közjogát* nemrég jelentette meg a Magyar Hivatalos Közlönykiadó a Magyar jogtudomány klasszikusai sorozatában, neve tehát nem ismeretlen a ma olvasói előtt sem. A reformkor és a kiegyezés korának jogtudósa, aki volt jegyző, bíró, országgyűlési képviselő és főrendi házi tag, irodalmi munkákat is publikált. Ennek jellegzetes darabja a *Követválasztás*. Műfaja a szerző saját meghatározásában: „eredeti politikai vígjáték 3 szakaszban”. Ismerve a kor szokásait és szakirodalmi publikációs gyakorlatát, nem volt ritka az irodalmi köntösbe öltöztetett jogi-politikai eszmefuttatás ilyen vál-

tozata (Pápa, Református Főiskola kiadása, 1844). Berei Farkas András tudósításai és összefoglalói az 1807. évi budai és az 1825. évi pozsonyi országgyűlésekről (Szeged, Grün, 1809; Vác, Plöszl, 1826) érdekes adalékok a diéta eseményeinek történetéhez. Kikiáltása ara azonban kissé „húzó”: a kiadás évére és az anyag ritkaságára tekintettel 20 000, illetve 10 000 forint volt. Feltehetően az is sok információt szerezhet a magyar parlamenti életről, aki Kerekesházy József Apponyiját veszi meg magának az aukción (kikiáltási ára 2500 Ft). A magyar politikai életnek, az országgyűlési tárgyalásoknak legendás alakjáról közzétett terjedelmes élet- és korrajz nem csak szakmunkaként, de irodalmi olvasmányként is élvezetes (Budapest, Singer és Wolfner, 1943). Hasonlóképpen Wertheimer Ede gróf Andrassy Gyula életéről és koráról egybeszerkesztett és írt – sajnos a kínálatban ezúttal csonka, csupán az első kötetre kiterjedő – műve nem csupán tartalmi izgalmasságával, de dekoratív, szecessziós díszítésű kiállításában is megragadja a figyelmet (Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1910, 6500 Ft).

Ritkaság Pap Dénes munkája a polgári átalakulás eseményeinek parlamenti történetéről. (*A magyar nemzetgyűlés Pesten 1848-ban*, I–II.). A könyv kiadója Ráth Mór, megjelenési éve 1866, kikiáltási ára 15 000 Ft. Nélkülözhetetlen munka a negyvennyolcas alkotmányos történések históriájához. Preszly Lóránd a magyar csendőrség történetének ismert krónikása. Ezúttal egy élettörténetekre koncentrált munkája kerül árverésre (*A csendőrség úttörői*). A rendvédelem-történettel foglalkozók fontos forrása ez a kötet (Budapest, Magyar Hírlap, 1926).

Csupán határterületi érdekességként jegyezzük meg, hogy Csányi Károly és Birchbaer Károly 1902-ben kiadott albuma az új országházról (Budapest, Pátria, 1902; kikiáltási ár: 8 800 Ft) szintén tartalmaz a

jogtörténész számára használható információkat a népképviselő tereként működő intézményről. Hasonlóképpen elsősorban történeti munkaként vehető számba Györffy István nagykúnsági krónikája, mely azonban tele van apró jogtörténeti vonatkozásokkal, főként a jogi népraizot illetően (Budapest, Turul, 1941; 2000 Ft). Miskolczi Gyula műve, *A kamarilla a reformkorszakban* (Budapest, Franklin-Társulat, 1938; 2500 Ft) intézménytörténeti érdekességgel bír a magyar alkotmányos élet átalakulásának korszakában. Azonos kategóriába esik Szádeczky Lajos munkája Báthory lengyel királyságáról (*Báthory István lengyel királyválasztása 1574-1576*), amely döntően történettudományi irányultságán túl számos közjogtörténeti érdekességet tartalmaz (Budapest, a magyar Tudományos Akadémia kiadása, 1887; 5000 Ft).

A jogtörténészek érdeklődésére feltétlenül számot tart Szendrei János többkötetes munkája (*Miskolc város története és egyetemes helyirata*, Miskolc, 1886–1890, kiadja a Város közönsége), melynek harmadik egysége az *Oklevéltár Miskolc város történetéhez 1225–1843*. A helytörténészek legfontosabb forrásának számító okleveles anyag egyben a jogtörténészek aranybányájának is számít. Vályi Andrásnak, a királyi egyetem professzorának háromkötetes munkája az aukció egyik nagyágyúja (150 000 Ft kikiáltási áron). A *Magyar Országának leírása* (Buda, 1796–1799) ugyan elsősorban nem jogi munka, de a „hazánkbeli Vármegyék, Városok, Faluk, Puszták, uradalmak” ismertetése közigazgatási tudnivalókkal is szolgál.

Az antikvárium a katalógusban 319 munkát kínál, ebből – közelebről vagy távolabbról – az alkotmány- és jogtörténet területére esik (vagy legalábbis távolról érinti azt), mint láttuk, tizennyolc. Ennyi a jelenlegi kínálat.

Mezey Barna

Az *Internationalen Vereinigung für Rechts- und Sozialphilosophie* német szekciójának a „jog és eszmetörténet” témakörére specializálódott munkacsoportja figyelemreméltó tanulmánykötetet jelentetett meg a modern törvényfogalom középkori gyökereiről, illetve a középkori jogfilozófiai hagyományok továbbéléséről. A könyvben szereplő 9 szerző 11 tanulmánya félezer év jogfilozófiai gondolkodástörténetét fogja át. Egy rövid könyvismertetésben minden tanulmányra természetesen nem térhetek ki, csak az elemzések néhány csomópontját érinthetem. A könyv két gondolkodónak, a skolasztika klasszikusának, Aquinói Szent Tamásnak és a spanyol későskolasztikából Francisco Suáreznek a törvényfelfogását tárgyalja részletesen. E két terjedelmesebb fejezetet köti össze Kay Waechter írása Pádúai Marsiliusról, illetve a könyv végén olvasható Robert Schnepf áttekintése, mely a természetjogi gondolkodásnak a késő skolasztikától Kantig terjedő időszakát vizsgálja.

A törvényfogalom jelentéstörténetéről (Aquinói Tamástól Kantig)*

Transformation des Gesetzesbegriffs im Übergang zur Moderne? Von Thomas Aquin zu Francisco Suárez

Hrsg. von Manfred Walther, Norbert Brieskorn, Kay Waechter
Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2008, 203 p.

ISBN 978-3-515-09157-2

Hogy Arisztotelész gondolatvilága jelentős hatást gyakorolt Aquinóra – ez gondolkodástörténeti közhely. Ám fontos megvizsgálni a részleteket is, hiszen nem feledkezhetünk meg arról, hogy a két gondolkodó világmérete különbözött. Amíg Arisztotelész egy örök-

kön létező világban hitt, addig Aquinói hitében a teremtés gondolata kulcsszerepet játszott. Aquinói *teremtő* Istenének nincs megfelelője Arisztotelész filozófiájában, s ez a különbség, illetve ennek következményei, minden intellektuális rokonság ellenére, Aquinói rendszerében tetten érhetők. Az Aquinói jogfelfogását elemző fejezetben olvasható tanulmányok éppen ezen rokonságokat-különbözőségeket világítják meg. *Wilhelm Metz, Franz Reimer, Michael Städtler és Carlo Regazzoni* Aquinói jogfelfogásának alapkategóriáit elemezve részletesen tárgyalja a skolasztika klasszikusának törvényfogalmát, a különböző jellegű törvények, a *lex* és a *ius*, az ész és az akarat egymáshoz való viszonyát. A *Summa Theologiae*-ben Aquinói a törvényt a következőképp definiálta: „A törvény nem más, mint a közjóra irányuló ész-rend, amit az hirdet ki, aki a közösség gondját viseli” (Et sic ex quatuor praedictis potest colligi definitio legis, quae nihil est aliud quam quaedam rationis ordinatio ad bonum commune, et ab eo qui curam communitatis habet, promulgata). A definíció alapvető elemei tehát:

- a törvény az ész (*ratio*) tárgya, mert az ész adja az emberi cselekvésnek a szabályt és a helyes mértéket,
- a törvény célja: a közjó megvalósítása; e tekintetben erőteljes az érintkezés Arisztotelész felfogásával, amely szerint az ember mint *zoon politikon* a politikai közösség része, és az egyes ember java a közösség jólétébe illeszkedik,
- a törvény attól ered, aki a közösség gondját viseli,
- s végül: a törvénynek a köz számára ismertnek kell lennie, azaz ki kell hirdetni (*promulgata*), mert csak így képes kötelező erőként hatni.

Ennek az univerzális törvényfogalomnak Aquinói szerint az alábbi, különféle típusú törvények felelnek meg: a *lex aeterna*, a *lex naturalis*, a *lex humana* és a *lex divina*. A felsorolt törvénytípusok a következőképp illeszkednek egy homogén és hierarchikus rendbe. Az isteni bölcsesség (*sapientia*) tervét kifejező *lex aeterna* nem egyszerűen első ebben a sorban, hanem valójában egy felsőfogalom, azaz minden más típusú törvény ennek alesete. A természeti törvény nem más, mint az örök törvény megjelenése az emberi észben, s mint ilyen, alapja az emberi törvénynek (*lex humana*), amely konkretizálja és alkalmazza a természeti törvényt. A *lex divina* az Ó- és Új Testamentumban kinyilatkoztatott törvény. Amíg a modern jogfelfogásban egyik alapvető megkülönböztetés a jog és a törvény elválasztása, más szóval: a „szubjektív” és az „objektív” jog elválasztása, addig Aquinóinál nincs e kettő között szigorú elválasztás.

Alig néhány évtizeddel Aquinói után tűnt fel a politikai, jogi gondolkodástörténetben Pádúai Marsilius, aki nem az Aquinói-i hagyomány folytatója, hanem inkább annak alternatíváját fogalmazta meg, s elméletére mint az újkori szekuláris állam- és jogfelfogás előzményére tekinthetünk. Fő műve: *Defensor Pacis* (1324). Noha Marsilius születési dátuma nem ismert pontosan (a szakirodalom 1275–1290 közé helyezi), és

bizonytalanság van elhunytának időpontját illetően is (1342/43), ám mindezek nem indokolják a könyv tartalomjegyzékében és a fejezetcímben olvasható téves adatok szerepeltetését. Ugyanis e helyeken (7. és 91. p.) – vélhetően szerkesztői tévedésből – Aquinói Szent Tamás születési és halálozási dátuma szerepel.

Az arisztotelészi hagyományhoz kapcsolódó Marsilius államfelfogása két szempontból is radikálisan új elképzelést tartalmazott. Egyfelől az uralkodói pozícióra mint választott tisztségre tekintett, és azt hangsúlyozta, hogy az uralkodó a saját céljai megvalósítása érdekében hoz és alkalmaz törvényt (azaz a világi törvényt meghatározó isteni törvény gondolata elhalványult), másfelől az egyház tevékenységét száműzte a politika területéről, csak mint a vallás világában megjelenő tanítást értelmezte. Miként írta: Krisztus az isteni törvény vonatkozásában az egyetlen bíró, a pap nem bíró, hanem csak az isteni törvény, azaz egy *doctrina* tanítója. Marsilius jogfelfogását nem könnyű rekonstruálni, mivel gondolatmenetében következetlenségekbe, ellentmondásokba ütközünk. Így pl. a törvény céljaként egyaránt ír az igazságosságról és a hasznosságról, ám e két terminus egymáshoz való viszonyát nem tisztázza. Hasonló bizonytalanságot láthatunk az isteni és az emberi törvény vonatkozásában. Marsiliusnál olvasható olyan megfogalmazás, amely szerint ütközés esetén az isteni törvény az elsődleges, ám ennek ellentmond pozitívizmusa. Marsilius szerint ugyanis az elsődleges törvényhozó a nép. A nép mint törvényhozó által hozott pozitív törvények a legjobb törvények, mégpedig azért, mert a nép önérdeke a közjóval egybeesik. Ez a – modern terminussal élve – jogpozitívista felfogás az ember által alkotott jog korlátjaként nem az isteni jogra vagy a természetjogra utal, hanem korlátozása alapvetően procedurális jellegű, azaz csak a törvényhozó kvalitása és meghatározottsága jelenthet korlátot. Konkrétan: csak a többség hozhat törvényt. A többség viszont nem tévedhet, s így a kisebbségvédelem keresésének már nincs helye. Konfliktus esetén a pozitív joggal szemben nem lehet a természetjogra hivatkozni. Noha Marsilius, explicit állításaival szemben, mégis elismer egy materiális természetjogot, amit a természet, illetve Isten írt bele az emberbe. Ez az emberi pozitív jog mellett létező emberi természetjog minden ember és nép esetében azonos (*ius gentium*).

Aquinóitól eltérően Marsiliusnál nincs a különböző törvények között hierarchia. A többféle törvénytípus között sem elsőbbséget, sem pedig deduktív viszonyt nem határozott meg. Az isteni és az emberi jog egymástól elkülönülő szférában létezik. Amíg Aquinóinál a törvények által meghatározott szankcionált, illetve nem szankcionált viselkedések elkülönítésében a jó, a rossz és a morálisan semleges megkülönböztetése alapvető szerepet játszott, addig Marsiliusnál az emberi törvényben a morál nem kapott hangsúlyt. A morális kérdés kizárólag az isteni jog körében releváns. Összegezve az eddigieket azt mondhatjuk, hogy Marsilius a jogban lévő kényszermozzanatot felértékelte, s

a pozitív joggal szembeni magasabb rangú jogról való lemondással a természetjogot és az isteni jogot leértékelte. A jog mint kényszereszköz ugyanis nála elkülönül a vallástól és a moráltól. Kay Waechter szerint messze mennénk, ha mindezek alapján Marsiliusban Machiavelli előfutárát látnánk. A két gondolkodó közötti különbségről sem feledkezhetünk meg, pl. Machiavelli a fejedelem hatalommegtartását minden eszközzel elképzelhetőnek tartotta, Marsilius viszont ezt a célt csak a konszenzus és a beleegyezés eszközeivel gondolta elérhetőnek.

Hogy Francisco Suárez, a spanyol késő skolasztika kiemelkedő alakja, az előzőekben tárgyalt gondolkodóktól igencsak eltérő történelmi és szellemi környezetben írta munkáit, ezt részletesen bemutatják *Norbert Brieskorn, Tilmann Altwicker, Manfred Walther* tanulmányai. A 16–17. század a spanyol terjeszkedés, a világbirodalommal válás időszaka, s egyidejűleg Kasztília vezetésével a belső uralom centralizálásának kiépítése. Az ekkori spanyol művészek és tudósok alkotásai egy magas szintű kultúra képét sugározták Európában. Ugyanakkor a reformáció megjelenése és terjedése, majd az ellenreformáció térhódítása a vallási és a társadalmi élet feszültségét fokozta. A filozófiai gondolkodásban komoly szerepet játszott a nominalizmus, a rendszerteremtő geometriai gondolkodás (*mos geometricus*), Aquinói eszméinek felelevenítése, s az utóbbi által az averroizmussal, a neoplatonizmussal, a neoarisztotelizmussal, az ockhamizmus nominalizmusával folyó vita.

Suárez a római jogi hagyománytól és Aquinóitól eltérően szűkebben határozta meg a *lex* fogalmát. Szerinte ugyanis csak az erkölcsi cselekvésre vonatkozatható, azaz címzettje csak egy erkölcsileg cselekvő lény lehet. Így a törvényfogalomból kiesnek pl. a természettudományos törvények, az ösztönös cselekvések, a technikai szabályok.

Hogy mit fejez ki a törvény? Az ésszerű (*ratio*) rendet avagy a törvényhozó akaratát (*voluntas*)? Nos, ez a kérdés igencsak megosztotta a gondolkodókat. A racionalizmus és a voluntarizmus vitája már a 13.

században megjelent, s először a dominikánusok és a ferencesek között feszült ez az ellentét. A dominikánusok az Aquinói-i hagyományt folytatták, s a törvényre mint *rationis ordinata* tekintettek, míg a ferencesek, nem kis mértékben Johannes Duns Scotus nyomán, a törvényben valamely akarat kifejeződését látták. A vita a későbbiekben nem korlátozódott a két rendre, és a filozófia, a teológia és a jogtudomány gondolkodástörténetében évszázadokon át fontos szerepet játszott. Suárez *De legibus ac Deo legislatore* című művében alaposan megvizsgálta e kérdést. Áttekintette a racionalizmus melletti érveket, s arra a következtetésre jutott, hogy ezen a módon nem lehet megmagyarázni a törvény kötelezettséget teremtő erejét. S így a voluntarista pozíciót fogadta el. Suárez szemében a törvény az igazságos és helyes akarat aktusából ered, s a törvény kötelezettségeket állapít meg. Az emberek közös jellemzője nem a *ratio* – miként Aquinói hangsúlyozta –, hanem hogy képesek kötelezettséget vállalni. A természet önmagában nem törvényhozó, mert nem rendelkezik kötelezettséget megállapító akarral. Csak a természetet kormányzó Isten képes kötelezettséget megállapítani.

E rövid ismertetés, a teljesség igénye nélkül, csak néhány problémakör jelzésére vállalkozott a tanulmánykötetből. Fontos témák maradtak reflexió nélkül, hogy csak egyet említsek: Suárez szerepe a nemzetközi jog létrejöttében. A kötetet olvasva talán egyetlen hiányérzet fogalmazódhat meg, nem a leírtakkal, hanem azzal kapcsolatban, ami nem található a könyvben. A bemutatott eszmetörténeti panorámához ugyanis hozzátartozott volna az előbbiekben említett voluntarista hagyomány részletesebb tárgyalása. Ugyan Duns Scotus és Ockham gondolatait röviden érinti néhány szerző, ám – éppen Suárez elméleti pozíciójának jobb megértése érdekében – ez bővebb terjedelmet kívánt volna.

Karácsony András

* A recenzió az MTA – ELTE ÁJK Jogtörténeti Kutatócsoport programjában készült.

A Zala Megyei Levéltár 2007. szeptember 12-én, Zalaegerszegen tudományos emlékülést tartott az első magyar miniszterelnök születésének 200 éves évfordulója alkalmából. Az ülésen elhangzott előadások írott változata a Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó és a Zala Megyei Levéltár gondozásában 2008 nyarán jelent meg könyv alakban. Az előadók és szerzők több tudományterület művelői: történészek, muzeológusok, levéltárosok, jogtörténészek, gyakorló jogászok. A kötet Batthyány Lajos rövid életének, különösen jogi és közéleti tevékenységének számos érdekes és eddig kevésbé ismert aspektusát mutatja be, két tanulmány az ellene lefolytatott és halálos ítélettel végződött eljárással foglalkozik.

Tanulmánykötet az első magyar miniszterelnökről

Pártvezér, miniszterelnök, vértanú

Tudományos emlékülés a 200 éve született Batthyány Lajos miniszterelnök tiszteletére.

Zalaegerszeg, 2007. szeptember 12.

Szerkesztette: Molnár András

Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó–Zala Megyei Levéltár, Budapest–Zalaegerszeg, 2008, 240 p.

ISBN 978 963 7226 62 5

Az emlékülés szervezésében aktívan részt vett a megyei jogászegylet és a Zala Megyei Bíróság is; az ülés az utóbbi dísztermében zajlott. A köszöntőt és a megnyitót két gyakorló jogász, Magyar Károly, a megyei bíróság elnöke és Lomnici Zoltán, a Legfelsőbb Bíróság elnöke tartotta. Magyar Károly köszöntőjében rámutatott a bíróság mai épületének Batthyány életéhez

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc emlékét őrző szoborcsoport

és politikai pályájához való kötődésére: az épület volt Zala vármegye közgyűlésének székhelye, ahol a későbbi miniszterelnök megyegyűlésen vett részt. Lomnici Zoltán megnyitójában Kossuth és Batthyány viszonyának feltáratlanságára és a Batthyány által képviselt értékek máig ható erejére hívta fel a figyelmet.

Fónagy Zoltán tanulmánya Batthyány életének kevésbé ismert epizódjába, a bécsi tanulóévek eseményeibe és szellemi háttérébe nyújt betekintést, egyben rávilágít arra, mennyire hiányosak a történettudomány ismeretei Batthyány életéről, különösen annak korai szakaszáról, megemlítve, hogy a kutatók nehézségeinek maga a gróf is okozója, mivel szinte semmilyen személyes írásos feljegyzést nem hagyott hátra, és politikusként sem folytatott érdemi publicisztikai tevékenységet. Az írás érdekes kultúrtörténeti adalék az 1820-as évekbeli Bécs szellemi életéről és az arisztokrata ifjak neveléséről, egyben megkísérli feltárni a fiatal Batthyányra ható szellemi impulzusokat és bécsi éve alatt kialakított kapcsolatait.

A házigazda Zala Megyei Levéltár igazgatója, Molnár András Batthyány és Deák Ferenc kapcsolatáról értekezik, megemlítve valószínű ifjúkori találkozásukat Győrben, ahol mindketten tanulmányukat végezték, és eközben egy épületben laktak. A két későbbi meghatározó politikus életútja ez után a köztük lévő jelentős vagyoni és társadalmi különbség miatt szétvált, és ha az országos politika színpadán nem találkoztak volna, valószínűleg sosem kapcsolódott volna újra össze. A szerző leírja a két államférfi életmódjának és életvitelének jelentős különbségeit, majd találkozásukat az országgyűlésen 1839-ben, és ezt követő, konfliktusoktól sem mentes kapcsolatukat. A császári titkosrendőrség jelentései és az országgyűlés

többi résztvevőjének visszaemlékezései ehhez gazdag és bőséges forrásanyagot kínáltak. Útjuk során bekapcsolódtak egy sokkal ismertebb „közéleti páros”, Széchenyi István és Kossuth Lajos vitájába is, de személyes konfliktusoktól mentes, bizalmon alapuló kapcsolatukat jól jellemzi, hogy letartóztatása után a volt miniszterelnök kérte, hogy Deákot rendeljék ki

Batthyány Lajos miniszterelnök (a Kossuth-szoborcsoport része)

A Horvay János által 1908-ban készített szoborcsoportot 1927-ben, a budapesti Kossuth-téren, a mai Kossuth-szobor helyén állították fel, de a Rákosi-rendszerben, 1952-ben lebontották, s a rákoskeresztúri Új köztemetőbe vitték. A részekre szedett szoborcsoportot a Batthyány-kormány kilenc miniszterének alakjával Dombóvár városvezetése 1959-ben a városba szállította, s 1972-ben a Szigeterdőben helyezte el.

mellé védőügyvédnek. A szerző érdekes adalékokkal gazdagította két jelentős reformkori politikus egymáshoz fűződő viszonyáról való ismereteinket, jelentős mennyiségű levéltári forrást felhasználva, és bár ez a kapcsolat korántsem olyan látványos, mint Széchenyi és Kossuth esetében, komoly jelentőséggel bírt a magyar politika alakulásában.

Mezey Barna Batthyánynak a reformkor egyik fontos kérdéséhez, a büntetőjog és a börtönügy modernizálásához való viszonyát fejt ki írásában az 1843–1844-es börtönügyi javaslat tárgyalása kapcsán. Ennek során leírja a börtönügyi javaslat felsőtáblai vitájának lefolyását, és abban a későbbi miniszterelnök szerepét, aki a börtönügyi vitát általános politikai céljainak szolgálatába állította. A témának nem volt szakértője, emellett magyar nyelvtudása és jogi ismeretei, bár tanult jogot, hiányosak voltak a vitához. Fontosnak tartotta a börtönkérdés rendezését, de tisztában volt annak finansiális vonzatával, így támogatta egy mintabörtön alapítását. A szerző Batthyány

szerepének taglalásával párhuzamosan bemutatja a magány- és a hallgató rendszer alkalmazhatóságáról vallott vitát, egyben azt a folyamatot, amely Batthyány Lajost a büntetőjogi tárgyalások során az ellenzék elismert vezérévé tette.

Béres Katalin, a Göcsej Múzeum muzeológusa a Batthyány család két, az országos politikában részt nem vevő, de Zala vármegye reformkori közéletében jelentős szerepet játszó tagjának életútját mutatja be írásában. A két gróf, Imre és Károly távoli rokona és kortársa volt Batthyány Lajosnak, és a reformkori arisztokrácia jellegzetes típusát testesítették meg. Batthyány Imre 1824-től a vármegye főispáni kormányzója volt, emellett a Hétszemélyes Tábla bírója, császári és királyi tanácsos és kamarás, később a vármegye főispánja lett. Nem lakott Zalában, ritkán vett részt a megyei közéletben, de Deák követte választásakor jelentős szerepet játszott a csatározások lecsendesítésében – egyben nyíltan az ellenzék mellé állt. Batthyány Károly gróf unokatestvére volt Imrének, de vele ellentétben ezer szállal kötődött Zala vármegyéhez, birtokai és közéleti szerepe mellett Zalaszentgróton is élt. Az országgyűléseken nem vett részt, de a vármegyében aktívan politizált, és részt vett a társasági életben – a liberális ellenzékhez csatlakozott, s Deák Ferenc híve és barátja lett. A szerző számos életrajzi adattal illusztrálva mutatja be a két, a megyében jelentős szerepet játszó, egymással szoros rokoni kapcsolatban álló főnemes eltérő hozzáállását a reformkor politikai csatározásaihoz.

Hermann Róbert a kötet legterjedelmesebb tanulmányában a szabadságharc kezdete két jelentős szereplőjének, a miniszterelnöknek és Csány László kormánybiztosnak egymáshoz fűződő viszonyát mutatja be. Csány László középbirtokos nemes, a reformkor jelentős megyei ellenzéki politikusa Zalában, bár Deák árnyékából csak a forradalom kitörése után tudott kilépni. Batthyányval való reformkori kapcsolatáról nem maradt fenn adat, az 1848. márciusi forradalom előtti ellenzéki tanácskozásokon biztosan találkoztak. A nemzetőrség szervezésében, majd a dél-dunántúli lázongások lecsillapításában Csány már jelentős

szerepet játszott, észlelte a készülő horvát támadást is, kormánybiztosi minőségében folyamatosan tett jelentést a miniszterelnöknek – a szerző ennek a levelezésnek fennmaradt iratanyagát dolgozta fel. A két politikus útja a pesti Újépületben találkozott újra, ahol 1849 őszén mindketten raboskodtak, s ahol október 10-én Csány Lászlót is kivégezték. A szerző a szabadságharc egy kevésbé ismert szereplőjét hozza írásával közelebb az olvasókhoz, igen jelentős forrásanyagot feldolgozva.

Barna Attila a Batthyány ellen lefolytatott pert elemzi a magyar és az osztrák jogszabályok tükrében. Írásában bemutatja a hűtlenségi főbenjáró perek eljárási és anyagi szabályait a 18–19. században, és áttekinti a miniszterelnök ellen folytatott perben hivatkozott jogszabályokat. Ezek nem csak büntetőjogi normák, hanem alkotmányos természetűek is – így a Pragmatica Sanctio és a független magyar felelős kormányzat megalakításáról szóló törvénycikk –, majd részletesen bemutatja az osztrák katonai törvénykezés illetékességét megalapozó normákat és magukat az eljárási szabályokat, ezzel képet adva az 1849-ben alkalmazott büntetőjogról és büntetőeljárásról is.

Horváth Attila írásában a volt miniszterelnök elleni per koncepciók vonásait tárgyalja, előtte áttekintve a Habsburg-uralom alatti ilyen jellegű korábbi eljárásokat, a koncepciók perek fajtáit és fő vonásait. Ezután bemutatja a koncepciók eljárások jellemző elemeinek, a sajtónak, a propagandának, a hamis vádnak és a törvénytelen eljárási eszközöknek az alkalmazását Batthyány Lajos pere esetében.

A kötet közli a konferencia Máthé Gábor által elmondott zárszavát, amelyben Batthyány Lajos politikai pályáját és mártírhalálát méltatta, egyúttal összevetve őt a reformkor más jelentős szereplőivel és későbbi hatásukkal.

A konferencia előadásait közlő kötet számos érdekes, a szakmai közönség körében sem ismert adalékkal gazdagítja Batthyány Lajosról, életéről és koráról alkotott képünket és méltó emléket állít a tragikus sorsú miniszterelnöknek.

Frey Dóra

Lakosságcsere. Deportálások. Az állampolgárságtól való megfosztás. Bármely szót is halljuk, egészen biztosan a világháború utáni Csehszlovákiára és az e korszaktól elválaszthatatlan ún. Beneš-dekrétumokra gondolunk. A köztudatban ezen jogszabályok mint a német és magyar kisebbséget jogaitól megfosztó rendeletek rögzültek, amelyeken az 1945 és 1948 közötti korszak valamennyi, rájuk nézve hátrányos intézkedése alapult. Az átlagember szemében cseh, illetve szlovák oldalról nézve eggyé lettek a köztársaságot eláruló nemzetiségek megbüntetésével, míg magyar és német részről az igazságtalan megtorlás jelképévé váltak. Azért, hogy ez a kérdés mind a mai napig konfliktusokat vet fel, leginkább a párbeszéd hiánya okolható, illet-

A Beneš – dekrétumok – dokumentumok és tanulmányok

Beneš-dekrétumok és a magyar kérdés 1945–1948

Szerkesztette: Popély Árpád, Štefan Šutaj, Szarka László
Attraktor Kiadó, Máriabesnyő–Gödöllő, 2007

ISBN: 978 963 958 099 2

ve az, hogy egészen a rendszerváltozásig, különösen Csehszlovákiában, a dekrétumok ügye tabutémának számított.

Az Attraktor Kiadó gondozásában 2007-ben megjelent tanulmánykötettel kapcsolatban kiemelendő, hogy a magyar szerzők gondolatai mellett a téma egyik jeles szlovák kutatójának, Štefan Šutajnak, a Szlovák Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Intézete főmunkatársának írását is tartalmazza. Ennek köszönhetően az olvasó megismerheti „mindkét fél” álláspontját, illetve a szerzők szinte mindegyike felhívja arra a figyelmet, hogy ezen rendeleteket félrevezető lehet történelmi kontextusukból kiszakítva vizsgálni, fontos, hogy tekintettel legyünk az előzményekre, a körülményekre és ebből következően a dokumentumok megítélésében rejlő különbségekre.

A könyv Szarka László tanulmányával kezdődik. A szerző nagyszerűen átfogja a korszak eseményeit, azaz a dekrétumok megszületéséhez vezető utat, illetve a német és magyar kisebbséget sújtó intézkedéseket, így a vagyonekzobzást, a népbíróságok tevékenységét, a deportálásokat, a kitelepítést, illetve a lakosságcserét. Felhívja a figyelmet arra a rendkívül fontos, de egyáltalán nem közismert tényre, hogy a magyar nemzetiiséget sújtó egyes rendelkezéseket nem csupán a köztársasági elnök

által kiadott dekrétumok, hanem a Szlovák Nemzeti Tanács által hozott rendeletek is tartalmazták.

Štefan Šutaj tanulmánya a magyarság helyzetét vizsgálja a háború utáni politikai döntések tükrében. Šutaj már tanulmánya elején rámutat arra, hogy elképzelhetetlen az események megfelelő vizsgálata és értékelése anélkül, hogy mindkét fél szembenézne hibás döntéseivel. Így amiképpen a cseh és szlovák politika számára mindezt (a német- és magyarellenes intézkedéseket) nem könnyű néven nevezni, úgy a magyar politika sem feledkezhet el a kassai kormányprogramot megelőző, az Osztrák–Magyar Monarchia fennállása alatti magyarosító törekvésekről. A tanulmány egyrészt vizsgálja a legjelentősebb dekrétumokat, másrészt utal arra a szintén nem elhanyagolható tényre, hogy bár a köztudatban e jogszabályok csak a jogfosztó intézkedések alapjául szolgáló rendelkezéseket jelentik, valójában a 143 dekrétum kevesebb, mint 10%-a sorolható ebbe a kategóriába. A szerző szerint a dekrétumok hatályon kívül helyezése nem indokolt, tekintve, hogy már nem élő jogszabályokról van szó, minthogy ezek a történelmi múlt

részét képezik, azonban a cseh és szlovák politika feladatává tenné az érintettek (legalább szimbolikus) kárpótlását. Végezetül a tanulmány figyelmeztet az oktatás fontosságára, hiszen a dekrétumok kérdése nem képezi részét a szlovák gimnáziumi tankönyveknek, ami szintén viták forrását jelentheti, mivel a jelen generáció nagyon keveset tud ezek valódi lényegéről.

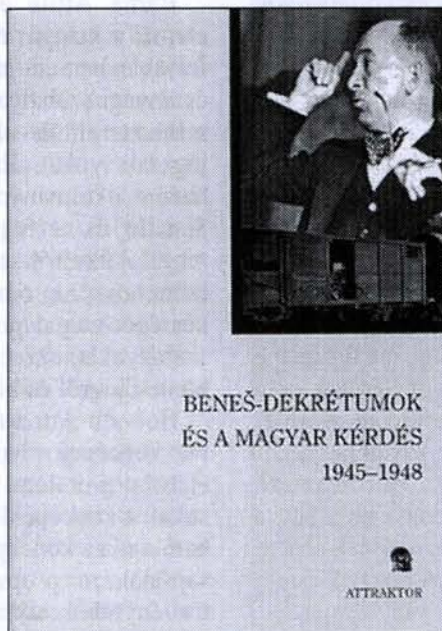
Popély Árpád tanulmányában a deportálások és a reszlovakizáció problémakörét fejtegeti. Kiemeli, hogy a „magyar kérdés megoldása” azután vált a korabeli csehszlovák politika számára igazán fontossá, amikor kiderült, hogy – a németekkel ellentétben – a potsdami konferencia nem járul hozzá a magyarok egyoldalú kitelepítéséhez. Az írást a pontos statisztikai adatok teszik még kézzelfoghatóbbá és valóságosabbá.

A tanulmányok sorát Tóth Norbert cikke zárja, aki a dekrétumok utóéletével, a nemzetközi jognak való megfeleltethetőségével, illetve az EU jogával való összeegyeztethetőségével foglalkozik, ami közvetlenül az Unióhoz való csatlakozás előtt vált igazán fontossá és kérdésessé.

Ezt követi a könyv terjedelmesebb részét kitevő dokumentum- és jogszabálygyűjtemény magyar fordításban, kezdve a kassai kormányprogramtól, a Magyarországgal kötött fegyverszüneti egyezménytől és békeszerződéstől, a dekrétumokon és a Szlovák Nemzeti Tanács rendeletein keresztül egészen a valamennyi szlovákiai település nevét megváltoztató rendeletig. Szinte valamennyi jogszabályhoz találunk némi kommentárt, illetve külön kiemelendő a Popély Árpád által összeállított kronológia, amelyben időrendi sorrendben találhatjuk meg a korszak valamennyi jelentős eseményét.

Összefoglalva: egy igazán figyelemreméltó tanulmánykötet született meg, amelynek legfőbb erénye talán a kétféle nézőpont bemutatására tett igyekezet. Bízom abban, hogy a dekrétumok ügye, amely mind a mai napig ellentéteket vált ki és vitákat szül, s amelyet emiatt nem tekinthetünk a lezárt múlt részének, a magyarok és szlovákok közötti – minél szélesebb – párbeszéd tárgyává válhat. Ennek egyik jele e kötet megszületése.

Képesy Imre

A Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Intézetében folyó, az OTKA által támogatott kutatások egyike volt a „Közigazgatás és közérdek” című tudományos kutatómunka, amelynek eredményét nyomtatott formában 2008-ban vehették kezükbe az érdeklődők. Ahogy a program címe is sugallja, a – szerény kiállítású – kötetben a szerzők a téma komplex megközelítését kívánták megvalósítani, így az olvasó a közérdek fogalmának lehetséges értelmezéseivel ismerkedve betekintést nyerhet a jogelmélet, a jogtörténet, az alkotmányjog, a rendészeti jog, a nemzetközi jog és még számos, a közigazgatási jogtól elválaszthatatlan jogterület ismeretanyagába.

Tizenhárom, a közigazgatásban és annak határtudományaiban jártas elméleti és gyakorlati szakember tanulmányát tartalmazza a kötet.

Szamel Katalin az általa készített két tanulmányban (*A közigazgatás közérdekűségének elvi jelentőségéről és gyakorlati használhatóságáról*, illetve *A közérdek érvényesíthetősége a környezetvédelemben*) részben jogelméleti, részben aktuális jogi kérdéseket boncolgat. Ahogy azt a közérdek fogalmának filozófiatörténeti vizsgálatát követően megállapítja, a köz- és privát érdekek közötti egyensúlykeresés elsősorban a jogi szabályozásra háruló feladatot jelent, a közérdek érvényesítése érdekében pedig a leghatékonyabban – mint társadalmi alrendszer – a közigazgatás tud fellépni. A közérdek érvényesítésének fontosságát a szerző a környezetvédelmi szakigazgatás fejlődésének bemutatásával illusztrálja.

Bódig Máttyás *Jogelméleti és politikai reflexiók a közérdek problematikájáról* című munkájában Roscoe Pound értékfogalma segítségül hívásával mutatja be a közérdek fogalmának jogdogmatikai meghatározása körüli elméleti nehézségeket, nem megfelelően a „közjó” hasonlóan nehezen megragadható fogalmáról és a fogalomnak a jogalkotásban betöltött szerepéről.

Kiss Barnabás, Bódighoz hasonlóan, elméleti-politológiai megközelítést alkalmazva mutatja be az 1945 utáni jogtudományban használt közérdek-fogalmat (*Van-e ideológiamentes közérdek?*). Dolgozatának mellékleteként egy irodalomjegyzéket is átnyújt az olvasónak, amely az 1970–1980-as években megjelent, a közérdekkel kapcsolatos jogtudományi műveket sorolja fel, így a téma és a kor iránt érdeklődő jogtörténészek számára is hasznos lehet. A kötetben található második tanulmányában (*Az alapjogok korlátozása és a közérdek*) a szerző a nemzetközi és a hazai jogban található közérdekből történő jogkorlátozást vizsgálja a vonatkozó ENSZ- és Európa Tanács-i dokumentumok alapján.

Kántás Péter két dolgozattal járult hozzá a kötet színvonalának emeléséhez. *A közérdek fogalma a közigazgatásban* című írásában analizálni, és ha lehet, tipizálni is kívánta a közérdeket, mint olyan összetett fogalmat, amelyet – álláspontja szerint – a közjog köréből is ki lehet emelni, pl. aszerint, hogy az érdektörekvést a társadalom döntő többsége állami támogatásra méltónak tartja-e (kategorikus érdek), vagy ha éppen nem is áll

Definiálható-e a közérdek?

Közérdek és közigazgatás

Szerkesztette: Szamel Katalin

MTA Jogtudományi Intézet, Budapest, 2008, 333 p.

ISBN 978 963 7311 66 6

valamely törekvés az államilag védett célokkal szemben, de egy kisebbséget képviselő társadalmi csoport érdekeit szolgálja (alternatív érdek). A szerző Angyal Pál munkásságára alapozva használja a közvetlen és a közvetett közérdek terminológiát is, mint a közérdek jelentésrétegeinek kibontását segítő fogalmakat, s bemutatja azok használatát a közigazgatási jogalkotásban és annak „eredményében”, a hatósági jogalkalmazási folyamatban. Második tanulmányában (*A közrend – a rendészet „könnyűsúlyú” kategóriája*) Kántás Péter a „rend” fogalmának részletes elemzésére vállalkozik, elhatárolva azt a biztonság és a köznyugalom, valamint a „rend-érzet” fogalmától. Kántás szerint a társadalmi lét különböző dimenzióiban eltérő tartalommal telítődik a „rend” fogalma, ezért hasznosnak látja, ha az egyes dimenziók vizsgálata során a meglévő szakkifejezések mellé bevezetjük a „szakrend” és a „magánrend” fogalmát is. (A szakrend: a közigazgatási jog által szabályozott tevékenységek, illetve közérdek-típusok egyedi sajátosságaihoz igazodó rendvédelmi normák összessége.) A dolgozatában rendészeti fogalmak tisztázását is elvégző szerző tanulmánya zárásaként egy közrendvédelmi program kidolgozását szorgalmazza, amelynek nemcsak a központi jogalkotásban, hanem a helyi igazgatás szintjén is meg kellene valósulnia.

Részben ehhez kapcsolódik Ivancsics Imre *Helyi közérdek, helyi közügy* című összefoglalója, amelyben a szerző a közszolgáltatások jelentőségét és a közhatalom helyi gyakorlásának lehetőségeit tekintette át.

Koi Gyula a tanulmánykötet legtermékenyebb szerzője; négy tanulmányában – négy eltérő aspektusból – vizsgálta a közérdek megjelenését jogrendszerünkben. *A közérdek a tételes jogban* című írásában az alkotmányjog, a büntetőjog, a polgári jog, a közigazgatási jog, az európai uniós joganyag, valamint a médiajog közérdek-definícióit elemzi, nagy szakirodalmi tájékozottság birtokában. Hasonlóan nagy szakirodalmi kutatómunka eredménye a kötetben található második tanulmánya, *A közérdek a közigazgatás feletti ügyészi törvényességi felügyelet tükrében*. A szerző a Fővárosi Főügyészség aktáinak, valamint az éves ügyészi beszámolóknak és összefoglaló jelentéseknek az átböngészése után azokat a fontosabb elvi és gyakorlati ismereteket összegezte, amelyeket az ügyészségi gyakorlat a közérdekkel kapcsolatban kialakított. *A közérdek fogalmának megjelenése egyes ókori szöveg-*

hagyományokban címet viselő dolgozatában a szerző jogtörténeti szempontból is figyelemre méltó áttekintést nyújt a közérdek fogalmáról. Megállapítása szerint már a mezopotámiai birodalmakban ismerték a vizsgált fogalmat, mivel az egyháznak, az egyházi birtokoknak teljesített kötelezettségek indokolásaként a közjó érdekére hivatkoztak. Az ókori Kínában sem volt ismeretlen a közérdek („gong li”), hiszen már a Kr. e. 200-as évekből ismerünk olyan forrást, amely rögzíti, hogy „az önös érdekeket elfojtva mindent a valóban érdemdús szolgálatokra összpontosítani, ez a közérdek.” A kínai gondolkodók szerint a közigazgatásban munkálkodóknak ezt a magatartást tanúsítva kell a feladatukat ellátni, ami a kínai társadalomban kialakuló közszolgálati etika magas színvonalára vallott. A héber jog „tikkun olam”-fogalma is a közérdek megfelelőjének tekinthető, mivel a szerző állítása szerint a fogalom használatos minden olyan esetben, amikor a döntések valamely szociális felelősség és érzékenység eredményeként születnek. Érdekességként említi, hogy maga a szó is „a világ megjavítása” kifejezésre vezethető vissza. Természetesen a római jog sem volt mentes a közérdek-fogalomtól: az „utilitas publica” kifejezés szolgált annak megnevezésére. Már Ulpianus dolog-felosztása is említi a „köz hasznát”, amikor így szól: „egyes dolgok ugyanis a köz hasznát szolgálják, mások a magánszemélyekét”, de a szerző további példákkal is illusztrálja a közérdek-fogalom megjelenését Theodosius és Papinianus műveinek segítségével, és kitér a közérdek – a lex publica – és az utilitas publica fogalmak kapcsolatára is. Egyetemes jogtörténeti kitekintést követően Koi a hazai jogtörténet egy szeletét is felkínálja az olvasónak *A Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság közérdekkel kapcsolatos joggyakorlata* című tanulmányában. A dolgozat értékét növeli, hogy a Magyar Országos Levéltár sajnálatos módon csekély mennyiségű anyagot raktároz a Közigazgatási Bíróságról, ugyanis az iratanyag nagy része megsemmisült a második világháborúban, és a fellelhető régi anyagok egy részét is ún. palliumként használták fel 1949 után, papírhiányra hivatkozva. A megmaradt anyagok alapján mintegy 1 370 000-re becsülhető a Bíróság által 1897 és 1943 között feldolgozott ügyek száma, ám az eredeti iratanyag nagyon nehezen kutatható. A szerző ezért a jogmagyarázati és döntvényirodalmat is felhasználta írásához. Álláspontja szerint a Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság szakbíróság volt, mint pl. a francia Conseil d’Etat. Elődszervezete az 1883. évi 54. törvénnyel létrehozott Pénzügyi Közigazgatási Bíróság volt, a tényleges Közigazgatási Bíróságot – amely 1949-ig létezett – csak az 1896:25. törvénnyel hívták életre. A bíróság élén a király által kinevezett és a Kúria elnökével egyenrangú elnök állt, köztük rangelsőbbiség csupán életkoruk alapján létezett. Az elnök és helyettese, a másodelnök főrendiházi tagnak számított. A bírák felét a bírói képesítéssel rendelkező hivatalnokok alkották, míg a bírói kar másik felét olyan, valamely közigazgatási ágazatban legalább öt éve dolgozó hivatalnokok

közül választották, akik legalább három évet magasabb állami hivatásban töltöttek el. A bíróság egyfokú eljárásban, öttagú tanáccsal járt el. A bíróság gyakorlatát vizsgálva természetesen szép számban találhatunk a közérdekkel kapcsolatos peranyagot. Már a bíróság működésének korai időszakából van példa kisajátítás miatt folyó közigazgatási perre, de gyakori volt a közérdekű intézményekkel és a községi illetőséggel, valamint az ügyekkel kapcsolatos eljárás is. Bár Koi tanulmányában – a kötet terjedelmi korlátai miatt – nem térhetett ki a közigazgatási bíraskodás minden részletére, dolgozata mégis jó összefoglaló lehet azok számára, akik a hazai bírósági rendszer fejlődését kutatják.

A közérdekkel kapcsolatos külföldi joggyakorlatból válogatott Temesi István (*Szemelvények a közérdek fogalma meghatározásának köréből*). Temesi a francia, a spanyol, a skót és az angol közigazgatási jog közérdek-fogalmát kívánta bemutatni jogesetek segítségével. Mindegyik jogrendszer gyakorlatát vizsgálva megállapítható azonban, hogy a fogalom a külföldi irodalomban sem „megragadhatóbb”, mint a hazai környezetben, hiszen „a közérdek tartalmának meghatározására a nyugat-európai jogrendszerek is csak egészen kivételes esetekben vállalkoznak; jellemző, hogy a konkrét esetekben a közigazgatási hatóság vagy a közigazgatási döntést felülvizsgáló bíróság, mint jogalkalmazó jogosult a közérdek hipotetikus keretfogalmát tartalommal kitölteni.”

Majtényi László és Szabó Máté Dániel tanulmánya (*A közérdek és az alkotmány*) a hazai és a nemzetközi alkotmányjogi szóhasználat közérdek-fogalmát vizsgálja. A szerzők elemzésüket három nagyobb téma köré csoportosították: áttekintették a tulajdonjog közérdekű korlátozásait (főként a kisajátítást), az információs szabadság és a közérdek viszonyát, valamint a terrorizmussal szembeni védekezés miatt megfogalmazott alapjogi korlátokat. A dolgozat különösen figyelemre méltó fejezetei azok, amelyekben a szerzők az amerikai biztonságpolitika eredményeit (például a Patriot Act) és a hazai adatvédelmi törvény fogalomrendszerét mutatják be.

Tóth Judit az Európai Bíróság gyakorlata alapján kísérelte meg definiálni a közérdeket (*Közérdek az Európai Bíróság előtt*). Rendkívül jól felépített dolgozatában először a közjó és a közérdek fogalmát veti össze: véleménye szerint a közjó „egy adott politikai közösségben nyilvánosan megfogalmazott »jó«, amelyet egy vitafolyamat teremt meg és tart életben.” A közérdeket ehhez képest valamiféle „időtlen, absztrakt közösségi javakért való fellépés” jellemzi, „amely az egyéni érdeknél több embert érint, de nem szükségképpen mindenkit, nem azonos a nemzeti érdekekkel, ám csak olyan dologra irányulhat, amely az emberi társadalom egészének osztatlan érdeke.” A szerző Rawls gondolatával ért egyet, amikor kifejti, hogy a közjó olyan általános feltételek sokasága, amelyek megfelelő értelemben egyformán előnyösek mindenkinek. A közérdek elvének alkalmazására akkor kerül sor, ha

olyan dolgokról van szó, amelyek mindenkinek az érdekeit érintik. Tóth áttekinti Magyary Zoltán és Bibó István műveit, valamint a hazai kortárs közigazgatási jogi szakirodalmat, s a közérdek tipizálásával kívánja szemléltetni a fogalom összetettségét, majd az előbbiekben adott definíciókat felhasználva kimerítően vizsgálja a közösségi és a tagállami közérdek megjelenését az európai uniós jogforrások alapján. Tanulmánya zárásaként nagy vonalakban az uniós szakpolitikákban használatos közérdek-fogalmakat is ismerteti, megállapítva, hogy az uniós jogban a közérdek a négy szabadság köré szerveződik, ugyanakkor megjelenik a közösségi közjó és közérdek, valamint a tagállami szintű közérdek, gyakran a közösségi jogharmonizáció alóli eltérésre való felhatalmazás formájában.

Körtvélyesi Zsolt *A kisajátítás mint a tulajdonhoz való jog korlátozása közérdekre való hivatkozással* című tanulmányában tulajdonjogi kérdéseket vizsgál. Egyrészt vizsgálja a törvényhozás által használt „közérdekből”-fogalmat az új, 2008. január 1-jén hatályba lépett, a kisajátításról szóló 2007. évi CXXIII. számú törvény alapján, másrészt a hazai alkotmányjogi irodalmat is kimerítően áttekinti annak érdekében, hogy a tulajdonhoz való jog, mint alapjog jellegét megítélhesse.

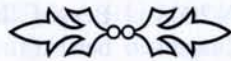
Dudás Gábor a közbeszerzésben jelentkező közérdeket elemzi dolgozatában (*A közbeszerzés és a közérdek viszonya. A hatékonyság és az ellenőrizhetőség konfliktusa*). A szerző a hazai és az európai uniós közbeszerzési jog avatott ismerőjeként arra a

következtetésre jut, hogy hatályos közbeszerzési ellenőrzési rendszer „éppen az ellen a közérdek ellen hat, amelynek biztosítását eredetileg szolgálni hivatott, nem elősegíti, inkább akadályozza a hatékony közpénzfelhasználást.”

A személyhez fűződő jogok és a közérdekű érdekérvényesítés problémáit veszi sorra Pap András László (*A köz érdeke és igényei*). Írásának központi kérdése a gyűlöletbeszédrel kapcsolatos szabályozás nehézségeinek bemutatása; áttekinti a napjainkban is folyó kodifikálási tevékenységet, vizsgálja az új Btk.- és Ptk-tervezetek „alkalmasságát”: képes-e a jogalkotó – és ha igen, hogyan – kifejezésre juttatni azt a tény, hogy „az emberi méltóság sérelmét jelentő személyiségi jogsérelem az egyén mellett a közérdeket is sérti.”

A kötetet a közérdekkel kapcsolatos legfontosabb szakirodalom jegyzéke zárja, a benne levő tanulmányok pedig minden jogterület művelői számára hasznos olvasnivalók. Egységes közérdek-fogalom adására azonban nem számíthat az olvasó. Ahogy azt a szerkesztő kifejtette: a szerzőknek és a kutatás szervezőinek végül be kellett látniuk, hogy nem létezik olyan közérdek-fogalom, amely egyértelműen, korokon átívelően vizsgálható, van viszont „egy társadalmilag változó és a mindenkori korszakvetelményekhez igazodó közérdek-érvényesítési törekvés, amely esélyt ad a társadalom továbbélésének, és amelynek biztosítása a közigazgatás legfőbb funkciója.”

Kiss Bernadett

A jogtörténeti műveket olvasó közönség a sorok mögött keresi a szerzői pályáívet, értékeli a professzori tudományos teljesítményt, a stílust, egyáltalán a habitust. A Dialóg Campus Kiadó ezért indította útjára a VIP Kiskönyvtárban az „Európai jogtörténetészporthék” sorozatot, amelynek bevezető kötetét Werner Ogrisnak szentelte. A bécsi professzor évtizedek óta kiváló kapcsolatot ápol a pécsi és a budapesti jogtörténeti tanszékekkel. E téren példás tudományos együttműködés alakult ki a felek között, amely előadásokban, publikációkban, ösztöndíjak támogatásában nyilvánult meg, és kollegiális barátságok szövődését eredményezte.

„Kevés 20. századi jogtudós formálta olyan mértékben saját szakterületét, mint Werner Ogris a jogtörténetet. Ez köszönhető nemcsak annak a rendkívül hosszú időnek, amelynek során professzorként a Berlieni Szabad Egyetemen, az FU-n (1962–1966) és a Bécsi Egyetemen (1966–2003) tanított és vizsgáztatott; nemcsak annak a több mint tizenegyezer hallgatónak, akik ebben az időszakban nála szigorlatoztak, államvizsgáztak vagy diploma-vizsgákat tettek le. Köszönhető ez annak a hatalmas tudományos életműnek is, amelyet ugyanekkor hozott létre.” E sorokkal kezdődik az európai jogtörténetészporthék-sorozat első kötete, mely

Egy jogtörténész Európából

Európai jogtörténetészporthék. I. Werner Ogris

Közéteszi: Herger Csabáné, Kajtár István [Válogatta Kajtár István, fordította Herger Csabáné]

VIP kiskönyvtár

Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2007, 182 p.

ISBN 978 963 7296 73 4

Werner Ogris bécsi professzorról szól. E könyv antológiát tár elénk, bemutatva a professzor egy-egy alkotását is.

Werner Ogris 1935. július 9-én született Bécsben, Alfred és Marian Ogris öt gyermeke közül harmadikként. Gyermekkorát Felső-Ausztriában, Welsben töltötte, s ott érettségizett 1954-ben. A Bécsi Egyetemen végezte jogi tanulmányait, 1958-ban avatták doktorná. A jogtörténet iránti érdeklődést Hans Lentze professzor ébresztette fel benne. 1958. április 1-jétől a Bécsi Egyetem Európai Jogtörténeti Intézetében

tudományos segédmunkatársként dolgozott. Első nagy tudományos munkája 1961-ben jelent meg *Der mittelalterliche Leibrentenvertrag* címmel, amelyért Theodor Körner-díjat kapott. A Berlieni Szabad Egyetem habilitációs megkeresése következett ezután. Német jog és osztrák alkotmány, valamint közigazgatás-történet tárgyából megszerezte a *venia docendi* és az FU hivatalos felkérését. Előadásainak programjába – 1945 óta elsőként – felvette a „Brandenburg-Poroszország alkotmány- és közigazgatás története” témakört is.

1963-ban házasságot kötött dr. Eva Scolik ügyvédnővel; két gyermekük született: Martin és Michael.

A Bécsi Egyetemen felállítottak egy második „Német Jog- és Osztrák Alkotmány- és Közigazgatás-történet” tanszéket, amelyre 1966-ban visszahívták. Előadást tartott a német magánjog, illetve az osztrák és európai magánjogfejlődés tárgyából, osztrák alkotmány- és közigazgatás-történetből, büntetőjog-történetből és európai jogtörténetből.

Az 1972/1973-as tanévben a Jog- és Államtudományi Kar dékánja, 1966–1977 között az Európai Jogtörténeti Intézet, 1997–1999 között az Osztrák és Német Jogtörténeti Intézet, 2000–2003 között az Osztrák és Európai Jogtörténeti Intézet vezetője volt. 1978–1995 között elnöke az Első Államvizsga-bizottságnak, 1981–1997 között az Első Diplomavizsga-bizottságnak.

Werner Ogris professzor kutatási területei a középkori magánjogtörténet, a 18. századi alkotmánytörténet, a büntetőjog-történet és a tudománytörténet. Munkásságához tartoznak a jogászéletrajzok és „olyan személyek életrajzi karcolatai, akik a széles nyilvánosság előtt elsősorban nem jogász oldalukról voltak ismertek” (Hergerné-Kajtár, 13. p.), így például Goethe életrajza. A *Handwörterbuch zur Deutschen Rechtsgeschichte* számára 135 szócikket készített.

1972-ben az Osztrák Tudományos Akadémia levelező tagjává, 1975-ben rendes tagjává választották. 1975-től a Savigny Alapítvány Bizottságának, majd az ebből alakult Osztrák Jogtörténeti Bizottságnak az elnöke. 1985-től a Szász Tudományos Akadémia levelező tagja, 1988-tól a Holland Királyi Tudományos Akadémia külső tagja.

A hidegháború legsötétebb időszakában a vasfüggöny mögötti kollégákkal igyekezett a kapcsolatot tartani, az emiatt érzett hála jelei a díszdoktori cím, amelyet a Prágai Károly Egyetemen és a Pozsonyi Komenský Egyetemen kapott. 1992-ben a nyári szemeszterben a University of Kansas vendégprofesszora volt.

Tizenöt disszertációt és három habilitációt is gondozott, ami a jövő iránt érzett felelősségét mutatja.

Werner Ogris professzor munkásságát a kötet egy-egy karakterisztikus írásán keresztül mutatja be.

Ezek egyike *A Galgenbergtől a ringtheateri tűzvészsig. A jog és kriminalitás nyomain Bécsben. A Hof* című fejezet a negyed régi épületeit és napjait idézi, s így jogtörténeti érdekességeket mutat be. Sokat megélt, lovagi játékok, városi ünnepek, szabadtéri játékok helyszínül szolgált. Például 14 napos fesztivált rendeztek itt, amikor Barbarossa Frigyes – első, 1156. évi szentföldi hadjáratára vonulván – Bécsben megpihent. 1515-ben itt kötötték meg a Habsburg–Jagelló kettős házasságot. Kivégzéseket is hajtottak végre a Hofban, a téren. 1595. június 16-án Ferdinánd Hardegg gróft kard által végezték ki, mert Győr erődjét ok nélkül átengedte a töröknek. A *Hofburg* című szakaszból kiderül, hogy az a 13. század vége óta a Habsburgok rezidenciája volt. Ebben a fejezetben Ogris a téren lévő épületek történetét írja le, így a Hofburg kápolnáját, ahol az I.

Miksa által felállított zenekar is koncertezett. Ezt ma a Bécsi Filharmonikus Zenekar és a Wiener Sängerknaben kórusa teszi. A kincstár jelenleg a Művészettörténeti Múzeum része, itt helyezték el a Szent Római Birodalom és a Habsburg-ház hatalmi jelvényeit. A harmadik kiemelendő fejezet a *Justizpalast*. Az Igazságügyi Palota aulájában Justitia-szobor áll az aranykarddal és a törvénykönyvvel. 1927-ben, egy belpolitikai feszültség következményeként az épület legnagyobb részét tönkretették és felgyújtották. Ma a Polgári Ügyek Tartományi Bírósága, a Bécsi Tartományi Főbíróság, a Legfelső Bíróság, a Legfőbb Államügyész Hivatala és a Főállamügyészség található itt.

A *Jogtörténeti tethelyek* című tanulmányban Ogris professzor érdekesen, feladvány–megoldás formában írta le gondolatait. Ilyen a *Pénzszerezés túszkopasztsal*, amely Oroszlánszívú Richárdról szól.

A *cenzúra a Metternich-korszakban* a bürokratikus abszolútizmus, a rendőrállam és az ezzel együtt járó cenzúra leírása. „Arról volt szó, hogy a polgárságot politikai értelemben féken tartásuk, és ezzel egy időben minden rendszerellenes gondolatot megóvják.” (Hergerné-Kajtár, 75. p.)

Metternich számára a cenzúra „egy jog volt arra, hogy az állam békéjét, annak érdekeit és rendjét megzavaró eszmék megnyilvánulását megakadályozzák.” (Hergerné-Kajtár, 77. p.)

A Legfelsőbb Udvari Rendőr- és Cenzúrahivatal vezetője 1817-től 1848-ig Franz von Sedlnitzky volt. A

cenzára jogszabályi háttérét „a cenzúra irányításáról és a cenzorok eljárásáról szóló 1810. szeptember 14-i előírás”, továbbá udvari dekrétumok, köriratok és előírások adták. Célja, hogy mindent akadályozzon, ami az államot, a vallást és a jó erkölcsöt sérthette. Kiterjedését tekintve mindenre vonatkozott, minden írott vagy nyomtatott műre, minden képre, minden műalkotásra, minden ábrázolásra. Így például évkönyvre, zsebkönyvre, címkére, kártyára, szöveges zeneműre, rézkarcra, cégtáblára, sírfeliratra is.

Ahogy Európa politikai helyzete változott, a szólás-, sajtó- és a gyülekezési szabadság kiemelkedően fontossá vált, úgy a cenzúra is átalakult. Végül 1848. március 14-én, Metternich lemondását követően, a cenzúra megbukott.

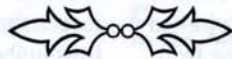
Az *Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv (ABGB) története és jelentősége* ugyancsak Werner Ogris kiemelkedő tanulmányai közé tartozik. Ebben pontosan, precízen leírja az ABGB kodifikációjának történetét, területi hatályát, jellemzőit, tiszta, egyszerű felépítését és változásait.

Joseph von Sonnenfels és az osztrák büntetőjog fejlődése című írásában Ogris professzor rávilágít Sonnenfels jelentőségére. Eljárásjogi krédója volt a cselekvések szabadsága, amely többek között „a bün-

tetőljárás azon bölcs előírásán alapul, hogy nemcsak a nem bűnösnek ítéltet hagyja szabadon, hanem köteles biztosítani minden eszközt a védekezéshez annak, akit a bűn látszata gyanússá tesz.” (Hergerné–Kajtár, 160. p.). *Rendészet* című írásában foglalkozott először a büntetőljárással, de nem átfogóan, csupán a letartóztatásra, a nyomozásra, az ítélelhozatalra terjedt ki. Ő volt az, aki először merete nyilvánosan szidni Ausztriában a tortúrát. Kidolgozta a büntetés fájának és mértékének a meghatározására vonatkozó általános irányvonalakat, és kimondta, hogy „a halálbüntetés szemben áll a büntetés végcéljával”. (Hergerné–Kajtár, 173. p.). Werner Ogris megállapítja, hogy Sonnenfels jelentősége a bűncselekménytan és az egyes törvényi tényállások kialakítása szempontjából abban rejlik, hogy az egész büntetőjogot igazgatási célnak rendelte alá.

E néhány tanulmányának bemutatása talán bepillantást enged Ogris professzor jelentős, kiemelkedő munkásságába a jogtörténet területén. Hatalmas tudományos életművet hozott létre, és formálta szakterületét úgy, ahogyan kevesen. Werner Ogris a szó legigazabb értelmében európai s egyben osztrák joghistorikus.

Várszegi Zsófia

Nótári Tamás *A salzburgi historiográfia kezdetei* című monográfiája a Kristó Gyula akadémikus által alapított Szegedi Középkortörténeti Könyvtár sorozat 23. köteteként jelent meg.

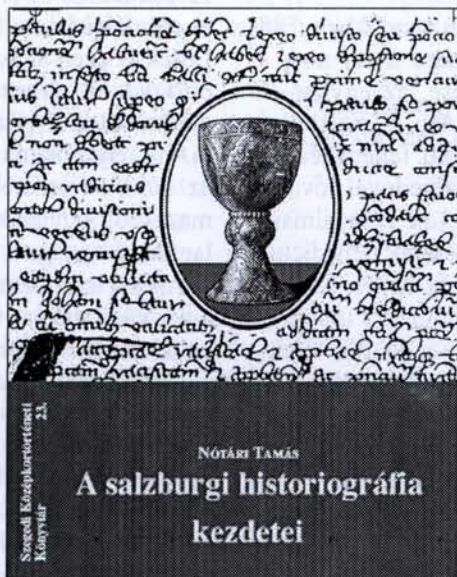
A kötet fejezeteinek beosztása követi a 8. és 9. század legfontosabb salzburgi forrásait,¹ amelyek nagyobb része néhány éve a szerző fordításában látott napvilágot magyar nyelven.² Nótári az előszóban Hermann Heimpel kijelentését idézi: „*Alle mittelalterliche Forschung ist Philologie*”, s ezen alapelveket, valamint a forrástisztelet kritériumát munkája során mindvégig szem előtt tartja. A vizsgált források mindegyikénél (valamint a Virgil püspök szerzősége kapcsán bővebben tárgyalt aethicus isteri *Cosmographiánál*) feltárja azok szerkezetét, nyelvi és stiláris sajátosságait, a bennük található reminiscenciákat, a filológiai megközelítés mellett azonban nem hagyja figyelmen kívül a jog-, köz-, egyház-, művelődéstörténeti szempontokat sem.

Felmerülhet az a kérdés is, hogy vajon miért éppen a salzburgi forrásokat vizsgálja a szerző. Egyrészt a salzburgi historiográfia – s e fogalmat kiterjesztően értelmezve ide sorolja a történeti forrásértékkel bíró és önmagukban is történeti

A salzburgi historiográfia kezdetei – Nótári Tamás könyvéről

Nótári Tamás: *A salzburgi historiográfia kezdetei*
Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 23.

Szeged, Szegedi Középkorász Műhely, 2007, 342 p.
ISBN: 963 4828 11 2

tényanyagot elbeszélő hagiográfiát, a birtokjegyzékeket és *carmeneket* – kiemelkedően gazdag a korabeli bajorországi forrásanyaghoz képest, és egyedül Salzburg büszkélkedhet a *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*-mal, e sajátos, Salzburgra oly jellemző *genus mixtum*-mal. Másrészt az Agilolfing-dinasztia utolsó hercege, III. Tasziló Nagy Károly általi trónfosztása és az önálló Bajor Hercegség felszámolása után, a 798-ban érsekséggé emelkedett Salzburgi Püspökség a 8. század végére kiemelt helyzetet ért el a többi bajor egyházi központ felett, vagyis Bajorország

hatalmi centrumává lett. Harmadrészt pedig a 9. század végi salzburgi források egyedülálló jelentőségű információkkal gazdagítanak bennünket a Kárpát-medence – az avarok – történetét illetően.

Jogtörténeti szempontból több érdekes fejezetet tartalmaz a monográfia. Hosszabban foglalkozik a bajor egyházszervezet kialakulásával, a püspökség birtokvitáival, illetve az *Eigenkirche*-rendszer megjelenésével Bajorországban. Behatóan elemzi az utolsó önálló bajor herceg, III. Tasziló koncepció perét, vagyis Nagy Károly általi trónfosztását, részletesen kitérve a hűbéri eskük jellegére és tartalmára. Külön fejezetet szentel a kora középkori birtokjegyzék sajátosságainak, ennek során részletesen bemutatja a *notitia* és a *carta* közti különbséget, ezek tartalmi és nyelvi jellegzetességeit. Ezt követően a Metód elleni per vádpontjait igyekeznek sikerrel kihámozni a per egyik legfontosabb dokumentumából, és helyezi jogtörténeti kontextusba.

Miután Nagy Károly 788-ban az ingelheimi gyűlésen megtartott (mai szóhasználatunkkal élve: koncepció) perben letaszította trónjáról az utolsó Agilolfing herceget, III. Taszilót, birodalmába integrálta az addig önálló Bajor Hercegséget. A bajor (egyházi és világi) előkelők közül többen – köztük Salzburg püspöke és Alcuin későbbi jó barátja, Arn is – már Tasziló uralkodása idején nagy valószínűséggel átpártoltak a frank uralkodóhoz, és segítségére voltak a herceg trónfosztásának legitimálásában. A perben Taszilót nem csak a 763-ban állítólagosan elkövetett *harisliz*, vagyis a királyi sereg önkényes elhagyásának vádjával illették, hiszen ez *de iure* nem lett volna elegendő a halálos ítélet kimondásához, hanem súlyos hűtlenséggel is, vagyis 757-ben és 781-ben tett hűségesküjének, illetve 787-es vazallusi esküjének megszegésével, valamint az avarokkal kötött szövetséggel is vádolták. Tasziló kivégzésével Nagy Károly nem kebelezhetett volna be Bajorországot, ezért a herceget inkább kolostorba záratta, ami lehetővé tette a frank uralkodónak, hogy szabadon rendelkezék az immáron uratlanná vált hercegséggel.

Közvetlenül a trónfosztást követő esztendőben, 788 és 790 között, Nagy Károly utasítására íratta meg a Karoling-hatalomátvitel nagy nyertese, az egykor jó ideig Tasziló bizalmát is élvező Arn a Salzburgi Püspökségnek tett adományokról szóló feljegyzést, a *Notitia Arnonist*, amelyet a frank uralkodóval jóvá is hagyatott, így biztosítván egyházmegyéje javadalmait. A *Notitia Arnonis*ban a lejegyzést készítő Benedictus diakónus a hercegektől, nemesektől és egyéb személyektől származó adományokat kronológiai és topográfiai rendbe foglalta, részletes – mondhatni telekkönyvszerű – felsorolást adva a korabeli birtokviszonyokról. Nyelvi szempontból a vizsgált szövegek közül e forrás viseli magán legerősebben a kora középkorra jellemző grammatikai és stiláris hanyatlás jeleit.

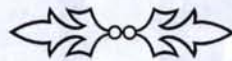
Arn 798-ban kapta meg III. Leó pápától a *palliumot*, ám az immáron neki alávetett püspökök csekély lelkesedéssel fogadták ezen – Nagy Károly által

meghozott és a pápa által kivitelezett – döntést. Salzburgnak tehát ismételtelen igazolnia kellett a megszerzett birtokok és egyéb adományok eredetét és jogszerűségét, s ennek eredményeként jött létre 798 és 800 között a *Rövid feljegyzések (Breves Notitiae)* címet viselő munka. A *Breves Notitiae* lejegyzőjét név szerint nem ismerjük, azt viszont megállapíthatjuk, hogy a *Notitia Arnonissal* mutatkozó átfedések ellenére sem szolgált egyik feljegyzés a másik előképül, s így mindkét dokumentum egyedi, máshonnan meg nem ismerhető adatokkal gazdagítja a kor gazdasági- és birtokviszonyaira vonatkozó ismereteinket, valamint a *Breves Notitiae* leíró, historiografikus fejezetei a Rupert-legendában foglaltakra vetnek egyéni megvilágítást. Noha e mű sem tekinthető a klasszikus latinitás mércéjével mérhető alkotásnak, a *Breves Notitiae* nyelvezete alak- és mondattani szempontból egyaránt jóval korrektebb, mint a *Notitia Arnonis*é.

A 860-as években a szlávok apostolaként ismert Konstantin (Cirill) és Metód jelentős missziós tevékenységet fejtett ki Morávia és Pannónia területén, és 869-ben II. Adorján pápa Metódot Sirmium érsekévé ordinálta, *iurisdictiót* biztosítva számára. Térítő munkája során bejárta a vidéket, ám a salzburgi érsek és megyés püspökei ezáltal saját joghatóságukat érezték sértve, s Metódot a 870-ben megtartott Regensburgi Zsinaton eltűnték. Több éven át tartó fogságából csak a pápa intervenciójának köszönhetően szabadult ki. Salzburg moráviai és pannóniai igényeinek legitimációs irataként keletkezett 870-ben a kora középkori salzburgi historiográfia legszebb és talán legérdekesebb darabja, a *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, amelynek szerzője feltehetően a salzburgi érsek, Adalwin, címzettje pedig a keleti-frank uralkodó, Német Lajos lehetett. Herwig Wolfram 1979. évi kiadásában a *Conversio* 14. fejezetének vonatkozó mondata alapján 871-et fogadta el a keletkezés évéül, 1995-ös monográfiájában azonban módosította álláspontját, s a középkori számítási módot vette alapul, amely szerint a szövegben megjelölt esztendő is hozzászámítandó az eltelt évekhez, s ennek alapján a 870-es megírási év mellett állapodott meg; kiadásában Fritz Lošek is ezen állásponthoz csatlakozott, amit Nótári is elfogad. A szerző kilétére csupán a mű néhány utalásából kísérelhetünk meg következtetéseket levonni, ám teljes biztonsággal nem tudjuk azonosítani. Egy, az ötödik fejezetben olvasható első személyű fogalmazásból ugyanakkor nagy valószínűséggel megállapítható a szerző salzburgi, illetve bajor származása. Természetesen nem állapítható meg, hogy a *Conversio* a per vádirataként vagy pedig annak utólagos legitimációjaként keletkezett-e.

A *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* számos helyen szól a Kárpát-medence történetéről is, tehát a későbbi magyar történelem szempontjából is nehezen alábecsülhető jelentőségű opus. E kérdéskör hátterét bemutatva a szerző felvillantja a pápa, a basileus és a frank uralkodó között kialakult, a bulgáriai, a moráviai és a pannóniai missziót determináló

kapcsolatrendszer is. A Metód elleni vádak három gyújtópont köré csoportosíthatók: először a *lingua Latina*, másodsor a *doctrina Romana*, harmadszor pedig a *litterae auctoriales Latinae* kapcsán megmutatkozó elutasító magatartása. E három, a nyugati egyház és misszionáriusai által soha meg nem kérdőjelezett elemet Metód az egész nép számára értéktelen színben tüntette fel, nevezetesen *philosophice superducens* – e fordulat minősítését illetően Nótári nem fogadja el Wolfram azon nézetét, miszerint a *philosophus appositio* már önmagában dehonesztáló lett volna, szerinte e neutrális kitétel csupán az okfejtés módját jelölte meg.

Nagyot téved, aki azt hiszi, hogy a jó öreg Dunai Monarchia már rég elhalálozott és a feledés homályába veszett! Az Osztrák Tudományos Akadémia Jogtörténeti Bizottsága (KRGÖ) által szervezett kétnapos szimpózium ennek éppen az ellenkezőjét bizonyította. A tíz előadó és a nagyszámú, aktívan hozzászóló érdeklődő hallgatóság, május 5-én és 6-án találkozott a régi Domus Universitatis Színháztermében, a bécsi Sonnenfelsgassén, hogy körüljárja a kérdést: mennyiben tekinthető az Osztrák–Magyar Királyság jogállamnak, illetve elindult-e legalább az alkotmányos államiság felé vezető úton.

A válaszok – ahogyan ez várható is volt – a témaköröktől függően rendkívül különbözőek voltak, mégis, összességükben igazolták a kettős monarchiának a meghaladott későabszolutista struktúrák lebontására tett erőfeszítéseit. Mint az ilyenfajta kérdéseknél mindig felmerül: most félig üres vagy félig tele volt ez a pohár? Fogalmazzunk másként: ha az Osztrák–Magyar Monarchiát az 1848 előtti abszolutisztikus berendezkedéshez mérjük, akkor egyértelmű fejlődést regisztrálhatunk. Amennyiben azonban a modern jogállam fogalmát vesszük mértéknek, akkor Ferenc József birodalma bizony komoly hiányosságokat mutat. A történetisz-jogtörténetész előadók – mindannyian a téma jó ismerői – természetesen óvtak a fekete-fehér ítéletek megalakításától, ragaszkodtak a kiegyensúlyozott, a korabeli viszonyokhoz igazodó bemutatáshoz és értékeléshez.

Az ülés nyitóelőadásában az 1860. évi Októberi Diploma kapott új, a korábbiaknál pozitívabb értékelést (*Stefan Malfér*, Bécs). Mindig tanulságos, ugyanakkor jótékony hatású is számunkra, „osztrákoknak” az államfejlődést „más népcsoportok”, mindenekelett a magyarok (*Máthé Gábor*, Budapest), illetve a csehek

Nótári Tamás monográfiája, amelyet bőséges, a forrásanyag és a szakirodalom beható ismeretéről tanúskodó jegyzetapparátus egészít ki, értékes adalékokat nyújt nem csupán a medievisztika és a középlatin filológia, hanem a szlavisztika és a középkori jogtörténet művelői számára is.

Galántai Erzsébet

Jegyzetek

- 1 *Libellus Virgilii, Gesta Sancti Hrodberti confessoris, Liber confraternitatum, Notitia Arnonis, Breves Notitiae, Carmina Salisburgenia, Conversio Bagoariorum et Carantanorum*
- 2 Nótári T.: *Források Salzburg kora középkori történetéből* (Szeged, Lectum Kiadó, 2005)

SZEMLE

Habsburg-monarchia a jogállamiság útján?

Nemzetközi konferencia Bécsben, 2008. május 5–6-án*

(*Karel Malý*, Prága) szemszögéből látnunk. Nagy erőfeszítések kísérték a kiegyezési tárgyalásokat a birodalom két része (vagy talán a perszónalunióban álló két önálló ország?), Cislajtánia és Transzlajtánia között, akár az újonc-megajánlási és vámügyekről (*Anatol Schmied-Kowarzik*, Bécs), akár az általános gazdasági kérdésekről volt szó (*Petra Skřejpková*, Prága). Akárhonnan is nézzük és forgatjuk, a bécsi központi igazgatás dicsőségtáblájára nem kerül fel az első felelős magyar miniszterelnök, Batthyány Lajos gróf felségárlási pere (*Barna Attila*, Budapest–Győr). Nagyon is figyelemreméltóak azok a

A bécsi konferencia ülése

magyar erőfeszítések, amelyek az 1852 és 1880 között a büntetés-végrehajtási reform, különösen a börtönviszonyok terén hoztak eredményeket (*Mezey Barna*, Budapest). Három előadó (*Gerald Stourzh*, Bécs; *Andrzej Dziadzio*, Krakkó; *Thomas Olechowski*, Bécs) is elemezte a felsőbbíróságok alapjogi kérdésekben, különösen a nyelvhasználati jogok és a sajtószabadság területén kialakított ítélkezési gyakorlatát. Úgy tűnik, hogy a Birodalmi Törvényszék és a Közigazgatási Bíróság nem minden határozatát nevezhetjük „hibátlanoknak”, az azonban, hogy ítélkezésük alapvetően az alapjogokkal ellenkezett volna, nem állítható, ennek

inkább az ellenkezője igaz. Végezetül meg kell állapítanunk, hogy a liberális jogászságnak is meg kellett először tanulnia olyan fogalmak használatát, mint a „jog előtti egyenlőség”, „az alkotmányosan garantált jogok”, vagy a „szubjektív közjog”. Ez pedig, tekintettel a soknyelvű, soknemzetiségű és bonyolult szerkezetű államfelépítésre, egyáltalán nem volt könnyű. Mindamellet meg kell jegyeznünk, hogy a jogállamiság alapelemeinek számító intézmények, mint a Birodalmi Törvényszék, a Közigazgatási Bíróság, a hatalmi ágak elválasztása, a bírói függetlenség és a polgári alapjogok katalógusa csak 1867-től váltak a Monarchia rendszerének azon alapintézményeivé, amelyekkel a korabeli Európában haladó szerepet töltött be. Természetesen, ki akarná elhallgatni, hogy az alapelvek napi gyakorlatba történő átültetése gyakran kívánni valót hagyott maga után.

A levonható tanulság, amelyre már a megnyitó beszédemben is utaltam: a történelem és különösen a jogtörténet nem ismer olyan állandóságot biztosító garanciákat, amelyek az egyszer elért eredmények sértetlen változatlanóságát biztosíthatnák. Még abban az értelemben sem, hogy a változó fejlődés automatikusan a kedvező fejlődés irányába mutatna. Mindig jöhetnek tévutak, kerülők, zsákutcák, amelyek visszalépést jelentenek. Ez különösen igaz a jogállami alapelvekre, amelyek folyamatos odafigyelést, védelmet és jobbítást igényelnek. A rossz tapasztalatok sajnos azt igazolják, hogy azok állandóan és bármely korban veszélybe

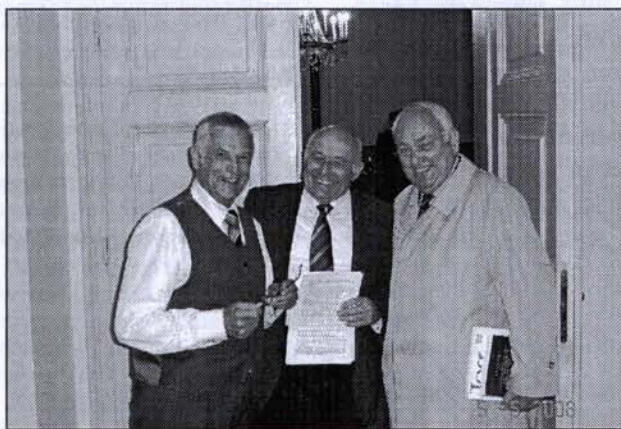
kerülhetnek. A fenyegetést pedig nem csak az alkotmányos rendszer teljes összeomlása jelentheti, hanem a szisztéma lopakodó aláaknázása, fokról-fokra történő kiüresítése, az alapvető jogelvek hanyag semmibe vétele. *Erant exempla, sunt exempla!*

Ebből a megvilágításból nézve a rendezvény alkalmas volt arra, hogy gondolatokat ébresszen a sok fáradságos, apró lépés árán, történelmi szárnyalás és mélyrepülés után megszületett azon intézmények valós belső tartalmával és jelentőségével kapcsolatban, amelyek a 19. század eleje óta lételemét képezik a „jogszerű államnak”, ellenpontját képezve ezzel az „erőszak államának”. Amikor mi a Monarchiá-

ról, mint a jogállam úttörőjéről pozitív vagy negatív képet alkotunk, úgy számolnunk kell azzal a ténnyel, hogy a jövő nemzedékei ugyanilyen kritikusan szemlélik majd a mi viszonyrendszerünket ehhez a jelenséghez. Így lettünk mi is a jövőbeli nagy európai közös együttélés szempontjából mindannyian érintettek, a legnagyobb éberségre és bátor kiállásra megszólítottak.

Werner Ogris
Fordította: **Barna Attila**

* A beszámoló eredetileg a *Nova und Varia. Zeitschrift des Juristenverbandes* című folyóirat 2008/2. számának 87–88. oldalán jelent meg *Die Habsburgermonarchie auf dem Wege zum Rechtsstaat? 5. und 6. 5. 2008* címmel. Ezúton mondunk köszönetet, amiért a *Nova und Varia* szerkesztősége hozzájárult a cikk újbóli, magyar nyelvű megjelentetéséhez.

Werner Ogris, Máthé Gábor és Karel Malý
a bécsi konferencián

A jénai Friedrich Schiller Egyetem alapításának 450. évfordulója¹

Néhány évvel a németországi politikai fordulat, az újraegyesítés után Jéna ismét nemzetközi rangú tudományos központ. A Saale völgyében fekvő, mintegy 100 000 lakosú város egyetemén és főiskoláján több mint 25 000 diák tanul, jelenlétükkel állandó fiatalos arculatot kölcsönözve a településnek. Jéna tudományos életének két kiemelkedő eleme az immár négy és fél évszázada működő egyetem, valamint az 1870-es években kibontakozó és azóta töretlenül fejlődő optikai és üvegyipar.

A Jénai Egyetem főépülete

Az 1558-ban egyetemi privilégiumot elnyert Friedrich Schiller Egyetem 2008-ban ünnepli alapításának 450. évfordulóját. A jubileumi év folyamán ünnepi programsorozat zajlik, amelynek szervezése és meg-

valósulása széles körű együttműködésnek köszönhető: hozzájárultak Thüringia szövetségi állam, Jéna városa, városvezetése és polgárai, az egyetem együttműködő partnerei, köztük kutatóintézetek, gazdasági és kulturális partnerek, német és külföldi partneregyetemek, valamint – nem utolsósorban – az Egyetem professzorai és munkatársai.

Az intézmény szellemiségét olyan kiemelkedő személyiségek alakították, mint Johann Wolfgang von Goethe, Friedrich Schiller, Georg Wilhelm Friedrich Hegel és Johann Gottlieb Fichte. Jéna ipari központként való, világszerte elismert hírét az egyetemhez ugyancsak szorosan kötődő Ernst Abbe, Carl Zeiß és Otto Schott munkássága alapozta meg. A Zeiß és Schott nevével fémjelzett vállalatok és az egyetem között a mai napig szoros kutatási együttműködés folyik, amely biztosítja a folyamatos technológiai fejlesztés tudományos és anyagi alapjait.

A Jénai Egyetem története

A jénai „Magas Iskolát” (Hohe Schule) I. Johann Friedrich szász herceg alapította 1548-ban. Az alapítás célja a schmalkaldeni háború következtében elvesztett területen fekvő wittenbergi egyetem pótlása és a háborúban megrendült állam számára protestáns teológusok és tisztségviselők képzése volt. A „Magas Iskola” az 1550-es évek közepétől a reformáció egyik központjává vált. Az egyetemi rangra emeléshez II. Ferdinánd császár 1557. augusztus 15-én járult hozzá, az ünnepélyes megnyitásra 1558. február 2-án került sor,² amellyel a Jénai Egyetem a német és külföldi egyetemek körének egyenjogú tagjává lett.

Ettől az időponttól kezdve az egyetem legfontosabb feladatai közé tartozott a jogászképzés. A mind nagyobb számú tanult jogászra elsősorban a fejedelmi udvarokban, a kancelláriákban, a kormányzó tanácsokban és a polgárok egymás közötti jogvitáiban volt szükség.

A fejedelmi privilégiumok biztosították az egyetem önálló igazgatásának, valamint igazságszolgáltatásának jogát. Gazdasági függősége azonban fennmaradt; ez kezdetben a fejedelmi hatalomtól, később a fenntartását finanszírozó államoktól való függőséget jelentette. Az egyetem ügyeiben a végső döntés tehát a fejedelem, illetőleg a fenntartó államok kezében maradt.³

A kora újkori reformegyetemen – amelynek filozófiai, teológiai, jogi és orvosi kara működött – mintegy száz év alatt egy sokoldalú érdeklődési körrel rendelkező kutatói közösség alakult ki.

A klasszika és a romantika „csodaéveiben” a kedvező tudományos légkör mellett a körülmények szerencsés összejátszására is szükség volt: kitűnő feltételek között, egyazon helyen kiemelkedő személyek gyűltek össze. Hegel, Fichte, Schelling, Schlegel és Schiller előadásain – többek között – Novalis, Hölderlin, Brentano, Fröbel és Arndt hallgatóként vett részt.

A jénai jogászprofesszorok többsége az oktatás mellett gyakorlati tevékenységet is végzett. Elsősorban a Konzisztórium és az udvari bíróság munkájában működtek közre;⁴ fő feladatuk szakvélemények elkészítése volt. Az 1558-ban megalakult jénai ülnöki széket a bíróságok a náluk folyamatban lévő ügyekben történő döntéshozatalra egészen 1879-ig írásban felkérhettek. Ez a módszer az 1877. évi Bírósági alkotmánytörvény (Gerichtsverfassungsgesetz) életbe lépéséig a jogviták elintézésének bevett gyakorlata volt. 1566-tól 1816-ig állt fenn a jénai udvari bíróság (Hofgericht), amelynek hatásköre a diplomáciai ügyekre is kiterjedt.

A 17. században, Jénában önálló jogterületként mindenek előtt az államjog fejlődött.⁵

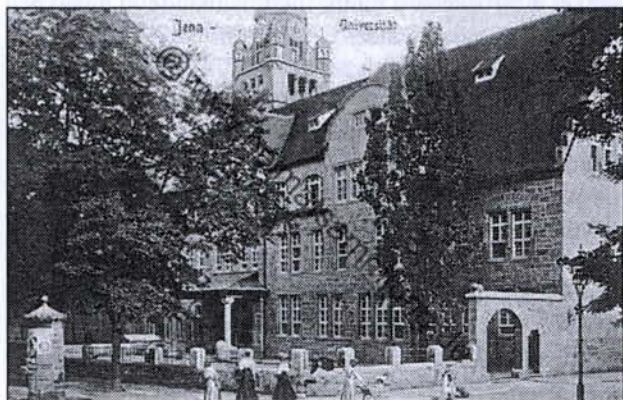
A 17. században a Jénai Egyetemen tanuló, Magyarországról érkező német, szlovák és magyar nemzeti-ségű evangélikus diákok száma 300 fölé emelkedett. A század második felétől pedig a legnépszerűbb egyetem-mé vált a magyarországi lutheránus diákok körében.⁶

A Jénai Egyetem különleges helyzetét jelzi, hogy igazgatásában négy fenntartó állam volt érintett. Ennek köszönhető a más korabeli egyetemeket jellemzőnél nagyobb tan- és gondolat szabadságot; mivel egy megosztott irányítás rendszerint nemhogy nem erősítette, hanem inkább gyengítette a fejedelmi felügyelet lehetőségét.⁷

Az európai szellemi életre legkevesebb két ízben gyakorolt maradandó hatást a Jénai Egyetem, valamint az ott működő tudósközösség: először a korai felvilágosodás idején, majd a 18–19. század fordulóján.⁸ Mindkét korszakot a filozófia és a jogtudomány intenzív tudományos szimbiózisa jellemzi. Az egyetemen 1801-től tevékenykedő Hegel 1806-ban Jénában fejezte be *A szellem fenomenológiája* című művét, amelyben egyrészt útmutatást adott filozófiai rendszerének megértéséhez, másrészt filozófiája egészével a jogtudomány számára is ösztönzést adott, s alkotások egész sorának forrását teremtette meg.⁹ Rendkívüli jelentőséggel bírt a jénai professzorok által közvetített kanti filozófia. Több százan hallgatták a jénai katedrákról közvetített kanti gondolatokat – a hallgatóságban nem elhanyagolható számban képviseltették magukat jogászok is. Kétségtelenül nagy befolyást gyakorolt az egyetemre, valamint a filozófiai és jogi tudományosságra a klasszikus német irodalom központjának, Weimarnak a közvetlen közelsége is.¹⁰ E korszakban a jénai egyetemhez kötődő legjelentősebb jogászprofesszorok közé tartozott Gottlieb Hufeland, Paul Johann Anselm Feuerbach és Anton Friedrich Justus Thibaut.¹¹ Elmondható, hogy a Jogi Kar a 19. század küszöbén érte el tényleges virágkorát.

Az egyetem történetének következő meghatározó időszaka az 1870-es években kezdődött. Ennek alapját szintén egy szerencsés személyi konstelláció adta; Ernst Abbe, Carl Zeiß és Otto Schott munkássága megalapozta a világhírű jénai finommechanikai-, optikai- és üvegyipart. A Zeiss Alapítvány kezdettől fogva jelentős kutatási támogatásban részesítette az

egyetemet, a város pedig a kulturális élet kiszélesítését köszönheti a szervezetnek. Ettől kezdődően a jogi kar fő feladatává a bíróságok, a közigazgatás, a kancelláriák és mindinkább a gazdaság számára történő jogászképzés vált. A jénai tartományi felsőbb bíróság

A Jénai Egyetem épülete (képeslap, 1910 körül)

(Oberlandesgericht) 1879. október 1-jén kezdte meg működését; a bíróság ítélező gyakorlatában az egyetem professzorai mint tanácsosok vettek részt.

Az egyetem 1923-ban Jog- és Közgazdaságtudományi Karrá bővült, ekkor csatolták a karhoz a nemzeti közgazdaságtan (Nationalökonomie) oktatását.

A Jénai Egyetem 1934 óta Friedrich Schiller nevét viseli.

A nemzetiszocialista hatalomátvétellel megszakadt Jéna szellemi életének addig töretlen fejlődése; az egyetem ellenőrzését átvevő nemzetiszocialista vezetés a Friedrich Schiller Egyetemet náci mintaegyetemmé degradálta.¹²

A II. világháború befejezését (1945) követő rövid újrászervezési időszak után újra politikai-ideológiai örvénybe került az Alma Mater, amikor szocialista főiskolává kellett válnia, ami az 1950-es évek végére valósult meg. A felsőoktatási „reform” célja a szocializmus alapjainak építése volt.¹³ A harmadik felsőoktatási reform rendelkezése nyomán a jogi kart 1968-ban feloszlatták, s ezt követően három évig nem engedélyeztek további beiratkozást.

Az 1989. évi politikai fordulat az egyetem életében széles körű reformokat hozott. A docenseket személyes alkalmasságuk, valamint szakmaiságuk alapján evalválták. Az új professzori kollégium tagjai elsősorban Marburgból, Erlangenből, valamint Frankfurt am Mainból érkeztek. A könyvtárat és a tanszékeket a legmodernebb számítógépes technikával szerelték fel, hozzájárulva ezzel a jogi kar korábban is magas szintű kutatási és tanítási színvonala továbbfejlődéséhez.

Jubileumi programsorozat

Az ünnepi rendezvénysorozat 2007 decemberében kezdődött, s egészen 2009 februárjáig tudományos, ismeretterjesztő programokat és látnivalókat kínál az érdeklődők számára.

A jubileum mottójául a Schiller nevéhez köthető „Lichtgedanken”, azaz „Fénygondolatok” szolgál.

Négy kiállítás és egy sor egyéb rendezvény hivatott az egyetem történetének felidézésére, az alapítás történetének bemutatására.

1. Jénai egyetem – a Jogi Kar campusa

Kiállítások

2008 januárjától novemberéig látogatható az immár 450 éves hagyományra visszatekintő egyetem útját a kezdetektől napjainkig bemutató kiállítás a Thüringiai Egyetemi és Tartományi Könyvtárban (Thüringer Universitäts- und Landesbibliothek, ThULB). A tárlat központi témája az intézmény 16. századi megalapítása, melyet értékes dokumentumokkal illusztrálnak. A későbbi évszázadokon kiválasztott témák vezetnek végig a látogatókat; értékes kézi és nyomtatott iratok, diákok emlékkönyvei, valamint híres jénai professzorok és tudósok egyedülálló írásai szemléltetik az egyetemi életet, és mesélnek az egyetem történetéről – egyetemi történetekről.

Az *Egyetemi élet a Collegium Jenenseben* című kiállítás 2008 januárjától december végéig látható a Collegium Jenense épületegyüttese által övezett belső udvarban; a tárlaton az egyetem történetének bemutatása mellett, az épület 20. századig tartó építészeti fejlődése is megismerhető. Dokumentumok, festmények és modellek teszik átélhetővé a diák- és egyetemi életet.

Az egyetem főépületének történetét bemutató fotókiállítás szintén ez év december 31-éig látogatható. Az 1908-ban 350 éves fennállását ünneplő Jénai Egyetem különleges ajándékot kapott: az Ernst Abbe Alapítvány és más támogatók lehetővé tették számára egy új

Jénai egyetem – a Könyvtár modern épülete belülről

Főépület építését. Az új központi épületnek több célt is ki kellett elégítenie; egyrészt meg kellett felelnie a növekvő hallgatói létszámnak és helyszükségletnek, másrészt a városszerkezetben méltó építészeti keretet kellett teremtenie az Alma Mater Jenensis számára. Az épület Theodor Fischer professzor legjelentősebb munkái közé tartozik. A kiállítás foglalkozik az építészeti szerkezettel, a tervezéssel és a kivitelezéssel. A kiállítás középpontjában az építési dokumentációból, valamint a fényképes építési naplóból származó történeti fotók és dokumentumok állnak.

Az *Egyetem kincsei* címmel szervezett kiállítás 2008 májusától augusztusig volt látogatható. A Friedrich Schiller Egyetem 21 tudományos gyűjteményének állománya egyedülálló módon tükrözi az intézmény állandó részvételét a tudomány- és kutatástörténetben. A tárgyak megszerzésük, valamint a gyűjteménybe kerülésük történetén keresztül mesélnek a 16. század óta folyó kutatás jelentőségéről. Az évforduló alkalmából kiválasztott darabok egy részét a széles nyilvánosság először tekinthette meg. A kiállítási tárgyak sora csontleletektől, antik gipszeken, értékes érméken, ásványokon és kőzeteken keresztül egészen csillogászati eszközökig terjed.

Rendezvények

A tudományos rendezvények központi témája az egyetem szerepe és felelőssége a modern társadalomban, illetve a modern társadalom érdekében.

A Jénai Egyetem jubileumi kiállításának részlete

A „Fénygondolatok” köré szerveződött a 2008. január 31. és 2008. február 2. között megrendezett jubileumi szimpózium. Az időpontválasztás különleges jelentőséggel bír: a Jénai Egyetem 450 évvel ezelőtt, épp ezen a napon, 1558. február 2-án nyitotta meg kapuit. Az eladássorozat kitűzött célja – a visszaemlékezésen túlmenően – az egyetem napjainkban betöltött helyzetének értékelése, valamint a jövőbeni lehetőségeire való kitekintés volt. A Németországból, Ausztriából és Svájcban érkező előadók többek között a következő kérdésekkel foglalkoztak: „Milyen kötelezettségek és feladatok adódnak az egyetem szerepéből? Vajon az egyetem napjainkban is betölti, illetve betöltheti-e egy, a tájékozódást segítő világítótorony szerepét? Melyek azok a modern kihívások, amelyekkel az egyetemnek meg kell küzdenie?”

Az egyetem valamennyi kara egy-egy héti tartó rendezvénysorozaton mutatkozott be a szakmai közösgnek, Jéna és Tübingia polgárainak és valamennyi érdeklődőnek.

A Jogi Kar 2008. április 21–25-én nyitotta meg kapuit az érdeklődők előtt. A látogatók nyilvános előadásokon és más rendezvényeken ismerhették meg a Karon folyó tudományos és oktatási munkát. Egész héten át látogatható volt az egyetem és a Jogi Kar történetét bemutató kiállítás.

A rendezvényekkel összefüggésben a programszervezők célja olyan témák kiválasztása és bemutatása volt, amelyekeken keresztül a jog társadalompolitikai jelentősége megmutatkozik.

Gazdaság, munka, környezet, energia

A Corporate Governance, illetve a gazdaság jog általi adóztatása iránt érdeklődők a kari hét ünnepléses megnyitó előadásán szerezhetik hasznos

ismereteket. A hét folyamán szervezett vitakör égető jövedelempolitikai-igazságossági kérdésekkel foglalkozott. Az egész napos program foglalkozott a környezetvédelem egy Tübingiát közvetlenül érintő kérdésével, az erdőket veszélyeztető magasfeszültségű vezetékkel.

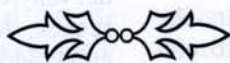
Fiatalkorúak büntetése, megtorlás, kitoloncolás

Herald Döring, a szövetségi közigazgatási bíróság menedékügyekért felelős szenátusának bírója *Flüchtlinge aus dem Irak und ihr Schutz vor Abschiebung* (Iraki menekültek és a kitoloncolással szembeni védelmük) címmel tartott előadást. A professzor beszámolt a Közel Keleten tett tanulmányútja során szerzett élményeiről is.

A hallgatók egy csoportja kutatást végez a tübingiai fiatalok büntetés-végrehajtása témájában; a hét folyamán ennek eredményeiről is beszámoltak az érdeklődőknek. Ezt követően Günther Jerouschek professzor az Ótestamentumban előforduló büntető fenyítésről (peinliche Strafe), magánháborúról tartott előadást.

Jog, média, szórakozás

Nagy érdeklődés övezte az *elsa* szervezete által szervezett, a büntetőeljárás menetét az érdeklődő nyilvánosságnak bemutató programot. Az eljárást a népszerű Barbara Salesch bírónő vezette, aki hétről hétre látható az egyik kereskedelmi televízió műsorában, amelyben a résztvevők bírósági tárgyalást imitálnak. Az előadást követően vitát rendeztek, amelynek vitaindító kérdése „Bírósági televíziózás – Pro és kontra” volt.

Dr. Völgyesi Levente PhD-értekezésének vitája

Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának Tanácsstermében 2008. október 15-én rendezték meg Dr. Völgyesi Levente *Városi alkotmányosság az újkori Magyarországon* című doktori értekezésének nyilvános vitáját. Az ülést Dr. Ficzer Lajos professzor emeritus (ELTE ÁJK), a Bizottság elnöke nyitotta meg. A Bizottság tagjai: Dr. Balogh Elemér egyetemi tanár (SZTE) és Dr. Stipta István egyetemi tanár (ME). Az ülés kezdetén a Bizottság elnöke felkérte Balogh Elemért a jelölt szakmai életrajzának rövid ismertetésére. Balogh Elemér a bemutatás

Összegzés

Az egyetem rektorának szavaival élve: „talán nem egy új, azonban erőteljesebb, öntudatosabb, és a bolognai rendszer, [...] a globalizáció, valamint az állam, a társadalom és az egyetem viszonyának alapvető újrendeződése időszakában az iránymutató egyetem típusának megvalósítása – ez az a feladat, amelynek érdekében a Friedrich Schiller Egyetem a 450. évfordulóból 2008-ban energiát kíván meríteni.”¹⁴

Ez a törekvés volt nyomon követhető az egyetem történetét, tudományos munkáját, múltját, jelenét és jövőjét a tudományos világnak és minden érdeklőnek bemutató programokon.

Csoór Dorothea

Jegyzetek

- ¹ A cikk megírása során felhasznált internetes források: <http://www.uni-jena.de/Geschichte.html>; <http://www.rewi.uni-jena.de/Geschichte.html> (letöltés ideje: 2008. szeptember 1.).
- ² *Geschichte der Universität Jena 1548/58–1958. Festgabe zum vierhundertjährigen Universitätsjubiläum.* (VEB Gustav Fischer Verlag, Jena, 1958, 33. p.; a továbbiakban: *Geschichte der Universität*)
- ³ *Geschichte der Universität*, 61. p.
- ⁴ *Geschichte der Universität*, 62. p.
- ⁵ *Geschichte der Universität*, 110. p.
- ⁶ *Geschichte der Universität*, 164. p.
- ⁷ *Geschichte der Universität*, 316. p.
- ⁸ Lingelbach, Gerhard: *Das Wirken Jenaer Rechtsgelehrter für ein modernes bürgerliches Recht.* In: *Universitäten und Wissenschaften im mitteldeutschen Raum in der Frühen Neuzeit* (Verlag der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, 2004, 243. p.; a továbbiakban: Lingelbach)
- ⁹ Lingelbach: i. m., 244. p.
- ¹⁰ Lingelbach: i. m., 244. p.
- ¹¹ *Geschichte der Universität*, 318. p.
- ¹² *Geschichte der Universität*, 669. p.
- ¹³ *Geschichte der Universität*, 764. p.
- ¹⁴ Prof. Dr. Klaus Dicke, a Friedrich Schiller Egyetem rektora. In: *Universitätsjubiläum Programm 2008*

során kitért a jelölt eddigi széles körű kutatási területeinek ismertetésére is.

A doktori értekezés nyilvános vitáján a Szerző röviden ismertette az értekezését, és összefoglalta azokat a szempontokat, amelyeket a kutatása során követett; elsősorban a városok jogállásával és a különböző városok egymással való kapcsolatával kívánt – leíró jelleggel – foglalkozni. A kérdést igyekezett komplexen, sokoldalúan vizsgálni, hogy ezáltal használható következtetésekre juthasson.

A Bizottság elnöke ezután röviden bemutatta a doktori értekezés opponenseit, Dr. Kajtár István egyetemi tanárt (PTE) és Dr. Szuromi Szabolcs Anzelm egyetemi tanárt (PPKE), majd felkérte őket az opponensi véleményük ismertetésére.

Dr. Kajtár István elmondta, hogy a jelenleg ismeretes városi közjogi szintézisek vagy régiek, vagy ha újab-

bak, akkor csak részleges forrásokon alapulnak. Kiemelte, hogy a Jelölt munkája az adott témakör eddigi legteljesebb tudományos igényű összefoglalása. Megjegyezte, hogy a disszertáció forrásbázisa átfogó, szakirodalmi teljesnek mondható, és üdvözlendő a primér források kiemelt használata. Külön kiemelte, hogy nagyon imponáló az egyéni levéltári kutatások beépítése a dolgozat anyagába. Opponens szerint a dolgozat a disszertációval szemben támasztott összes formai követelménynek hiány nélkül megfelel. A dolgozatban a téma szempontjából megvizsgált városok száma nagy, és nem csak a szabad királyi városoké, hanem a mezővárosoké is, ami átfogóbb következtetések levonására ad lehetőséget. A dolgozat szerkesztése arányos, és kiemelkedően fontos szerepet kap benne az emberi jogok vizsgálata. Jelölt stílusa gördülékeny, és az értékelés új szintéziseket hozhat a szakmai gondolkodásban. Opponens megjegyezte ugyanakkor, hogy a dolgozat címválasztása kritizálható, hiszen egy átfogóbb cím megfelelőbb lenne. Problémaként említette még, hogy a hospes elnevezést a kor szempontjából jobban meg lehetett volna indokolni, hiszen ez inkább középkorias jellegű kifejezés. Opponens emellett néhány fogalom használatát kritizálta, és megjegyezte, hogy ezek végiggondolása szükséges lenne a Jelölt további szakmai életpályája szempontjából. Ezen kisebb problémák ellenére úgy gondolja, hogy a dolgozat újszerű és jogtörténetileg újdonságokat jelentő elemzés, így a Jelölt számára javasolja a PhD-fokozat megadását.

Dr. Szuromi Szabolcs Anzelm opponensi véleményét azzal kezdte, hogy a dolgozat terjedelme és tudományos apparátusa megfelelő. Áttekinthető, világos szerkezetének köszönhetően a dolgozat kiválóan megfelel a formai szempontoknak. Az újkori Magyarország városi alkotmányossága az opponens szerint olyan terület, amely tudományosan kevésbé kutatott, így a dolgozat nívóvumnak minősül. A 19. század végi és a 20. század eleji nagy forrás-feldolgozási hullám után a dolgozat is része annak az új hullámnak, amely az elmúlt 30 évben jelentkezett. A dolgozatban a források feldolgozása szisztematikus módon, a klasszikus forrásfeldolgozás metódusával történt, amit az opponens különösképpen dicséretesnek tart. Kritikaként említette, hogy az európai jogtörténeti forrásokra való hivatkozás nem jelenik meg elég hangsúlyosan a dolgozatban. Jelölt ugyan közvetve megadja ezt, amikor Csizmadia Andor munkáira hivatkozik, de az Opponens kívánatosnak tartaná legalább az osztrák városi jog korszakbeli bemutatását. Az Opponens kiemelte a dolgozatnak a kollektív városi jogokkal foglalkozó részét, ahol a levéltári források eddig nagyrészt feldolgozatlanok voltak. Külön kiemelte, hogy a Jelölt összefoglalója letisztultabb, átfogóbb képet nyújt a 20. századi nagy feldolgozási hullámban született szakanyagnál. Üdvözölte, hogy a dolgozatra további, új kutatási programok is felépíthetők, mivel a magyar jogtörténet-tudomány területén új, előrevivő megállapításokat tartalmazó doktori

értekezés. A Jelölt számára javasolja a fokozat odaítélését.

A Bizottság elnökének kérdésére mindkét opponens megerősítette, hogy a dolgozat és a pályázó korábbi tudományos munkássága alapján *summa cum laude* minősítéssel javasolta a PhD-fokozat odaítélését Dr. Völgyesi Levente számára.

A Bizottság elnöke ezután megnyitotta a nyilvános, általános vitát, és felkérte a jelenlévőket kérdéseik és észrevételeik megtételére. Balogh Elemér kérdése az értekezésben megjelenő éjjeli kóborlásra vonatkozott, amellyel kapcsolatban a dolgozathoz kitér, hogy mennyire szigorúan szabályozták, de a cselekmény jogi tárgya nem derül ki. Stipta István hozzászólásában megjegyezte, hogy a szabad királyi város és királyi szabad város megkülönböztetése már az értekezés munkahelyi vitáján is felmerült. Kérdése arra vonatkozott, hogy Jelölt elmélyült-e azóta a téma vizsgálatában.

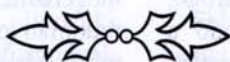
Az opponensi véleményekre és a nyilvános vitán felmerült kérdésekre a Jelölt együtt kívánt reagálni. Elmondta, hogy a munkahelyi vita során szóban, majd írásban kifejtett opponenciák tanulságai és javaslatait igyekezett a nyilvános vitára véglegesített szövegváltozatba beépíteni, felhasználni. Dr. Kajtár István véleménye kapcsán megjegyezte, hogy az alkotmányosság kifejezés használatát indokoltabbnak tartja, mivel a dolgozatban büntetőjogi és büntető-eljárásjogi kérdéseket nem vizsgált. A hospes kifejezéssel kapcsolatos kritikával egyetért, de idézte az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és Jogtörténet Tanszékén használt tankönyv vonatkozó részét, amelyet a Jelölt alapul vett az értekezés megírása során. Ezen kívül megjegyezte, hogy a levéltári forrásokban ezzel a kifejezéssel nem találkozott, és ez is okozta a kifejezés dolgozati kezelését. Dr. Szuromi Szabolcs Anzelm opponensi véleményére reagálva megjegyezte, hogy a külföldi példák bemutatását – terjedelmi okok miatt – csak a magyarországi primer források rovására lehetett volna növelni, amit Jelölt nem tartott kívánatosnak az értekezés szempontjából. Kiemelte ugyanakkor, hogy az opponensi javaslatokat megfogadva, az értekezés későbbi, javított változatában megkísérli a nemzetközi mintákat alaposabban körüljárni. Az éjjeli kóborlás kapcsán Jelölt kifejtette, hogy ebben az esetben mindig egy közbiztonsági intézkedéssel találkozott a forrásokban, amelynek idegenrendészeti vonatkozásai voltak, hiszen aki éjjel, lámpás nélkül járt a korszakban, arról feltételezték, hogy valamilyen bűncselekményt készül elkövetni. A szabad királyi város és királyi szabad város fogalmának megkülönböztetése kapcsán Jelölt elmondta, hogy a forrásokban csak az általánosan bevett szabad királyi város elnevezéssel találkozott, így a latin megnevezés alapján ennek használatát tartotta indokoltnak.

Jelölt válasza után a Bizottság elnöke megkérdezte az értekezés opponenseit, hogy kívánna-e élni a viszontválasz lehetőségével, illetve fenntartják-e pozitív értékelésüket. Az Opponensek a viszontválasz lehetőségével nem kívántak élni, és a válasz után is fenntar-

tották pozitív értékelésüket. A Bizottság az újdonságot jelentő jogtörténelmi dolgozat alapján Dr. Völgyesi Leventének a doktori fokozat *summa cum laude*

minősítéssel való odaítélését javasolta az Egyetemi Doktori Tanács számára.

Gosztonyi Gergely

Parlamentarizmus a kisállamokban – parlamentarizmus és monarchia

*Alkotmánytörténelmi konferencia
Liechtensteinben*

A Bécsi Egyetem Jog- és Alkotmánytörténelmi Intézetének, valamint a Nemzetközi Parlamentarizmustörténelmi Bizottság (ICHRPI) osztrák szekciójának szervezésében, 2008. június 4–6-án, „Parlamentarismus in Kleinstaaten – Parlamentarismus und Monarchie” címmel konferenciát rendeztek Liechtensteinben. A rendezvénynek a Bendorben található Liechtenstein-Institut adott otthont.

A tudományos szimpózium első blokkja a liechtensteini alkotmányfejlődést tekintette át. *Peter Geiger* (Badern) a liechtensteini parlamentarizmus kialakulásának 19. századi gyökereiről, *Rupert Quaderer* (Bendor) az 1921. évi, ma is hatályos alkotmány létrejöttéről, ezen belül is az országgyűlés szerepének erősödéséről, *Wilfried Marxer* (Badern) pedig a liechtensteini parlamentarizmus mai viszonyairól tartott előadást. Ehhez kapcsolódott még *Elisabeth Bergernek* (Bécs) az OPTK-reform liechtensteini országgyűlésben lezajlott vitájáról szóló kollokviuma.

Simonetta Bernardi (Róma) VIII. Bonifác pápa *Coelestis pater familias* kezdetű bullájáról beszélt, *Antonio Ruiu* (Pisa) előadása pedig a monarchia és köztársaság elméleti problémáit érintette a Medici-hercegségben. *John Yung* (Glasgow) a skót parlamentről beszélt az 1603 és 1707 közötti angol–skót perszonálio idején. Ezzel érdekes összefüggést mutatott *Coleman Dennehy* (Dublin) előadása, aki az ír parlamentarizmus kiépítésének azon elképzeléséről beszélt, amely az

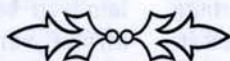
angol–skót dualizmust egy trialisztikus rendszerre alakította volna.

Christiana Senigaglia (Trieszt) a Német Szövetség államaiban, a Bécsi Kongresszus utáni időszakban vizsgálta a parlamentarizmus kialakítására vonatkozó teoretikus elképzeléseket. *Lubos Velek* (Prága) Csehország helyzetén keresztül azt mutatta be, hogy az 1867 utáni Habsburg Birodalomban milyen problémák adódtak a kisebb népcsoportok parlamenti képvisellete kapcsán. *Lothar Höbelt* (Bécs) előadása az uralkodó, a parlament és a pártstruktúra összefüggéseiről szólt. Számunkra különösen érdekes, hogy a bécsi kolléga gondolatmenetének központi témáját az angol „kétpártrendszernek” a dualizmus kori magyar „kétpártrendszerrel” való összehasonlítása adta. *Szabó István* (Budapest/Miskolc) előadása az államfő helyettesítéséről szólt Magyarországon, az 1920 és 1944 időszakban. Az előadás azt próbálta elemezni, hogy egy monarchiában milyen elméleti és gyakorlati problémák eredhetnek az államfői hatalom gyakorlásának akadályoztatásából.

Az ICHRPI által szervezett tanácskozáson már megszokott eleme a rendezvény helye szerinti parlament meglátogatása, s az annak működésével való ismerkedés. A szervezést magukra vállaló bécsi kollégák, s az azt közvetlenül vezető Gerald Kohl professzor ebben most különösen kitettek magukért. A konferencia résztvevői meglátogathatták a liechtensteini országgyűlést, St. Gallenban a kantonparlamentet, valamint Bregenzben a vorarlbergi országgyűlést. Liechtensteinben és Bregenzben személyesen az országgyűlés elnöke fogadta a résztvevőket. Az utolsó előadások helyileg is a vorarlbergi parlamentben hangzottak el. *Jonathan Warner* (Iowa) a ciprusi kérdéstről beszélt, ezen belül is az elnök és a parlament viszonyát vizsgálta az Észak-ciprusi Török Köztársaságban. Ezután *Henrik Olszewsky* (Poznań) előadása zárta a konferenciát. A lengyel professzor az országgyűlésről, mint az állami szuverenitás megtestesítőjéről szólt a 17. századi Lengyelországban.

A konferencia kötete előreláthatólag 2009 tavaszán fog megjelenni.

Szabó István

Vásárok Világa Konferencia Szekszárdon

Negyedik alkalommal rendezte meg 2008. szeptember 19-én a szekszárdi Babits Mihály Művelődési Ház és Művészetek Háza, a Tolna Megyei

Honismereti Egyesülettel és a Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Főiskolai Karával együttműködve, a hagyományos Szekszárdi Szüreti Napok kíséretében, a Vásárok Világa Konferenciát.

Az idei konferenciát néprajzkutatók, történészek és muzeológusok részvételével tartották. Köszöntőt mondott Dr. Fischer Sándor a Tolna Megyei Kereskedelmi és Iparkamara elnöke, az ülés levezető elnöke Dr.

Szabó Géza régész, a Wosinsky Mór Megyei Múzeum főmuzeológusa volt.

A konferencia nyitányaként Dr. Csoma Zsigmond néprajzkutató mutatta be az előző évi konferencia előadásainak írásos változatát tartalmazó *Vásárok Világa III.* című kötetet, amelyben elsősorban jogtörténetes tanulmányai olvashatók.

A konferencia első részében a regionális árucseré formáiról szóltak az előadók: a felső-magyarországi vásári kapcsolatokról a 19–20. század fordulóján Dr. Nagy Molnár Miklós néprajzkutató, a karcagi Nagykun Múzeum igazgatója, a közép-dunántúli vásárokról Dr. Lukács László, a székesfehérvári Szent István Király Múzeum munkatársa tartott előadást. Ezt követően Dr.

Demeter Zsófia történész, a Fejér Megyei Múzeumok Igazgatósága megyei múzeumigazgatója Székesfehérvárnak az árucserében betöltött szerepéről beszélt.

Dr. Csoma Zsigmond, a Károli Gáspár Református Egyetem tanszékvezető egyetemi tanára a bornak, mint kereskedelmi cikknek az Alpok és a Dunántúl régiójában betöltött szerepéről, majd Kékes Tóbiás, Magyarlukafa polgármestere szülőfaluja híres, a mai napig megtartott Vendel-napi búcsúiról tartott előadást. A konferencia zárásaként hozzászólások következtek, majd a résztvevők bekapcsolódhattak a Szüreti Napok színes programjaiba.

Frey Dóra

A jog valóságos történetének feltárásához vezető különböző utak a 20. században forradalmian új módszerekkel és lehetőségekkel szaporodtak. A hagyományos kutatási irányok és az alkalmazott szakmai módszerek mellett immáron egymást kölcsönösen átható rész-tudományágakká fejlődött módszerek segítik a tájékozódást. Ilyen lett a jogi ikonográfia, a jogi archeológia, a jogi néprajz, a jogi szimbólumkutatás, a történeti jogi térképészet és a megfelelő jogi nyelvutatók (jogi szaknyelvi földrajz). Az új kutatási területek fejlődésével párhuzamosan igény támadt a tudományok eredményeinek közzétételére, a jogtörténeti résztudományi munkák számára megfelelő publikációs feltételek megteremtésére. A kibontakozó kutatások egyik első bizonyítéka a Karl Frölich (Gießen) által 1938–1948 között kiadott *Arbeiten zur rechtlichen Volkskunde* című, öt füzetből álló sorozat. Átfogóbb és kidolgozottabb volt az 1939–1942 között megjelent, Karl S. Bader (Freiburg i. Br.) által „Rechtswahrzeichen” gyűjtőnév alatt jegyzett, ugyancsak öt füzetet megélt *Beiträge zur Rechtsgeschichte und rechtlichen Volkskunde*. Ezt a sorozatot a heidelbergi Eberhard Freiherr von Künsberg (Heidelberg) szerkesztette, ő azonban politikai okokból szerkesztőként nem jelenhetett meg. Azonos célt tűzött maga elé az 1961-től megjelenő *Forschungsstelle für Rechtssprache, Rechtsarchäologie und Rechtliche Volkskunde*; valamint a zürichi Karl S. Bader gondozta *Rechtshistorischen Arbeiten* tizenhat kötete.

Az utóbbi három évtizedben sikeresen és eredményesen szolgálta ki a szakmai igényeket Louis Carlen huszonnégy kötetes sorozata, a *Forschungen für Rechtssprache, Rechtsarchäologie und Rechtlichen Volkskunde* (Freiburg i. Ü.). Carlen koncepciójában újszerű volt a régi, főként monográfiákból álló periodikákhoz képest,

SIGNA IVRIS

Egy új periodika születésére

SIGNA IVRIS. Beiträge zur Rechtsikonographie, Rechtsarchäologie und Rechtlichen Volkskunde.

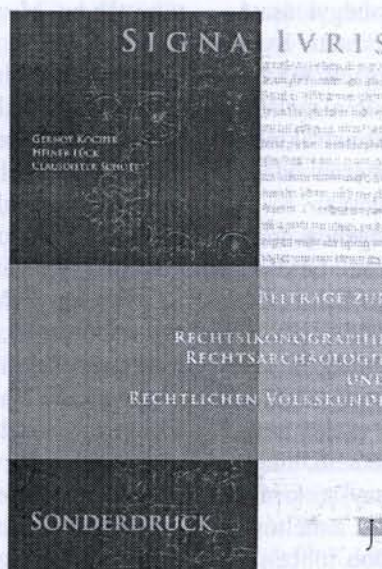
Herausgegeben von Gernot Kocher (Graz), Heiner Lück (Halle), Clausdieter Schott (Zürich)

Verlag Peter Junkermann,
Halle an der Saale, 2008–

hogy ezt a kiadványsorozatot tanulmány-gyűjteményként szerkesztették. Többnyire a Nemzetközi Jogi Néprajzi Társaság kongresszusainak, valamint a jogi ikonográfia munkaköreinek előadásait publikálták benne.

A megnövekedett érdeklődés kívánatosá tette, hogy a 2007-ben megszokott Carlen-sorozat hagyományainak folytatását és az új profilokat is a már bevált koncepcióhoz kapcsolják. Az újonnan alapított *SIGNA IVRIS*-sorozat, címéhez híven, átfogó tudományos publikációs fórum kíván lenni a jogi szaknyelv, a jogrégészet, a jogi néprajz és a jogi ikonográfia területén. Az alcímekben jelzett „jogi ikonográfia, jogi archeológia és jogi néprajz” fogalmak a hagyományosan központi fontosságú területekre utalnak, amelyek között a jogi ikonográfia immáron jelentőségének megfelelő,

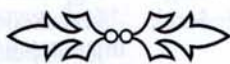
saját, megkülönböztetett helyet bír. „Egyébként ezzel nem szándékoztuk a tematikát beszűkíteni, nyitottságra törekszünk az újabb kezdeményezésekkel kapcsolatban is. A szabad sorrendben megjelenő kötetek főleg tanulmányokat tartalmaznak majd, de

monográfiák közzététele sem kizárt”. Ezekkel a szavakkal indították útjára a szerkesztők, Gernot Kocher, Heiner Lück és Clausdieter Schott az új, Graz, Halle an der Saale és Zürich tudományos műhelyeivel

fémjelzett periodikát, különös hangsúlyt adva az illusztrációként szolgáló ábrázolások minőségi reprodukálásának és fontosságának.

Fülöp Anna

Középkori udvarház a Gerecsében

*Egy nemesi kúria története
és rekonstrukciója
– jogtörténeti vonatkozásokkal*

Tata felől érkezve és Agostyán falut néhány száz méterrel elhagyva a Természetes Életmód Alapítvány Természetvédelmi és Humánökológiai Oktatóközpontja kínál látnivalót és történelmi érdekességeket az erre kirándulóknak. A mintegy 130 hektáros területtel gazdálkodó Alapítvány célja a természetes-környezeti életmódra nevelés, az alternatív házépítés és tájhasználat lehetőségeinek bemutatása erdeiiskola-program, terepgyakorlat és továbbképzések keretében, valamint a terület múltjának faggatása újrateheremtett, hitelesen rekonstruált középkori történeti környezetben.

Ennek a gondolatnak a jegyében a Központ egy új szellemű kísérletnek ad helyet a Gerecsei Tájvédelmi Körzet tőzsomszedságában. Az alapítvány életre hívói egy középkori települést kívánnak megépíteni, melynek tudományos alapját a közeli Baj községhez (Komárom-Esztergom megye) tartozó Öreg-Kovács-hegyi ásata-sok adják. Az 1993-ban kezdődött, a tatai Kuny Domokos Múzeum munkatársai által végzett feltárás során előkerült Árpád-kori körtemplom és a mellette fekvő középkori nemesi udvarház rekonstrukciója készül itt hitelesen, régész szakértők közreműködésével, bőséges jogtörténeti anyagot is felmutatva.

A Gerecse hegyvonulatainak rejtettségében megbúvó templomot a régészek 14. és 18. századi, birtokvitákról árulkodó okiratok alapján Kovácsi falu (villa Chovach) plébániatemplomával azonosították.¹ Az elpusztult templom maradványait a közelmúltban már csak régészeti módszerrel lehetett fellelni.

A Kovácsi név a falut birtokló nemesi család neve. Első említése egy 1364. évi oklevélhez köthető, amely a család egyik tagját, „Marco de Koacy”-t királyi emberként említi egy birtokper kapcsán; ezt a méltóságot a köznemesi család tagjai közül később többen is viselték, sőt a család tagjai között később altárnokmestert („vicemagistro thavarnicorum”) is találunk.²

V. László egy 1455. évi oklevelében Kovácsi János fiainak, Demeternek és Lukácsnak engedélyezi, hogy

örökölt és szerzett birtokain, így Kovácsiban és a szomszédos Agostyánban, hűséges szolgálataikért pallosjoggal bírjanak.³ A Kovácsi család utolsó okleveles említése 1489-ből maradt fenn, amikor Kovácsi Miklós – miután az ősi udvarházat zálogba adta – az ország délnyugati felén bűnös szövetségbe került a Martonfalvi Lacza családdal. A Lacza famíliának az 1440-es évektől kezdődően igen komoly bűnlajstroma volt; a hatalmaskodás elkövetési magatartásainak (birtokfoglalások, lopás, rablás stb.) változatos tárházával találkozhatunk, de az engedély nélküli várépítés és gyilkosság is előfordul az ítéletekben. Az oklevél szerint Kovácsi Miklós és Martonfalvi Lacza Mihály gyilkosságot követett el, amely cselekedetért Hunyadi Mátyás rendelkezése szerint Alsóindvai Bánffy Miklós részére vérdíjat kellett fizetniük. Miután ezt nem tették meg, a királyi udvarból kirendelt hivatalnokokat küldtek ki Kovácsi Miklós birtokaira, hogy az ott található ingó és ingatlan javakat lefoglalják a vérdíj ráeső részének fejében.

Az ásata-sok során megtalált kora újkori földesúri ház már a vérdíj ellenértékéért birtokba lépő Alsóindvai Bánffy családhoz köthető, amelynek Miklós nevű tagja több mint húsz éven keresztül a pozsonyi ispáni címet viselte.⁴ Általánosnak nevezhető ebben a korban, hogy a több birtokkal rendelkező főnemeselemek a központi birtokokon álló váron vagy kastélyon kívül általában minden jelentősebb földbirtokokon állt udvarházuk, amelyek elsődlegesen igazgatási, gazdasági funkciót töltöttek be. Mivel az Anjouk óta királyaink módszeresen törekedtek arra, hogy a nemességnek ne egy tömbben levő birtokteste legyen, így a szétszórt birtoktestek központjában mindenhol állt nemesi gazdaház. A Kovácsiak három falurésze tehát a foglalással egy főúri nagybirtok távoli egységévé vált. A leletek már ennek az új központnak a maradványai, amelyet az új tulajdonos vagy officíálisa építtetett, mivel Kovácsi Miklós kúriája a foglalás idején még zálogban volt, így ahhoz Bánffy nem férhetett hozzá.⁵ A körülkerített udvarház egy kőből emelt, alapincézett nemesi lakhelyből és több gazdasági épületből állt. Többek között egy nagyméretű, fából készült, nyílt tűzhelyű, boronafalú ház és egy kisebb, különleges szemes-cserépkályhás,⁶ kőalapozású boronaház maradványait sikerült feltárni. Az épületegyüttes a török hódoltság idején pusztult el.

A rekonstrukció amiatt is kiemelkedik a hasonló hazai kezdeményezések sorából, mert a középkor egyszerűbb, földszintes vagy magasföldszintes, bekerített udvarú nemesi udvarházairól nagyon kevés adat áll a kutatók rendelkezésére, a 15–16. század szabadtéri megjelenítése pedig teljesen hiányzik a hazai szabadtéri múzeumi kínálatból.

Az Alapítvány történeti ökológiai szemléletben fogant terveinek megfelelően befejezéséhez közeledik a körtemplom új helyszínen történő felépítése, valamint már áll egy fából épült, vendégváró középkori fogadó, amelyhez korabeli kialakítású, működő konyha is tartozik. A terület emberi és természeti környezete is igazodik a 16. század viseletéhez, növény- és állatgazdálkodásához. A folyamatosan bővülő faluba érkező látogatók a középkor hangulatát, kényelmét és ízeit tapasztalhatják meg. A tervek között szerepel egy

zarándok-ispotály felépítése is, mivel a település a Via Margaritarum (Gyöngyök Útja) zarándokúton fekszik.⁷ A park érdekessége a Szent László királyról elnevezett domb, amelynek a helyiek gyógyító és betegségűző erőt tulajdonítanak, s amelynek lankás oldalán nyílik a szent király csodatételeinek egyikéhez, a döghalálból, vagyis a pestisből kigyógyító csodatétel legendájához kapcsolódó védett növény, a Szent László-tárnics, más néven Szent László füve.

Barna Attila

Jegyzetek

- ¹ Petényi Sándor–Sabján Tibor: Kályhás boronaház Baj, Öreg-Kovács-hegyen (Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok közleményei 10. Kuny Domokos Múzeum, Tata, 2003, 127. p.)
- ² Petényi–Sabján: i. m., 129. p.
- ³ „...existentium habitis, patibula, rotas, palos et alia tormentorum genera erigere...” (Petényi–Sabján: i. m., 130. p.). Ugyanebből az évből való a vízaknai gerébház kiváltságlevele azonos szóhasználatlaltal: „dictae in oppido Vízakna existentis, *Patibula, rotas, Palos, ac aliorum tormentorum genera erigere*, fures, latrones, Praedones et alios quoslibet malefactores suspendere, rotare, mutilare etc. possiunt et valeant.” (Dr. Lindner Gusztáv: *Ruland-oszlopok a szepesi és erdélyi szászoknál*. Századok, 1885, 62. p.). Ugyenezen kifejezés alkalmazásával adományozott pallosjogot II. Ulászló 1493-ban a szentkirályszállási kun kapitány családjának (Kring Miklós: *Kun és*

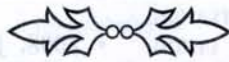
jász társadalmemelek a középkorban. Századok, 1932, 62. p.).

⁴ Petényi–Sabján: i. m., 132., 142. p.

⁵ Petényi Sándor kéziratosa tanulmányából, 2. p.

⁶ A cserépkályha a redukált égetésű szemeskályhák kései, népies változatai közé sorolható, gyártása valószínűleg Magyarországon történt (Petényi–Sabján: i. m. 154. p.).

⁷ A Mátraverebélyt Máriacellel összekötő, 760 kilométeres Via Margaritarum többnyire azoknak a középkori országutaknak a vonalát követi, amelyeken elődeink is zarándokolhattak. Felfűzi a középkori Magyarország néhány kiemelkedő városát: Budát, Esztergomot, Székesfehérvárt és Veszprémet. Az országhatárt elhagyva bekapcsolódik a Máriacellbe vezető Via Sacrába, a Santiago de Compostelába vivő Caminóba és a Rómába vezető ősi zarándokútba, a Via Slavicába.

Az idősebb magyar jogtörténész-nemzedék egyik szegedi kiválóságát, Tóth Árpádot 2008 nyarán temettük el.

Kispécen született, 1927. április 21-én. Volt bognársegéd Győrött, leventeként a francák hadifoglya, „politikai munkás” és sorkatona. Szakérettségizett. A szegedi egyetem jogi karán folytatott tanulmányait követően a jogtörténeti tanszéken lett tanársegéd (1961), majd egyetemi docens (1977). Itt dolgozott, kutatót és oktatót 1988-ban történt nyugalomba vonulásáig; a tanszéket Both Ödön halálát követően három éven át vezette (1985–1988).

Tudományos érdeklődése lényegében egy nagyobb téma feldolgozásában öltött testet: ez a kivételes hatalom bevezetésének kérdésköre a dualizmus idején, valamint az ezzel sok tekintetben összefüggő hadigazdálkodás jogi szabályozása az I. világháború idején. A kivételes hatalom intézményének bemutatása során a súlypontot a hazai források adatainak bemutatására helyezte (*A kivételes hatalomról szóló 1912. évi LXIII. tc. létrejöttének előzményei 1868-tól a századfordulőig*. Szeged, Acta, 1964), miközben a külföldi – ezen belül a nyilvánvalóan legfontosabb osztrák – hatások feldolgozását sem mellőzte el (*Az 1906. évi osztrák kivételes intézkedések magyarországi bevezetésének problémái a koalíciós kormány idején*. Klny. Bp., 1966). A hadigazdálkodással kapcsolatos legfontosabb részterületeket egyenként vette górcső alá, így mind az ipari (például: *A szénellátás néhány problémája az első világháború idején Magyarországon*. Klny. Bp., 1986), mind az agrárszektor területeit (*Szükségintézkedések a mezőgazdasági munkaviszonyok szabályozásában az első*

BÚCSÚZUNK

*In memoriam Tóth Árpád
(1927–2008)*

világháború kezdeti szakaszán. Klny. Bp., 1983) átfogó vizsgálat alá vetette. Az e tárgyban írott tanulmányai minden szakmai igényt kielégítenek; munkáját alapos, minden részletre kiterjedő *levéltári* és szakirodalmi forrásfeltárára építette, és leíró-szintetizáló modorban feldolgozva tárta az olvasók elé az említett, a maga korában rendkívül nagy jelentőségű jogintézmények genezisét és hatásmechanizmusát. Az első világháború ideje hadigazdálkodásának jogi szabályozását – bátran kijelenthetjük – a teljesség igényével föltárta. Ez pedig nagy szó, jelentős szakmai és emberi teljesítmény; önmagában is elég ahhoz, hogy Tóth Árpádot, a jogtörténészt emlékezetünkben híven őrizzük.

Munkái a témájához kapcsolódó dualizmuskori intézménytörténet kutatója számára biztos alapot nyújtanak, s a két szegedi *Actában* könnyen hozzáférhető: *A kivételes hatalom jogi szabályozása Magyarországon az első világháború előestéjén* (Acta Juridica et Politica Szeged, Tom. L., Fasc. 13. Szeged, 1996); *A hadigazdálkodás jogi szabályozásának problémái az első világháború idején Magyarországon* (Acta Juridica et Politica Szeged, Tom. LX. Szeged, 2002).

Balogh Elemér – Ruszoly József

- **2008. június 9-én, a Magyar Tudományos Akadémián a Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó konferenciát rendezett** a magyar hivatalos közlönykiadás 160. évfordulója alkalmából. Az emlékülést Dr. Kodela László, a Közlönykiadó elnök-vezérigazgatója nyitotta meg. Az előadók között szerepelt Prof. Dr. Gecsényi Lajos, a Magyar Országos Levéltár főigazgatója, Dr. Kiss Elemér volt kancelláriaminiszter, Dr. Petrétei József volt igazságügy-miniszter, Dr. Kajdi József ügyvéd, a MeH volt közigazgatási államtitkára, valamint Dr. Somogyvári István, az Állami Számvevőszék helyettes főtitkára, az IM volt közigazgatási államtitkára.
- **2008. június 14-én, az Országos Széchenyi Könyvtár Előadótermében** (Budavári Palota) az 1956-os Intézet Közalapítvány és a Nagy Imre Alapítvány rendezésében került sor az *Ötven éve – a per. Emlékezés Nagy Imre és mártírtársai kivégzésének évfordulója* című rendezvényre. Kende Péter köszöntője és Sólyom László köztársasági elnök ünnepi beszéde után Rainer M. János tartott előadást (A Nagy Imre-per), majd Gyenes Judith, Maléter Pál özvegye emlékezett vissza a korabeli eseményekre. Az emlékülésen mutatták be az 1956-os Intézet és a Nagy Imre Alapítvány *A per – Nagy Imre és társai 1958, 1989* című kötetét.
- **2008. június 19-én, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Kari tanácstermében** az ELTE ÁJK, a Magyar Kriminológiai Társaság, a Magyar Tudományos Akadémia Jogtörténelmi Albizottsága és a Magyar Jogász Egylet rendezésében **tudományos emlékülést** tartottak *100 éves az első büntető novella* címmel. Mezey Barna megnyitója után Máthé Gábor (1843-tól 1878-ig. A büntető kodifikáció története), Balogh Elemér (A büntetőjogi dogmatika kezdetei és első félévszázada), Szabó Béla (Bernolák Nándor, az I. Büntető novella egyik kodifikátora és kommentátora), Madai Sándor (A család tényállása a Csemegikódex és az I. Büntető novella tükrében), Lévy Miklós (Az I. Büntető novella fiatakorúakra vonatkozó rendelkezése), Bárándy Péter (A feltételes elítélés megjelenése a magyar büntetőjogban az I. büntető novella révén), Mezey Barna (Válasz a kriminalitás kérdéseire a 20. század elején: a határozatlan tartamú elítélés), Papp László (Új büntetőjogi irányzat a századfordulón: a kriminológiai kezdetei Magyarországon) tartott előadást. Zárszót Gönczöl Katalin mondott.
- **2008. június 26–27-én, a Magyar Tudományos Akadémián, az MTA Történettudományi Intézete és a Bécsi Egyetem Kelet-Európa Történelmi Intézete szervezésében** rendezték meg *A Habsburg Monarchia felbomlásának 90. évfordulója* című nemzetközi tudományos konferenciát. A tanácskozás öt nagy témakör köré összpontosult: *A felbomlás világpolitikai tényezői* (előadók: Glatz Ferenc [MTA], Charles Ingraó [Purdue Egyetem, USA], Hans Lemberg [Marburgi Egyetem], Arnold Suppan [Bécsi Egyetem]); *Gazdaság és társadalom* (Ernst Bruckmüller [Bécsi Egyetem], Roman Holec [Szlovák Tudományos Akadémia], John Komlos [Ludwig-Maximilian Egyetem, München], Sipos Péter [MTA], Bianca Valota [Milánói Egyetem]); *Nemzeti konfliktusok* (Dusan Kovác [Szlovák Tudományos Akadémia], Maciej Kozminski [Varsói Egyetem], Janko Prunk [Ljubljana Egyetem], Szarka László [MTA], Szász Zoltán [MTA]); *Államforma és háború* (Ivo Goldstein [Zágrábi Egyetem], Hajdu Tibor [MTA], Peter Haslinger [Herder Intézet, Marburg], Catherine Horel [CNRS, IRICE, Párizsi Egyetem], Camil Muresanu [Román Tudományos Akadémia], Pollmann Ferenc [Hadtörténelmi Intézet és Levéltár, Budapest], Helmut Rumpler [Osztrák Tudományos Akadémia]); *Kulturális örökség és emlékezet* (Gerő András [Habsburg Történelmi Intézet], Liviu Maior [Bukaresti Egyetem], Peter Urbanitsch [Osztrák Tudományos Akadémia]).
- **2008. július 2-án, az ELTE ÁJK Kari Tanácstermében** tartották meg a **Kar oktatói új könyveinek bemutatóját**. Menyhárd Attila *Dologi Jog* c. könyvét Vékás Lajos akadémikus, Csehi Zoltán *A civil társadalom szervezeteinek joga Magyarországon* című munkáját Landi Balázs egyetemi adjunktus, Hamza Gábor *Wege der Entwicklung des Privatrechts in Europa* c. művét Siklósi Iván egyetemi tanársegéd, a Gecsényi Lajos és Máthé Gábor által szerkesztett *Sub Clausula 1920, 1947. Dokumentumok két békeszerződés – Trianon, Párizs – történetéből* c. könyvet Paczolay Péter egyetemi tanár, az Alkotmánybíróság elnöke, az Osztvics András szerkesztésében készült, *Az EU alapító szerződéseinek magyarázata* c. munkát Király Miklós egyetemi docens, a Hollé Katalin és Kadlóc Erzsébet által szerkesztett *A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvénycikk magyarázata. VII. kötet: A különleges eljárások. A határozatok végrehajtása* című kötetet Bárándy Péter ügyvéd, volt igazságügy-miniszter, a *Jogtörténelmi Szemle* Mezey Barna által szerkesztett, a *Justitiától a bírói pálcáig* című konferencia szerkesztett előadásait közlő *különszámát* Balogh Elemér egyetemi tanár, a Jakab András és Takács Péter által szerkesztett, *A magyar jogrendszer átalakulása 1985/1990–2005*, valamint a *The Transformation of the Hungarian Legal Order 1985–2005* című köteteket Csehi Zoltán egyetemi docens mutatta be.
- **2008. július 2-án az ELTE ÁJK Kari Tanácstermében** Mezey Barna és Schanda Balázs mutatta be Zlinszky János *A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karjának kezdetei* című könyvét.

- **2008. szeptember 19-én, a szekszárdi Megyeháza Dísztermében**, a Babits Mihály Művelődési Ház és Művészetek Háza, a Tolna Megyei Honismereti Egyesület, a Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Főiskolai Kara rendezésében, a Szekszárdi Szüreti Napok alkalmából rendezte meg a *IV. Vásárok Világa Konferenciát*. A konferencián mutatta be Csoma Zsigmond egyetemi tanár a 2007. évi konferencia előadásából szerkesztett kiadványt. Előadást tartott Nagy Molnár Miklós (Vásári kapcsolatok Felső-Magyarországon a 19–20. század fordulóján), Lukács László (A vásárok és az árucsera Közép-Dunántúlon), Demeter Zsófia (Székesfehérvár szerepe az árucserében), Csoma Zsigmond (A bor, mint a kereskedelem tárgya az Alpok és a Dunántúl régiójában), Kékes Tóbiás (A magyarlukafai Vendelnapi Búcsú),
- **2008. szeptember 24-én, Zalaegerszeg Megyei Jogú Város Önkormányzatának Dísztermében**, *Mátyás, az államszervező uralkodó* címmel tartotta meg a Zala Megyei Levéltár Levéltári Napját. Az eseményt Manninger Jenő, Zala Megye közgyűlésének elnöke nyitotta meg. Előadást tartott Érszegi Géza (Mátyás jogalkotó tevékenysége), Horváth Richárd (Várak, arisztokrácia és politika a Nyugat-Dunántúlon Mátyás korában), Pálosfalvi Tamás (Egervári László horvátszlavón-dalmát bán), Fedeles Tamás (Egy Mátyás-kori arisztokrata személyes vallásossága: Ujlaki Miklós római zarándoklata 1475-ben), Sölch Miklós (Mátyás király függőpecsétje), Vándor László (A reneszánsz kezdetei. Mátyás- és II. Ulászló-kori építkezések Zalában), Bilkei Irén (A Mátyás-kori nemesi társadalom Zalában).
- **2008. szeptember 29-én, a HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeumban a Pártvezér, miniszterelnök, vértanú. Tudományos emlékülés a 200 éve született Batthyány Lajos miniszterelnök tiszteletére** című tanulmánykötetet Pajkossy Gábor, a Hermann Róbert tanulmányait tartalmazó, „A Drávától a Lajtáig” című könyvet Csikány Tamás, a *Székely határőrök* című kötetet Hermann Róbert, Németh György Gál Sándor honvédezedes 1848–49-es tevékenysége című munkáját Kedves Gyula mutatta be.
- **2008. szeptember 29-én, az Alkotmánybíróság épületében** Schlett István és Tölgyessy Péter mutatta be Schmidt Péter *A politikai átalakulás sodrában* című tanulmány- és életműkötetét.
- **2008. október 15-én, az ELTE ÁJK Kari Tanácstermében**, a Szemere Bertalan Rendvédelem-történelmi Tudományos Társaság és az ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténelmi Tanszéke rendezésében került sor a *Rendszerváltások és rendvédelem a XIX–XX. században* című (XXII.) rendvédelem-történelmi tudományos konferenciára. Előadást tartott Detlef Graf von Schwerin (A Harmadik Német Birodalom rendvédelme), Helmut Gebhardt: Az osztrák csendőrség és a XX. századi ausztriai rendszerváltások), Michal Chvojka (Rendszerváltás és rendvédelem a Kárpát-medence legújabb kori történetében), August Freyerer (Az európai focibajnokság biztosításának tapasztalatai), Csóka Ferenc (Lengyel menekültek Magyarországon a II. világháborúban), Forró János (Székesfehérvár szabad királyi törvényhatósági jogú város rendvédelme 1688–2008), Lakatos Roland (Humán viszonyok rendvédelmünkben a II. világháború előtt), Kocsis Tibor (A magyar állam nyugati határainak őrzése a rendszerváltás tükrében), Domokos Sándor (Az 1918-as winnipeg-i sztrájk), Mezey Barna (Börtönügy és rendszerváltások a XX. századi Magyarországon), Parádi József (A magyar határőrizet és a rendszerváltások a kiegyezéstől a II. világháborúig), Suba János (Magyar államhatárok és rendszerváltások a XX. században) és Szakály Sándor (A Magyar Királyi Csendőrség és a rendszerváltások). A konferencia végén került sor a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történelmi Tudományos Társaság közgyűlésére.
- **2008. október 15-én, az ELTE ÁJK Kari Tanácstermében** került sor **Dr. Völgyesi Levente Városi alktmányosság az újkori Magyarországon** című **PhD-értekezésének nyilvános vitájára**. (Az eseményről bővebb beszámoló olvasható e számunk 64-66. oldalán).
- **2008. október 15-én az, ELTE ÁJK Kari Tanácstermében** tartotta meg Dr. Bárd Károly: *Erkölc és igazságszolgáltatás: a hallgatás joga* című habilitációs tudományos előadását.
- **2008. október 15-én, a Parlament Delegációs termében** mutatták be Somorjay Ádám OSB és Zinner Tibor *Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez*, valamint Horváth Miklós és Zinner Tibor *Koronatanúk jeltelen sírgödörökben. Dokumentumok Nagy Imre és társai pertörténetéhez* című könyveit. Mindkét kiadvány a Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó gondozásában jelent meg.
- **2008. október 29-én az ELTE ÁJK Doktori Iskolája keretében** tartották meg Dr. Gárdos Péter: *Az engedményezés* című PhD-értekezésének nyilvános vitáját.
- **2008. október 22-én, az ELTE ÁJK Kari Tanácstermében** Bihari Mihály egyetemi tanár mutatta be a Vida István szerkesztésében, az ELTE BTK Történelmi Intézet Pártkutató Műhelye és az ELTE-TKI „Pártok, pártrendszerek, parlamentarizmus” Kutatócsoport munkatársai által készített *A koalíciós korszak pártjainak gazdálkodása, 1944–1949* című tanulmánykötetét, amely a Gondolat Kiadó „Pártok és Politika” sorozatában jelent meg.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Balogh Elemér, PhD, egyetemi tanár, Szegedi Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Európai Jogtörténeti Tanszék; **Barna Attila**, tudományos segédmunkatárs, MTA-ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport; **Karl Borchardt**, Leiter des Stadtarchivs in Rothenburg ob der Tauber, wissenschaftliche Mitarbeiter der Monumenta Germaniae Historica, München; **Csoőr Dorothea**, egyetemi hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék; **Frey Dóra**, PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék; **Fülöp Anna**, egyetemi hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék; **Galántai Erzsébet**, PhD, egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar; **Gosztonyi Gergely**, egyetemi tanársegéd, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék; **Hörcsik Lajos Kálmán**, ügyvédjelölt, Mucsy Ügyvédi Iroda; **Karácsony András**, CSc, tanszékvezető egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Filozófia Tanszék; **Képeessy Imre**, egyetemi hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék; **Kiss Bernadett**, PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék, Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium Bel- és Igazságügyi Együttműködési Főosztály; **Lenkovic Judit**, PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék; **Mezey Barna**, CSc, tanszékvezető egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék; **Nánási László**, főügyész, Bács-Kiskun Megyei Főügyészség; **Werner Ogris**, professor emeritus, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Kommission für Rechtsgeschichte Österreichs; **Ruszoly József**, DSc, egyetemi tanár, Szegedi Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Európai Jogtörténeti Tanszék; **Szabó István**, PhD, egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti Tanszék; **Szemesi Sándor**, egyetemi tanársegéd, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Nemzetközi Jogi Tanszék; **Szendrei Géza**, ny. ügyész; **Varga Norbert**, PhD, egyetemi adjunktus, Szegedi Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Jogtörténeti Tanszék; **Várszegi Zsófia**, PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti Tanszék

E lapszám megjelenését a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Jogtörténeti Tanszéke támogatta

TISZTELT SZERZŐINK!

A *Jogtörténeti Szemle* Szerkesztőbizottsága a szoros szerkesztési határidőre tekintettel, valamint a szerkesztés és a nyomdai előállítás megkönnyítése érdekében kéri, hogy írásaikat e-mail-en az agihorvath@ajk.elte.hu vagy az elasztosl@ajk.elte.hu címre küldjék el.

Kérjük, hogy nevük feltüntetése mellett közöljék jelenlegi beosztásuk és munkahelyük pontos és teljes megnevezését is, annak érdekében, hogy hiteles adatokat tudjunk közölni!

A szerkesztőség legfeljebb 1 éves (= 40 000 n) tanulmányokat fogad el.

A szerkesztőség kéri a következő előírások szíves figyelembevételét:

– a szöveget World programmal (6/95-ös mentéssel), 12 pontos Times New Roman betűtípussal beírva kérjük megküldeni;

– a szövegben – az egyedi szerzői kiemeléseken túl – kérjük a mű-, valamint a folyóiratcímek kurzíválását, továbbá a nevek, intézmények teljes nevének kiírását;

– az irodalomban közölt szerző(k) teljes nevét és a mű pontos, teljes címét kérjük feltüntetni;

– az idézett vagy külön szakirodalom-jegyzékben közölt műveknél a megjelenés helyét (rövidítés nélkül), évét, a könyv kiadóját, a teljes mű (pl. recenzióban) vagy a hivatkozott oldalak számát, folyóiratoknál – sorrendben – az évfolyamot, évet, lapszámot, valamint a hivatkozott oldal(ak) számát zárójelben kérjük megadni;

– az évszámok és az oldalszámok között hosszú kötőjelet kérünk használni;

– a jegyzetekben az ismételt hivatkozás (már említett mű) jelzése: i. m. + oldalszám;

– az oldalszámot a magyar „o.” helyett „p.” (pagina) jelzéssel kérjük ellátni;

– a lábjegyzetek formázását kérjük mellőzni.

A szerkesztőség a cikkekhez köszönettel fogad illusztrációs anyagokat. Nyomdatechnikai okokból sajnos csak fekete-fehér fotók vagy vonalas ábrák közlésére van módunk. Az illusztrációkat digitalizált formában (min. 300 pixel/inch, 300 dpi felbontásban, TIFF vagy JPEG formátumban), a fent megadott e-mail-címre vagy fényképeredeti-ként postai úton kérjük megküldeni.

Köszönettel a Szerkesztőbizottság

INHALT

STUDIEN

- BORCHARDT, Karl: Ungarn und Rothenburg o. d. Tauber. Tableau der historischen Beziehungen 1
VARGA, Norbert: Graf Lajos Batthyány und die Angelegenheit der freien Königstädte vor dem Landtag 1843/44 7

WERKSTATT

- HÖRCSIK, Lajos Kálmán: Antwort der Gesetzgebung auf das rumänische Bodengesetz 1921 in Nordsevenbürgen ... 15
NÁNÁSI, László: Anklagebehörden in den Jahren 1861–1871 21
SZEMESI, Sándor: Erscheinen des Diskriminierungsverbots in der Europäischen Menschenrechtskonvention 31

BILDERGALERIE

- SZENDREI, Géza: József Kéri, Generalanwalt des Komitats Győr-Sopron 36

ÜBER BÜCHER

- Die versiegte Quelle (Rechtshistorische Bücher in der 22. Versteigerung des Antiquarium Hungaricum)
– MEZEY, Barna 46
Über die Bedeutungsgeschichte des Gesetzesbegriffs – KARÁCSONYI, András 47
Studienband über den ersten ungarischen Ministerpräsidenten – FREY, Dóra 49
Die Beneš-Dekrete – Dokumente und Studien – KÉPESSY, Imre 51
Kann das öffentliche Interesse definiert werden? – KISS, Bernadett 53
Ein Rechtshistoriker aus Europa – VÁRSZEGI, Zsófia 55
Anfänge der Historiografie zu Salzburg – über das Buch von Tamás Nótári – GALÁNTAI, Erzsébet 57

RUNDSCHAU

- Die Habsburgermonarchie auf dem Weg zur Rechtsstaatlichkeit? Internationale Tagung am 5-6. Mai 2008 in Wien –
OGRIS, Werner 59
450. Jahrestag der Gründung der Friedrich-Schiller-Universität zu Jena – CSOÓR, Dorothea 60
Disputation der PhD-Dissertation von Levente Völgyesi – GOSZTONYI, Gergely 64
Parlamentarismus in Kleinstaaten – Parlamentarismus und Monarchie. Verfassungsgeschichtliche Konferenz in
Liechtenstein – SZABÓ, István 66
Welt der Märkte. Konferenz in Szekszárd – F. D. 66
Signa Iuris. Geburt eines neuen Periodikums – FÜLÖP, Anna 67
Ein Hofhaus in der Gerechse im Mittelalter – Die Geschichte und die Rekonstruktion von einer edeligen Kurie – mit
rechtsgeschichtliche Beziehungen – BARNA, Attila 68

ABSCHIED

- In memoriam Árpád Tóth (1927–2008) – BALOGH Elemér, RUSZOLY József 69

NACHRICHTEN

- Die Autoren dieser Nummer 72

Rechtsgeschichtliche Forschungsgruppe der Ungarischen Akademie für Wissenschaften an dem Lehrstuhl für Ungarische
Rechtsgeschichte Eötvös-Loránd-Universität

Auf der Titelseite:

EDVI ILLÉS, Károly

(Somogyszil, 26. Juni 1842 – Budapest, 6. April 1919)

Staatsanwalt, Rechtsanwalt, juristischer Schriftsteller, korrespondierendes Mitglied der Ungarischen Akademie der
Wissenschaften (1895). Er befasste sich mit Straf- und mit Strafverfahrensrecht. Seine wichtigsten Werke sind: Kommentar
zur Strafverfahrensordnung. Bd. I–IV (Budapest–Pécs–Arad, 1898–1900); Auslegung der ungarischen Strafgesetze über
Straftaten und Vergehen. Bd. I–II (Budapest, 1905)

Rechts geschichtliche Rundschau

Internationales Redaktionskollegium:

Prof. Dr. Wilhelm Brauner (Wien), Prof. Dr. Izsák Lajos (Vorsitzender des Redaktionskollegiums), Prof. Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn),
Prof. Dr. Günther Jerouschek (Jena), Prof. Dr. Srđan Šarkić (Novi Sad), Prof. Dr. Kurt Seelmann (Basel), Dr. Erik Štenpien (Košice)

Redaktion: Prof. Dr. Máthé Gábor, Prof. Dr. Mezey Barna, Prof. Dr. Révész T. Mihály, Prof. Dr. Stipta István

Redakteur: Élesztős László

Anschrift der Redaktion: 1053 Budapest, Egyetem tér 1-3. 2. Stock Zi. 211 Tel./Fax: +36-1-411 65 18

ISSN 0237-7284

Herausgeber: Lehrstuhl für Ungarische Rechtsgeschichte der Eötvös-Loránd-Universität, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte
der Széchenyi-István-Universität und Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität zu Miskolc

Verantwortlicher Herausgeber: Prof. Dr. Mezey Barna

SUB CLAUSULA 1920–1947.

Dokumentumok két békeszerződés – Trianon, Párizs – történetéből

Szerkesztette: Dr. Gecsényi Lajos, Dr. Máthé Gábor.

Összeállította és jegyzetekkel ellátta: Dr. Baráth Magdolna, Dr. Katona Csaba

A Gecsényi Lajos, a Magyar Országos Levéltár főigazgatója és Máthé Gábor, a Károli Gáspár Református Egyetem jogi karának dékánja által, Baráth Magdolna és Katona Csaba közreműködésével összeállított kötet arra vállalkozik, hogy több mint 1300 oldalon ismeresse a trianoni és a párizsi békediktátumok főbb nemzetközi dokumentumait. A versailles-i Trianon kastélyban 1920-ban Magyarországra kényszerített békediktátum az európai hatalmi viszonyok példátlan átszabásával véget vetett egy több évszázados status quónak. 27 esztendővel később a demokrácia és önrendelkezés jegyében helyreállított béke nemhogy nem lépett vissza Trianon rendelkezéseire képest, de immár egy új nagyhatalom, a Szovjetunió érdekeit figyelembe véve rendezte el a térség sorsát. A kiadvány 157 korabeli, magyar és külföldi levéltárak anyagából válogatott dokumentumot tartalmaz, amelyek – a könyv ajánlója szerint – hiteles választ

adhatnak a két világháborút lezáró trianoni, illetve párizsi békeszerződésekkel kapcsolatban máig felmerülő kérdésekre. A kötet a 20. századi nemzeti sorsfordulóinkat reprezentáló sorozat méltó folytatása.

ISBN: 978 963 9722 33 0 – Magyar Hivatalos Lap- és Közlönykiadó, Budapest, 2008, 1324 p.

Katalin Gönczi:

DIE EUROPÄISCHEN FUNDAMENTE DER UNGARISCHEN RECHTSKULTUR

Juristischer Wissenstransfers und nationale Rechtswissenschaft in Ungarn zur Zeit der Aufklärung und im Vormärz

Studien zur europäischen Rechtsgeschichte Band 227 – Rechtskulturen des modernen Osteuropa. Traditionen und Transfers 4.

A tudástransfer-kutatás módszereit alkalmazó könyv középpontjában a magyar jogi kultúra európai kapcsolatai állnak. A felvilágosult abszolutizmus, a restauráció és a reformkor időszakai egyértelműen megmutatják, hogy a magyar jogi kultúra – a kodifikációs mozgalom és a jogtudomány – miképpen érintkezett az európai eszmékkel. A szerző utánajárt az érintkezés útjainak, formáinak, a külföldi jogtudósokkal való személyes, illetve az intézményi kapcsolatoknak, az irodalmi áramlatoknak is. A jogászképzés formáiból kiindulva tárgyalja a jogtudomány korabeli áramlatait befogadó magyarországi struktúrát. Átfogóan vizsgálja a természetjog és a ius publicum göttingeni iskolájának kisu-

gárgását, megállapítva, hogy a főként göttingeni és jénai diákok által közvetített liberális eszmék befolyásolták a fennálló jogrendszer átalakítását. Az utilitarizmusnak és a kodifikáció elméletének eszméi és a jogdogmatikai megoldások is példaértékűen hatottak a magyar jogi kultúra emancipációjára. A könyv kitér a történeti iskola magyarországi szerepére is. Az európai integráció korszakában különösen érdekes az európai jogi kultúra közös alapjainak bemutatása – jelen esetben a magyar példa alapján.

ISBN: 346 5040 40 6 – Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 2008, XII, 319 p.

A PER – NAGY IMRE ÉS TÁRSAI, 1958, 1989

A kötet tiszteletadás az 1956-os forradalom tragikus sorsú miniszterelnöke, Nagy Imre és a vele együtt, egyazon titkos perben elítéltek emléke előtt, ugyanakkor kísérlet arra, hogy a per politikai háttérét, eljárásjogi koncepcióját és lefolyásának körülményeit a lehető legnagyobb tényszerűséggel az olvasó elé tárja. A könyv az 1956–1958-as és az 1988–1989-es esztendőket idézi meg, pontos bevezetővel (Kende Péter), alapos kísérő tanulmányokkal, nagyjából eddig nem közölt dokumentumokkal, a per nemzetközi visszhangjának szemelvényes anyagával, fotókkal és gazdag bibliográfiával. A kötet első elemzése (Dornbach Alajos munkája) a pártállam igazságszolgáltatási módszereiről, a második (Litván György) a Nagy Imre-per politikai háttéréről, a harmadik (Rainer M. János) a per lefolyásáról szól, ideértve annak rendőrségi és más előzményeit. Az alapküldetmények közül a kötetben szerepel a vádirat és az ítélet teljes szövege, három beadvány (kettő Nagy Imrétől, egy Szilágyi Józseftől), Nagy Imrének a tárgyalás végzetével, illetve az utolsó szó jogán elmondott szavai, valamint a kivégzési jegyzőkönyv. A per 1989. évi, a legfőbb ügyész törvényességi óvása alapján sorra került újratárgyalásának anyagából a kötet tartalmazza a törvényességi óvást, illetve a Legfelsőbb Bíróság 1989. júliusi felmentő végzését.

ISBN: 978 963 9739 97 9 – 1956-os Intézet–Nagy Imre Alapítvány, Budapest, 2008, 432 p.

Kučera, Rudolf:

KÖZÉP-EURÓPA TÖRTÉNETE EGY CSEH POLITOLÓGUS SZEMÉVEL

Fordította: Mayer Judit

Rudolf Kučera 1992-ben, a prágai I.S.E. Kiadó gondozásában megjelent kötetének rövid fejezetei eredetileg a *Sřední Evropa* (Közép-Európa) című szamizdat folyóiratban jelentek meg, amelyet Kučera és barátai alapítottak 1984-ben. A szerzőt elsősorban Közép-Európa története, azon belül a Közép-Európa széteséséhez, megszűnéséhez és Kelet-Európává való átváltozásához vezető hibák, valamint az a kérdés foglalkoztatják, hogy milyen körülmények között lehet majd egyszer a közép-európai régiót mint a demokratikus Európa alkotóelemét feléleszteni. A demokrácia egyik fő mércéjének a kisebbségekhez való viszonyulást tartja. Véleménye szerint Közép-Európa tragédiájának okozói a nemzetállamok; nem lett volna szabad felszámolni az Osztrák–Magyar Monarchiát, Magyarországnak meg kellett volna egyeznie a nemzetiségekkel. Az új államoknak a kisebbségek felé irányuló, megromlott viszonya a fő oka annak, hogy a közép-európai régió mai államainak többsége mindmáig nem képes valóban gyümölcsöző

együttműködésre. A kötet előszavát a neves pozsonyi történész, Popély Gyula írta.

ISBN: 978 963 8790 30 9 – Korma Könyvek, Budapest, 2008, 168 p., 20 képpel és 10 térképpel